

93735

TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLARIN GELİŞİMİ
VE EKONOMİK ETKİLERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Abdülkadir IŞIK

Tez Danışmanı

Prof.Dr.Aykut HEREKMAN

ESKİŞEHİR-1994

T. C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE 'DE DIŞ BORÇLARIN GELİŞİMİ
VE EKONOMİK ETKİLERİ

HAZIRLAYAN:

ABDÜLKADİR IŞIK

TEZ DANIŞMANI:

PROF. DR. AYKUT HEREKMAN

ESKİŞEHİR
1994

ÖZET

Dış borçlar özkaynak yetersizliği nedeni ile her zaman varlığını korumuştur. Özellikle devlet açısından belirlenen politikalar ve bu doğrultuda hazırlanan planlar da dış borç yönetiminde önemli bir yer tutmaktadır.

Tüm ülkelerde, dış borçlar giderek yükselen oranlarda artmaktadır. Bu artış, zaman zaman gayri safi milli hasılanın artışından daha fazla olabilmektedir. Dış borçların finansman biçimi, borçlu ve alacaklıların tercihlerine ve ülkelerin gelir düzeylerine göre değişmektedir.

Ülkemizde dış borçlar gayri safi milli hasılanın % 50'si dolaylarındadır. Bu durum gelişmiş ülkelerin ortalamalarının oldukça üstündedir. Yapılan dış borçlanmanın önemli bir kısmı, kamu kesimince gerçekleştirilmektedir. Ancak dış borçlardan istenen sonuç, özellikle kullanım ve geri ödeme yönünden istenen düzeyde değildir.

Sonuç olarak, dış borçlara, yabancı sermaye yatırımları gibi alternatif arayışların içine girilmesi zorunlu olmaktadır.

ABSTRACT

External debts always keep its existence because of the lack of internal sources. Especially government policies and the plans are important in external debts' management.

In all countries the external debts are rapidly increasing sometimes this increment is much higher than Gross National Product. Financing the external debts is different from debtor's and creditor's choice, and the income level of the countries

In our country the external debts are around 50 % of the GNP. This percentage is a lot more than the developed countries ratio.

Public sectors usage covers the important part of the external debts. However, the result from external debts, especially in usage and back payments, is not sufficient. As a result for the external debts it is necessary to find the alternatives such as foreign capital investments.

GİRİŞ:

Son yıllarda, gelişmekte olan ülkelerin en önemli ekonomik sorunlarının başında dış borçlar gelmekte ve ülke ekonomilerinin büyüme ve kalkınma amaçları dış finansman kaynaklarına başvurulmasını zorunlu kılmaktadır.

Yurt içi sermaye birikiminin yeterli olmaması nedeniyle, ülkeler gelişme aşamalarında dış borçlanma yoluyla sermaye birikimlerini sağlamaya çalışmışlardır. Günümüzün gelişmiş ülkeleri de, geçmişte gelişim süreçleri içinde değişik ülkelere dış borçlanma yoluyla kaynak sağlamışlardır. Bu ülkelere; İngiltere, ABD, İsveç, Japonya yurt içi kaynakların yanısıra, dış borçlanma yoluyla sağladıkları dış kaynaklarla kalkınma çabalarında başarılı olmuşlardır.

1950'lerde gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere doğru yoğun bir sermaye hareketi başlamıştır. Bu arada bazı ülkelerin gelişmelerini engelleyen iç kaynak yetersizliği, ve döviz kıtlığı ile karşılaşmaları, ülkeler arası yardımlaşmanın gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Başka bir deyişle, gelişmekte olan ülkeler kalkınma hızlarını yavaşlatan ve sınırlayan sermaye yetersizliği sorununu çözümlenmek ve yüksek büyüme hızına ulaşabilmek için, dış kaynaklara başvurmuşlardır.

1970'lerin ilk yarısında, petrol fiyatlarındaki aşırı yükselme ile uluslararası borç ilişkilerinin kompozisyonu değişmiş, ikili ve çok taraflı yardımların yanında özel kesimden ve para piyasalarından sağlanan dış borçlar da gündeme gelmiştir.

Türkiye'nin dış borç gereksinimi tüm gelişmekte olan ülkelere de görüldüğü gibi hem iç kaynakların yetersizliği, hem de döviz kıtlığı şeklinde görülen ekonomik sorunlardan kaynaklanmaktadır. Türk ekonomisinde iç ve dış açığın birlikte görülmesi ve son yıllarda dış borç ödemelerinde zorlukla karşılaşılması, dış borçlara duyulan gereksinimi daha da arttırmıştır.

Günümüzde gelişmekte olan ülkelerin borçları büyük boyutlara ulaşmıştır. Trilyon dolarlarla ifade edilmeye başlanan gelişmekte olan ülkelerin dış borçları, 1980'li yıllar boyunca dünya ekonomisinin en önemli sorunu haline gelmiştir. Bu dönemin ilk yarısından itibaren gelişmekte olan ülkelerin dış borçlarını geriye ödeme güçlükleri ile

karşılaşmaları sonucu, sorun bir kriz haline gelmiş ve genellikle verimli alanlarda kullanıldığında, ülkelerin kalkınma çabalarını destekleyeceği kabul edilen dış borçlar, gelişmekte olan ülkelerin geri ödeme güçlükleri ile karşılaşmaları sonucu, 1980'li yıllarda ekonomik platformda sürekli tartışılan bir konu olmuştur. İçinde bulunduğumuz dönemde, ülkemizin en önemli sorunlarının arasında yine dış borçlar önemli bir yer almakta ve dış borçlar konusunun bir kriz haline gelmesinden endişe edilmektedir. Biz bu çalışmamızda; ilk önce dış borç kavramı üzerinde durduk ve ardından planlı dönemden günümüze değin dış borçların sayısal gelişimini ortaya koyduk. Daha sonra bu sayısal gelişmelerin değerlendirmesini yaptık ve son bölümde Türkiye'de dış devlet borçlarının ekonomi üzerindeki etkisini incelemeye çalıştık.

KISALTMALAR TABLOSU

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.k.	: Adı Geçen Kitap
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
A.Ü	: Ankara Üniversitesi
BSO	: Borç Servis Oranı
C.	: Cilt
D.P.T.	: Devlet Planlama Teşkilatı
D.İ.E.	: Devlet İstatistik Enstitüsü
HDTM	: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı
HÜ	: Hacettepe Üniversitesi
GNP	: Gross National Product
İ.F.	: İktisat Fakültesi
İ.İ.B.F.	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İ.T.İ.A.	: İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi
İ.Ü	: İstanbul Üniversitesi
MB	: Merkez Bankası
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MGB	: Maliye ve Gümrük Bakanlığı
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SBF	: Siyasal Bilimler Fakültesi
Yay.	: Yayın

DİŐ DEVLET BORÇLARI, TÜRKİYE' DEKİ GELİŞİMİ VE EKONOMİK ETKİLERİ (1960-1992 DÖNEMİ)

GİRİŞ

KISALTMALAR TABLOSU

İÇİNDEKİLER

I. BÖLÜM

GENEL OLARAK DİŐ BORÇ SORUNU

1. Dış Borç Kavramı.....	1
2. Dış Borçların Özellikleri.....	2
3. Dış Borçları Gerektiren Nedenler.....	4
3.1.Politik ve Askeri Nedenler.....	4
3.2.Ekonomik Nedenler.....	5
3.3.Kültürel ve Tarihi Nedenler.....	5
3.4.İnsancıl ve Ahlaki Nedenler.....	5
4. Dış Borç Çeşitleri.....	5
4.1.Kalkınma Kredileri.....	6
4.1.1.Proje ve Program Kredileri.....	6
4.1.1.1.Proje Kredileri.....	6
4.1.1.2.Program Kredileri.....	7
4.1.2.Bağlı Serbest Krediler.....	7
4.1.3.İhracat (Satıcı) Krediler.....	8
4.1.4.Borç Ertelemeleri ve Röfinansman Kredileri.....	9
4.2.Teknik Yardımlar.....	11
4.3.Bağışlar.....	11
4.4.Savunma Yardımları (Askeri Yardımlar).....	12
4.5.Konsorsiyum Yardımları.....	13
5. Dış Borç Kaynakları.....	13

5.1.Ceşitli Ülkelerden Sağlanan Dış Borçlar.....	14
5.2.Uluslararası Mali Kuruluşlardan Sağlanan Dış Borçlar.....	14
5.3.Özel Borçlanmalar.....	15
6. Dış Borçlanmanın Gelişmekte olan Ülkeler Açısından Değerlendirilmesi.....	16

II. BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇLARININ GELİŞİMİ VE EKONOMİK

ETKİLERİ

1. Türkiye`de Dış Borçların Gelişimi.....	20
1.1.Osmanlı Dönemi Dış Devlet Borçlarının Gelişimi (1854-1914) ve Düyun-u Umumiye İdaresi.....	20
1.2.Cumhuriyetten Planlı Döneme Kadar Olan Dış Devlet Borçları	26
1.3. Türkiye'nin Dış Borçlarının Sayısal Gelişimi ve Bu Gelişmelerin Değerlendirilmesi(1960-1992 Dönemi).....	30
1.3.1.Türkiye'nin Dış Borçlarının 1960-1992 Dönemi Sayısal Gelişimi.....	30
1.3.2.Türkiye`nin Dış Borçlarında Meydana Gelen Nominal ve Reel Değişmeler	33
1.3.3.Dış Borç / GSMH Oranının Gelişimi.....	36
1.3.4.Dış Borçların / Ödemeler Dengesi Açığına Oranı.....	38
1.3.5.Türkiye`nin Dış Borçlarında Ödemenin Cinsine Göre Meydana Gelen Değişiklikler.....	39
1.3.5.1.Dövizle Ödenecek Dış Devlet Borçları.....	39
1.3.5.2.Türk Lirası ile Ödenecek Dış Devlet Borçları.....	41
1.3.6. Dış Borçların Borçlulara ve Alacaklılara Göre Gelişimi.....	42
1.3.7. Borç Servisi Kapasitesi ve Türkiye'nin Borç Servisi Kapasitesinin Ele Alınması.....	44
1.3.8. Türkiye'de Planlı Dönemden Günümüze Dış Borç Gelişiminin Değerlendirilmesi.....	47

2. Türkiye`de Dış Devlet Borçlanmasıın Ekonomik Etkileri.....	57
SONUÇ.....	64
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	66

I. BÖLÜM

GENEL OLARAK DIŞ BORÇ SORUNU

1. Dış Borç Kavramı

Dış borçlanma günümüz ekonomilerinin, özellikle de gelişmekte olan ekonomilerin karşı karşıya olduğu ekonomik faaliyetlerdendir. Dış borç, dış yardım, dış finansman kavramları birbirine yakın kavramlar olup, bazen aynı anlama gelmek üzere kullanılmaktadır. Ancak bu kavramlar arasında önemli kapsam farkları vardır. Bu yüzden ilk önce bu kavramları tanımlamak yerinde olacaktır. "Dış borcu", bir ülke ekonomisinin gerek duyduğu kaynaklardan bir bölümünün yurt dışından sağlanması için gerçekleştirilen uluslararası mali transfer ve buna bağlı olarak doğan borç yükü olarak tanımlamak mümkündür. Bunun yanısıra, başka tanımlamalar da yapılmaktadır. Ortaya çıkış sebebinden hareketle, yapılan tanıma göre dış borçlar, bir ülkenin döviz kazançları ile harcamaları arasındaki dengenin harcamalar lehine bozulmasından kaynaklanan ve bu döviz yetersizliği ile finansman açığının uluslararası kaynaklardan sağlanması sonucu ortaya çıkan durumdur(1).

"Dış yardım" ise ülkeler arasındaki kaynakların ve satın alma gücünün serbest biçimde transferi şeklinde tanımlanabilmektedir. Ancak, daha geniş olarak ekonomik anlamda dış yardım, sanayileşmiş ekonomilerin ya da sanayileşmemiş olmakla birlikte kişi başına ulusal geliri yüksek olan ülkelerin, hiçbir mali karşılık talep etmeden veya kaynak maliyetinin gerçek değerinden küçük bir ödeme karşılığında ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirme hedefine yönelmiş ülkelerin, özellikle yetersiz olan mali kaynaklarına sağladıkları katkılar olarak tanımlanmaktadır. "Dış finansman" ise ülkeler arasında meydana gelen parasal akım olarak tanımlanmaktadır(2). Ülkeler, ülke içi kaynaklarının yeterli olmaması durumunda dış finansman yoluna başvurmaktadırlar.

---

(1) Zafer Başak, Dış yardım ve Ekonomik Etkileri, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, No: 16, Ankara, 1977, s. 13.

Genel Ekonomi Ansiklopedisi, Paymaş Yayınları, C: 1, İstanbul, 1988, s. 211.

(2) Nezihe Sönmez, Az Gelişmiş Ülkelere Yapılan Dış Yardımlar, İzmir İ.T.İ.A. Yay., Yayın No: 48, İzmir, 1966, s. 11.

Özellikle gelişmekte olan ülkeler kalkınmalarının finansmanında yeterli sermaye birikimi sağlayamadıklarından dış finansman gereksinimi duymaktadırlar.

Sonuçta, dış borç kavramı, dış yardım ve dış finansman kavramlarından daha dar kapsamlıdır. Her dış borç dış yardım olmasına karşılık, her dış yardım dış borca neden olmamaktadır. Karşılıksız olarak yapılan hibe ve teknik yardımlar dış borcu doğurmamaktadır. Aynı şekilde her dış borç dış finansman olmakla birlikte, her dış finansman kaynağından yararlanma, borçlanmaya neden olmamaktadır. Örneğin, yabancı özel yatırımlar gibi .

2. Dış Borçların Özellikleri

Devlet borçlanmasının amacı prensip itibarı ile masrafların geçici şekilde finansmanıdır. Kesin finansman esas itibarıyla borcun vergi gelirleri ile ödenmesinden sonra olmaktadır. Başka bir deyişle, borç devlet tarafından borcun borçla ödenmesi hali hariç, genellikle vergi gelirleri ile ödenir. Bu husus hem iç, hem de dış borç için doğrudur. Ancak iç borç faiz ve anapara ödemelerinde olduğunun aksine olarak dış borçlarda devletin ödeme için yeterli fonları toplamış olması ödemenin yapılması için yeterli şart değildir. Bundan başka bu fonların, borcun ödenmesinde kabul edilen dış paraya veya serbest ödeme araçlarına çevrilmesi gerekir. Birçok hallerde milli para ile yeterli nakit olduğu halde dış ödeme araçlarının uygun olmaması yüzünden devletin yabancı alacaklılara karşı taahhütlerini yerine getiremediği görülmektedir. İç ve dış borçlar karşılaştırıldıklarında, iç borçlar gerek alınışları, gerekse ödemeleri sırasında genellikle milli gelirin dağılımına etki etmektedirler. Ancak iç borçlar gelirin miktarında direkt bir değişiklik meydana getirmemektedirler. Halbuki, dış borçlar milli gelirin seviyesinde değişiklik yapmaktadır. Gerçekten dış borç, borçlanan ülkenin yabancı mal ve hizmetler üzerinde tasarrufta bulunmasını, yani mal arzını arttırmasını mümkün kılmakta, buna karşın borç ödemeleri milli gelirin bir kısmını dışarıya transfer etme sonucunu doğurmaktadır. Bu konu iç ve dış borç arasındaki en önemli farkı teşkil eder.

Dış borcu, iç borçlardan ayıran başka bir özellik de dış piyasadan elde edilmiş olması ve dış piyasada ödenecek olmasıdır.

Dış borçların çok önemli bir başka özelliği de, milletlerarası politik ilişkilerle çok

sıkı şekilde bağı olmaları ve bazı hallerde özellikle politik hesaplar neticesi doğmalarıdır. Politik çıkarılardan doğan ya da politik amaçlar için verilen borçlara, politik borçlar da denilmektedir. Politik borçlar genellikle yabancı devletlere veya devlete bağı kurumlara karşı olmakla beraber bazen yabancı özel şahıslara karşı da olabilir. Gerçekten yabancı devlet, bizzat veya kendisine bağı kurumlar aracılığıyla borç vermeden, yalnızca kendi piyasalarına etki etmek sureti ile bu tür borçlarını özel kişilerden sağlayabilir. Bu etki çok defa aktedilen borca kefil olmak şeklinde ortaya çıkmakta ve politik dış borçlar genellikle politik bir hesap, bir amaç olmadığı takdirde alınması mümkün olmayan, hiç değilse aynı şartlarla temini mümkün olmayan borçlardır. Bu politik hesap ve amaçlar çok çeşitli olabilir. Fakat bunların içinde en fazla etkili olanları, ekonomik ve mali bakımdan zayıf bir ülkenin desteğini almak, ayrıca müttefik, fakat, durumu şüpheli görünüyorsa onu daha fazla müddetle kendi ekseninde tutmak, karşı cephelere katılması mümkünse, hiç değilse tarafsızlığını sağlamak, ya da bu ülkeyi etki sahası içine almak gibi siyasi, askeri ve iktisadi büyük stratejik amaçlardır. Birçok ülkenin yabancı işletmeleri devletleştirmek yoluyla doğan dış borçları da genellikle politik bir nitelik taşımaktadır. Devletleştirmeden doğan bu tür borçlar çoğunlukla yabancı bir devlete karşı olmaktan çok yabancı özel şahıs ve kurumlara karşı olmaktadır(3).

Ayrıca şunların da belirtilmesi faydalı olacaktır; bir ülke dış borçlanma ile iki tür yarar sağlamayı umabilir. Bunlardan birincisi, ekonomi içerisindeki kaynaklara ek bir kaynak sağlamak, diğeri ise döviz olarak yeni ödeme imkanları elde etmektedir. Şüphesiz, dış borçlanma ile sağlanan kaynak, borçlanılan yılda ülkenin toplam harcaına miktarını arttırdığından hem tüketim hem de yatırım için kullanılabilir. Ancak, ister tüketim ister doğrudan yatırıma yönelsin dış kaynaklar sonuçta yatırım kapasitesini arttırmaya yönelik olacaktır.

Diğer ülkelerin tasarrufu niteliğindeki dış borçlanmanın tümü ya da bir bölümünün yatırımlara yöneltilmesi halinde durum oldukça açıktır. Zira iç kaynaklardan esasen yatırıma gidecek kaynakların dış borçlanma nedeniyle aynı ölçüde azalması hali hariç bu durumda ülkenin toplam yatırımları artmış olacaktır.

---

(3) Memduh Yaşa, Devlet Borçları, Basım 2, İstanbul, 1971, s. 67-69.

Dış borçlanmanın, iç kaynaklara ek yeni kaynaklar getirmesi özelliği vardır. Bu husus, iç imkanları büyüme-kalkınma çabalarını sürdürmekte bir süre yetersiz kalacak az gelişmiş ülkeler için son derece önemlidir. Dış borçlanmanın bu işlevi dışında, döviz sıkıntısı çeken ülkeler bu sorunları ortadan kaldırması, çözümüne yardımcı olması amacıyla dış borca başvurabilir. Bir ülke, iç kaynak yetersizliği olmaksızın dış ödeme güçlükleri içine düşebilir. Bu durumda gerekli olan döviz transferini sağlamanın en akılcı ve en kolay yollarından birisi dış ülkelere borçlanmaktır.

3. Dış Borçları Gerektiren Nedenler

Günümüzde geri kalmış ülkelerin ana borçlanma nedeninin "kalkınmanın finansmanına destek sağlamak" olduğu söylenebilir. Bilindiği gibi kalkınma en kısa ifadeyle, daha fazla üretim ve daha fazla yatırım yapılması demektir. Bu da bir yandan gayri safi milli hasılanın artırılabilmesi öte yandan da gayri safi milli hasıladan yatırımlar için daha çok pay ayrılabilmesini gerektirir. Buna göre az gelişmiş bir ülkenin ilk planda kendi kaynaklarına yönelmesi ve bu kaynakları en iyi biçimde kullanabilmesi zorunludur. Ancak bundan sonra dış finansman kaynaklarına başvurulmalıdır. Bu yaklaşımla hareket edildiğinde, dış borçlar yurt içinde oluşan birikimlerle birleşerek yatırım olanaklarını arttırıcı bir etki yapar. Ancak, dünyadaki tüm dış borçlanma olayını yalnızca yukarıda açıklanan nedene bağlı olarak açıklamak mümkün değildir. Bunun yanında, günümüzde aşağıda inceleyeceğimiz, politik ve askeri nedenler, kültürel ve tarihi nedenler, insancıl ve ahlaki nedenler de önem kazanmıştır.

3.1. Politik ve Askeri Nedenler

Dış borçların dış politika aracı olarak kullanılması yaygındır. Dış borçların temelinde daha çok politik ve askeri nedenlerin olduğu söylenebilir. Şöyle ki her dış borcun verilmesinde politik nedenler büyük rol oynar. Her dış borçta, borcu veren ile alan ülkenin çıkarları söz konusudur. Ancak, politik nedenler daha çok dış borcu veren gelişmiş ülkeler açısından önem taşır.

3.2. Ekonomik Nedenler

Özellikle gelişmiş ülkelerin en önemli sorunlarından biri, ekonomik dengenin sağlanması ve korunmasıdır. Bu konuda bir yandan ürettikleri sanayi mallarının satılabileceği pazarlara, öte yandan ihtiyaçları olan hammadde kaynaklarına sahip olmaları önem taşır. Dış borçlar ise bu anlamda çok etkilidir. Örneğin, satılan bir mala zamanla çeşitli yedek parçalar gerekeceğinden dış borçlar yoluyla yeni pazarlar ve hammadde kaynakları kazanılmış olmaktadır. Buna karşılık, dış borç alan ülkeler açısından da yukarıda belirttiğimiz nedenlerle dış borçlar kaçınılmaz bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

3.3. Kültürel ve Tarihi Nedenler

Kültürel ve tarihi bağlar, siyasal ve ekonomik ilişkilerde büyük ölçüde rol oynar. Bu nedenle eğitim, dil hatta din beraberliği önemlidir. Eski sömürgeci ülkelerin, eski sömürgelerine kültürel ve tarihi nedenlerden dolayı dış borç ve dış yardımlarını sürdürmeleri kültürel ve tarihi nedenlerden dolayı yardım yapılmasına örnek olarak verilebilir.

3.4. İnsancıl ve Ahlaki Nedenler

Dünya nüfusunun büyük çoğunluğu açlık ve yoksulluk içinde yaşamaktadır. Bu durum, hem dünya barışını tehdit etmekte hem de gelişmiş ülkelerin aydın çevrelerini rahatsız etmektedir. Özellikle başta Birleşmiş Milletler Örgütü'ne bağlı kuruluşlar az gelişmiş ülkeler insanların belli bir yaşam düzeyine ulaşması amacını gütmektedirler. Bu amaçla gerek dış borç olsun, gerek dış yardım olsun verilebilmektedir. Ancak, bu borç ve yardımların insancıl ve ahlaki nedenlerle verilmesi nedeni tartışmalıdır. Yaşanan olaylar bu tezi doğrular niteliktedir.

4. Dış Borç Çeşitleri

Günümüzde her dış borcun bir dış yardım olduğu, dış yardımların da büyük ölçüde dış krediler şeklinde olduğu söylenebilir. Ancak dış borçları dış yardımlar içinde yer alan bir konu olarak düşünmek, başka bir deyişle dış borçları dış yardımların bir parçası olarak kabul

etmek daha yerinde olur(4). Konuya bu şekilde yaklaşıldığında, gerçekten bağış niteliği taşıyan yardımların dışında kalan kredilerin dış borçları oluşturduğunu kabul etmek gerekir. Bunun dışında gelişmekte olan ülkelerin uluslararası mali kuruluşlardan ve özel bankalardan da dış borç temin edebilmeleri olanaklıdır(5).

OECD'nin kullandığı sınıflamaya bağlı kalındığında, borç türlerinden ilk üçünün yani, kalkınma kredileri, teknik yardımlar ve bağışların ekonomik bir özellik taşıdığı görülür. Bunlarda temel amaç; kalkınmanın zorunlu kıldığı sermaye mallarının sağlanması olduğundan "Sermaye yardımı" dendiği görülür. Ancak "Savunma yardımları" bu çeşit borçlardan tüm olarak ayrıdır(6). Dış borç çeşitleri, Kalkınma kredileri, Teknik yardımlar, Bağışlar, Savunma yardımları, Konsorsiyum yardımları olarak beş grupta incelenebilir.

4.1. Kalkınma Kredileri

Kalkınma planları çerçevesinde verilen bu krediler, kalkınma planları tarafından öngörülen alanlardaki projeleri ve programları finanse etmeye yöneliktir. Bu krediler dörde ayrılır. Bunları aşağıdaki şekilde sırasıyla incelenebilir.

4.1.1. Proje ve Program Kredileri

Bunlar iki şekilde ele alınabilir:

1. Proje kredileri
2. Program kredileri

4.1.1.1. Proje Kredileri

İlgili ülkelerin kamu sektörüne ve özel sektöre ait yatırım projelerinin gerçekleştirilmesini sağlamaya yönelik olan bu krediler, çoğunlukla çok taraflı yardımlar çerçevesinde uluslararası kuruluşlarca (OECD, AET gibi kuruluşlar) verilmekte, böylece sağlanan kredilerin verimli alanlarda kullanılması bu kuruluşlarca gözetim altına alınmış

---

(4) Nezihe Sönmez, a.g.k., s. 12.

(5) N. Osman Zılhoğlu, Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Borç Sorunu, Anadolu Üniv. Yayınları, No: 17, Eskişehir, 1984, s. 25.

(6) Macit İnce, Devlet Borçlanması, Ankara, 1971, s. 42.

olmaktadır. Proje kredileri ABD tarafından geliştirilen bir yöntem olup giderek daha fazla uygulama alanı bulmaktadır. Bu yöneme göre kredi anlaşması, bu krediyi alan ülke hükümetiyle akdedilmektedir. Borç taksitleri ve faiz ödemesi sorumluluğunu yüklenen hükümet, projeyi gerçekleştirecek olan özel ya da kamu kuruluşuna söz konusu krediyi devretmekte, fakat yardım anlaşmasında saptanmış olan faize göre daha yüksek bir faiz oranı uygulamakta ve ödeme süresini projenin olanaklarına göre belirlemektedir(7). Bu yöntemle ödenecek olan dış borcun ana para ve faizini mahalli para olarak ödeme olanağı doğmaktadır. Bu kredilerin en büyük sakıncası ise, projenin hazırlanması, sunulması ve yardım verecek kuruluşların olurunun alınması için uzun bir süre geçmekte olması nedeniyle bu kredilerin verimli kullanımının zorlaşmasıdır(8).

4.1.1.2. Program Kredileri

Üretim kapasitesinin, dış finansman ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılan bu krediler, proje kredilerinden daha esnektir. Az gelişmiş ülkelerce daha çok kullanılma eğilimi taşıyan ve bir projeye bağlı olmadığından daha esnek bir özellik taşıyan bu kredilerle ithalat tıkanıklıkları giderilmekte ve ekonomi işler durumda tutulmaktadır. Böylece bu tür krediyi alan ülkeler, ekonomilerinin cari ihtiyaçlarını çabuk ve kolay karşılamış olurlar. Gelişmekte olan ülkelerin, daha liberal koşullara sahip olması nedeniyle daha çok talep ettikleri bu krediler, ithalatın finansmanını sağlama yönünden önemli bir kaynaktır. Bu krediler daha çok ikili anlaşmalar çerçevesinde elde edilmektedir.

4.1.2. Bağlı ve Serbest Krediler

Krediler, kullanım koşullarına göre bağlı ve serbest krediler olarak ikiye ayrılır. Serbest krediler, gelişmekte olan ülkelerin serbest kullanımına sunulan kredilerdir. Bu kredileri kullanan ülkeler, bu krediyi serbest tasarruf etme hakkına sahip olduklarından, kalkınmanın finansmanı için gereksinimleri olan mal ve hizmetleri uluslararası piyasadan kendilerine en uygun gelen koşullarla ve en ucuz şekilde temin edebilme olanağına sahip olmaktadır.

---

(7) Zafer Başak, Dış Yardım ve Ekonomik Etkileri, 1960 - 1970, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1977, s. 23.

(8) Zılhoğlu, a.g.k., s. 26.

Bağlı krediler, krediyi veren ülkede kullanılmak koşulu ile verilen kredilerdir. Bazan bu krediler hem alacaklı ülkeye hem mala bağlı olabilir ki o zaman "Ülkeye ve mala bağlı krediler" söz konusu olur(9). Günümüzde gelişmiş ülkelerce verilen kredilerin daha çok bu nitelikte olması, kredi sağlayan ülkelerin lehine çalışan bu sistemin oluşmasına neden olmuştur. Bağlı kredilerde, kredinin sağlanan ülkede kullanılması koşuluna bağlı olması, gelişmekte olan ülkeler yönünden ağır borç yükünün oluşmasına neden olmuştur. Krediyi sağlayan ülkelere alınan mallar, çoğunlukla dünya piyasasından elde edilmesi olanaklı aynı mallardan daha pahalıya gelmektedir(10). Dünya Bankası'nın bir araştırmasına göre bağlı krediler kullanarak gerçekleştirilen yatırımlar normal piyasa rayicinden daha fazlaya mâl olmaktadır(11). Bundan başka bağlı krediler, koşul olarak elde edilen malların krediyi veren ülkenin taşıma araçları ile taşınmasını ve gene bu ülkelerin sigorta şirketleri tarafından sigorta edilmesini içeren maddeler taşıdığına, kredinin gerçek maliyeti daha da artmaktadır. Ayrıca bağlı kredi ile ilişkili olabilecek idari kısıtlamalar, rasyonel bir planlamayı engellemekte, ek harcamalara neden olmakta ve uzun dönemde, ülkenin ticaretini kendisi için ekonomik yönden yararlı olacak merkezlerle geliştirebilmesini engelleyici nitelikte olmaktadır(12).

4.1.3. İhracat (Satıcı) Kredileri

Özel kesimin sağladığı kredilerden olan ihracat kredileri ya da satıcı kredileri, giderek daha geniş uygulama alanı bulan kredilerdir. Bu krediler gelişmiş ülkelere mal ve hizmet almak durumunda olan ülkelere, firmalarca veya bu amaçla kurulmuş bulunan kurumlarca sağlanan kredilerdir.

Genellikle son gelişmeler, satıcı firmaların krediyi kendilerine teminat veren bazı özel veya yarı kamu niteliğindeki büyük mali kuruluşlardan sağlamaları yönünde olmaktadır. Bu kuruluşlar kredi işlemlerinde % 80, % 90 riski üstlenmekte, kalan % 10'uda

(9) Cahit Kayra, Dış Finansman Teknikleri, İ.Ü. İktisat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1979, No: 241, s. 69.

(10) D. A. Gerdemir, "Lai de Lie'un Examen des Faits tiers monde tome", XII, No: 48, Octobre, Decembre 1971, s. 706-707.

(11) OECD, Yayın No: 48, 1971 yılı için % 35 daha fazlaya mal olduğu saptanmıştır. 1973, s. 709.

(12) T. Mende, De l'aide ala Recolonosiation, Ed.Semp., Paris, 1975, s. 73.

satıcı üzerinde kalmaktadır. Böylece bu krediyi gerçekten sağlayan satıcı firmalar değil, mali kurumlar olmaktadır. Bu mali kurumlar arasında ABD'nde American Export-Import Bank, İngiltere'de Export-Credit Guaranty Department, Fransa'da COFACE, Almanya'da Credit Anahtald, İtalya'da Instituto Della Assurozion'i gösterebiliriz. 'Bu tür krediler genellikle kısa vadelidir (3-5 yıl). İhracat kredileri faiz oranları yönünden diğer kredilerle kıyaslandığında, faiz oranları ihracat kredilerinde daha yüksek olmaktadır. Ayrıca sigorta giderleri de eklenince bu kredilerin maliyeti küçümsenemeyecek ölçüde pahalıya çıkmaktadır. 70'li yıllara gelindiğinde bu kredilerin faiz oranları, krediyi veren ülkede uygulanmakta olan faiz oranlarının üstüne çıkmış ve bu nedenle bu kredileri kullanan ülkelerin borçları artmaya devam etmiştir. Ayrıca daha önce uygulanan, tüketim mallarına verilen kredilere uygulanan faiz oranlarının yatırım mallarına sağlanan kredilere göre daha yüksek, sürelerinin ise daha kısa olması ilkesi, giderek terk edilmiş ve bütün kredilerin gerek faiz oranlarında, gerekse sürelerinde bir eşitlemeye gidildiği gözlenmiştir(13). 1970'li yıllarda bu kredilerin hızla gelişmesi yönünde olan eğilim, bu kredi mekanizmasının gelişmekte olan ülkelerin dış borçlarını artırıcı etki yapmasına neden olmuştur(14).

4.1.4. Borç Ertelemeleri ve Röfinansman Kredileri

Borç ertelemeleri ve röfinansman kredileri vadesi geldiği halde ödenmeyen borçları karşılayabilmek amacıyla alınan kredilerdir. Açıklanacak olursa, süresi dolan bir borcun ödenmesinin ilk kredi faizine kıyasla düşük bir faiz oranı karşılığı daha sonraki yıllara ertelenmesine borç erteleme (borç tecili) denirken, süresi dolan borcun ödenmesi için aynı miktarda kredinin yeniden açılması şeklindeki uygulamaya da röfinansman kredisi denir. İkisi arasındaki fark şuradadır: borç ertelemesinde süresi gelen taksitlerin ödenmeyerek tecili yapıldığı halde, röfinansman işleminde süresi gelen ve ödenmesi gereken borç alacaklı ülkeye yapılan yeni bir finansman ile ödenmekte ve bu finansman yeni bir borç sayılmaktadır(15).

(13) Cahit Kayra, a.g.k., s. 87-89-93.

(14) Assemblies, Annuelles Der Conseils Des Gouverneur, Copenihaque, 1970, s. 17.

(15) İnce, a.g.k., s. 47.

Bu krediler gelişmekte olan ÷lkelerin borçları arttıkça ve ödeme sorunları kendini göstermeye başladışça önem kazanmaktadır. Gelişmekte olan ÷lkelerin ödeme zorlukları içinde buldukları dñnemlerde bu yola başvurmaları, başlatmış buldukları yatırım girişimlerini s÷rd÷rmek ya da içinde buldukları dış ÷demeler dengesi zorluklarını atlatabilmek için zorunlu olmaktadır(16).

Borç ertelemeleri ve rñfinansman kredilerini "kalkınma kredileri" içinde d÷ř÷nmek zorunludur. Program ve proje kredilerine kıyasla koşulları daha ağır olmakla birlikte faiz oranları yine d÷ř÷k sayılır. ÷demesiz dñnem ve borcun ödeme s÷resi oldukça kısadır. Yine de s÷resi gelmiş borçların ana para taksitlerinin ve faizlerinin ÷denmesindeki g÷çl÷kleri b÷y÷k ölç÷de gidericidir. Bilindiği gibi ÷lkemizin yıllık ana para ve faiz ÷demeleri toplamı oldukça b÷y÷k bir orana ulaşmaktadır. Bu nedenle ÷lkemizde bu yola sık sık başvurulmaktadır.

Borç ertelemeleri ve rñfinansman kredileri, zaman zaman gelişmekte olan ÷lkelerin başlamış oldukları bazı b÷y÷k projelerinin yarım bırakılmaması ya da bu ÷lkelerin ödeme dengesi zorlukları içine girmeleri y÷z÷nden alacaklı ÷lkelerce kabul÷ kaçınılmaz olmaktadır. Yine borçlu ÷lkenin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal sorunların bir siyasal bunalıma dññřmesi veya bu ÷lkenin moratoryum ilanı, alacaklı ÷lkenin çıkarlarına ters d÷şebilir. Bu durumda bunu önlemek için de borç ertelemesine ve rñfinansman yoluna başvurmak alacaklı ÷lkelerce kabul edilebilir. Ayrıca borç ertelemeleri ve rñfinansman kredileri yoluyla alacaklı ÷lkeler borçlu ÷lkeye yeni bazı koşullar ileri s÷rebilirler. Yine borç ertelemeleri yoluyla iki ÷lke arasındaki ticari, ekonomik, siyasal ilişkilerin gerilemesi önlenmiş olur, bu da alacaklı ÷lke yararına bir sonuç sayılır.

Buna karşılık, borçlu ÷lke de borç ertelemeleri ve rñfinansman kredileri yoluyla içinde bulunduğu sıkışık durumdan geçici de olsa kurtulur. Genellikle ertelenen borçla birlikte belli bir ÷demesiz s÷re de kabul edilir ve bu ÷demesiz s÷reden sonraki belli bir s÷re içinde borç dağıtılarak taksitlere bağlanır.

---

(16) Zaltıoğlu, a.g.k., s. 29.

4.2. Teknik Yardımlar

Gelişmiş ülkeler, kalkınma çabası içinde bulunan gelişmekte olan ülkelere uzman ve eğitim malzemesi ile bu ülkenin elemanlarına gelişmiş ülkelerde eğitim ve staj olanakları sağlamaktadır(17). Bu şekilde gelişmiş ülkelerde uygulanan çeşitli yöntem, teknik ve bilgilerin gelişmekte olan ülkelere kazandırılmasına çalışılır. Bu nedenle, teknik yardımlar az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarını destekleyici yönde etkili bir yardım türü sayılmaktadır.

Özellikle bu ülkelerin ihtiyacı olan yetişmiş insan gücü ve teknik eleman ihtiyacının giderilmesi ilk aşamada önemlidir. Teknik yardımları da kısa süreli ve uzun süreli olarak ikiye ayırabiliriz. Ancak bu iki çeşit teknik yardım türü birbirini tamamlayıcı yöndedir(18). Gelişmiş ülkeler bu yardım yolu ile gelişmekte olan ülkeler üzerinde, hem siyasal prestij sağlamak hem de kendi tekniklerinin o ülkede yerleşmesi yoluyla ekonomik pazarlar kazanma olanağı elde ederler. Ayrıca teknik yardımlar eski sömürgelerle ilişkilerin sürdürülmesinde de en etkili yardımlardır. Bu tür yardımlar ikili anlaşmalarla elde edildiği gibi Birleşmiş Milletler Örgütü tarafından da yapılmaktadır. Bu yardımların özellikle ikili anlaşmalarla elde edilmiş olanlarının politik niteliği ağır basmaktadır.

4.3. Bağışlar

Karşılıksız olarak gelişmiş ülkelerce gelişmekte olan ülkelere daha çok mal şeklinde yapılan yardımlardır. ABD'nin üretim fazlası tarım ürünlerinden geri kalmış ülkelere gönderdiği çeşitli gıda maddeleri ve bazı hammaddeler bu şekildeki yardımlardandır. Ancak bağışların büyük çoğunluğu ihracat fazlası malların verilmesi şeklindedir. Bağış şeklindeki bu yardımların ileride geri ödenmesi söz konusu değildir. Ancak bu malların bedellerinin bir kısmı bağış değildir. Bunların çoğu yerli para ile yapılan borçlanmalar şeklindedir. İhracat fazlasını veren ülke, alan ülkeyi yerli parası ile borçlandırır. Bu şekilde sağlanan fonlar, finansman yapan ülkenin o ülkede yapacağı harcamalarında kullanılır. Böyle bir kaynağın bağış olmadığı açıktır.

---

(17) Teknik Yardımlar içinde, eğitim malzemesi, teknik malzeme gibi malzeme şeklindeki yardımların payı küçük oranda ve önemsiz bir yer tutmaktadır.

(18) Maurice Demergue; Technical Assistance; Definition And Aims Ways And Means; Conditions And Limits; OECD Yayın No: 575, 1961, s. 227.

4.4. Savunma Yardımları (Askeri Yardımlar)

Savunma amaçlarıyla yapılan ve gizli anlaşmalarla çok kez miktar ve koşulları da açıklanmayan yardımlardır. Genellikle savunma yardımlarının yapıldığı ülkelere, öteki yardımların da fazla olduğu söylenebilir. Özellikle doğu bloku yardımlarında bu durum daha açıktır. Kuşkusuz savunma yardımları ile ekonomik yardımlar arasındaki bu bağ, az ya da çok her zaman görülmektedir. Özellikle II. Dünya savaşı sonrası dünya güç dengesi, ABD-Sovyet ekseninde olduğundan, herbiri müttefiki olan ülkelere yoğun askeri yardımlar yapmışlar, gelişmekte olan ve yeterli döviz olmayan bu ülkeler askeri kredi talep etmek yoluyla savunma harcamalarını karşılamaya çalışmışlardır. Sovyet Rusya'nın ve Doğu Avrupa ülkelerinin çözülmesi ile dünya güç dengelerinde bir değişim ortaya çıkmıştır. Yeni güç merkezleri, Sovyetlerin devreden çıkması ile daha da güçlenen ABD, Avrupa ve Japonya olmuştur. Doğu ile Batının can damarı olan petrolün yoğun olduğu Ortadoğu bölgesinde çıkan Körfez krizinde dünya güç merkezlerine destek veren, müttefik olan ülkelere yönelik askeri yardım paketi, askeri krediler ve ekonomik yardımlar biçiminde yoğunlaşmıştır(19). (Mısır ve Türkiye'ye verilen yardımlarda olduğu gibi). Savunma yardımlarının yönünü dünya siyasetindeki gelişmeler ve yardım verilen ülkelerin jeopolitik ve stratejik konumları tayin etmektedir.

Yukarıda dış borç türlerine değinildi. Bunların yanında, çok taraflı (uluslararası kuruluşlar) ve iki taraflı (devletler arası anlaşmalar) elde edilen kredilerin dışında, borç talepçisi olarak uluslararası mali piyasaya çıkan gelişmekte olan ülkeler için bir diğer borçlanma yolu özel borçlanmadır. Giderek genişleyen özel borçlanma olanağına daha çok belli gelişmişlik sınırında olan ülkeler sahip olabilmektedirler. Bu borçlanma, uluslararası para piyasasından bankalar aracılığıyla yapılabileceği gibi (özel bankalar ve uluslararası mali kuruluşlar), ilişkide olunan hükümetlerin ya da bankaların aracılığı ile uluslararası piyasada tahvil ihracı şeklinde de olabilmektedir(20). Uluslararası mali piyasadan sağlanan bu borçların koşulları yukarıda belirlenen kredilerin koşullarından daha ağır olmaktadır.

(19) Sait Açıba, Devlet Borçlanması, Adım Yayınları, 1. Basım, 1991, Ankara, s. 28.

(20) İnce, a.g.k., s. 48-49.

4.5 Konsorsiyum Yardımları

Konsorsiyum, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sorunlarını çözmek üzere çeşitli ülke ve uluslararası kuruluşlarca üzerinde çalışılan ortak yardım çalışmalarının ilk ve önemli bir uygulamasıdır(21). Konsorsiyumu tanımlayacak olursak; azgelişmiş bir ülkenin kalkınmasına katkıda bulunmak için o ülkeye iki yanlı yardım vermek isteyen gelişmiş ülkelerle uluslararası ekonomik kuruluşların oluşturdukları mali birliktir(22).

Konsorsiyumların kuruluş amacı tanımdan da anlaşılacağı üzere, gelişmekte olan ülkelerin mali yönden kapasitelerini aşan planların finansmanını karşılamak, başka bir deyişle de planın yürütülmesinden doğan tahmini mali açığı kapatmaya çalışmaktır(23). Fonksiyonel olarak yardım konsorsiyumunun işlevi, gelişmekte olan ülkelere yapılacak çeşitli türdeki yardımları, konsorsiyum üyeleri adına sevk ve idare etmektir.

Konsorsiyumlar, aynı ülkeye yardım veren ülkelerin politikaları arasında genel bir işbirliği sağlamanın bazı zorunlu nedenlerinden doğmuş olmasına karşın, uygulamada ortaya çıkan kimi sorunları nedeni ile istenilen başarı düzeyine, ulaşamadığından da söz edilmektedir. Günümüzde de Hindistan, Pakistan ve Türkiye Konsorsiyumları halen faaliyetlerini sürdürmektedir.

5. Dış Borç Kaynakları

Dış borç kaynakları; devletlerarası borçlanmalar, uluslararası mali kuruluşlardan borçlanmalar ve özel borçlanmalar olarak üç grupta ele alınıp incelenecektir.

---

(21) Üstün Dikeç, Dış Yardımlar Koordinasyonu ve Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu, Gazi Üniv.

Yay., No: 40, Ankara, 1984, s. 7.

(22) Halil Seyidoğlu, Uluslararası İktisat, Turhan Kitabevi, 1984, s. 463.

(23) Üstün Dikeç, a.g.k., s. 35.

5.1. Çeşitli Ülkelerden Sağlanan Dış Borçlar

Resmi sermaye olarak da adlandırılan bu borçlanma, devletler arasında yapılan borç antlaşmasıyla sağlanmaktadır. İkili yardımlar şeklinde bir devletteki kamu kesimi kaynaklarının, bir diğer devlete genellikle düşük faizli olarak aktarılması şeklinde olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş olan ülkelere borçlanması yaygın bir uygulamadır. Devletten devlete yardım günümüzde bağış biçiminde değil, düşük faizli ve uzun vadeli krediler şeklinde yapılmakta olduğundan bunlara, ödüllü krediler de denilmektedir ve artık bu tür ikili resmi yardım, az gelişmiş ülkelerin en yoksullarına yapılmaktadır(24). Devletten devlete yapılan borçlanmalar bağlı veya serbest dövizli olarak gerçekleştirilmektedir. Bunlar genelde politik nitelik taşımaktadırlar.

5.2. Uluslararası Mali Kuruluşlardan Sağlanan Dış Borçlar

Kuruluşu ve sermayesine birden fazla ülkenin katıldığı, mali faaliyetlerinden de yine birden fazla ülkenin yararlandığı kuruluşlar olarak tanımlanan uluslararası mali kuruluşların günümüzde faaliyet gösterenleri tümüyle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmuşlardır. Bu kuruluşlar evrensel ya da bölgesel nitelikte olsun tümü;

- Uluslararası mal alış-verişlerindeki ödeme güçlüklerinin ortadan kaldırılarak uluslararası likidite yaratılması,
- Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarının sağlanması,
- Ekonomik birleşme, serbest ticaret ve işbirliği ilişkilerinin pekiştirilmesiyle ülkelerin ortak iktisadi karar almaya veya daha sıkı ekonomik işbirliğine teşvik edilmesi amaçlarını gerçekleştirmek için kurulmuşlardır(25). Bu amaçları gerçekleştirmek için kurulmuş olan uluslararası mali kuruluşlar çalışma yöntemlerine göre Fon ve Banka olarak

(24) Korkut Boratov, Kalkınma İktisadı Ders Notları, Ankara, 1978, s. 12.

(25) Selim Tarlan, Uluslararası Mali Kuruluşlar, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, Yayın No: 196, Ankara, 1979, s. 1.

iki ayrı bölümde incelenebilir. Fon karakterli ya da banka karakterli biçiminde kurulan(26) bu kuruluşların sağladıkları krediler kısa ve orta vadeli ya da uzun vadeli olmaktadır. Bu kuruluşların belli başlıları;

- Avrupa Para Antlaşması (EMA)
- Uluslararası Para Fonu (IMF)
- Avrupa Kömür Çelik Birliği (CECA)
- Avrupa Ekonomik Topluluğu Kalkınma Fonu
- Avrupa Yatırım Bankası (EIB)
- Enter Amerikan Kalkınma Bankası
- Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD)
- Uluslararası Finans Kurumu (IFC)
- Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA)

olarak sayılabilir. Bunlardan Avrupa Para Antlaşması ve Uluslararası Para Fonu genelde kısa ve orta vadeli döviz kredisi vermekteyken, bunların dışındakiler uzun vadeli yatırım kredisi vermektedirler. Kısa ve orta vadeli kredi veren kuruluşlar, üyelere ödeme dengesindeki geçici zorlukları gidermek amacıyla kredi sağlamaktadırlar. Uzun vadeli yatırım kredisi veren kuruluşlar ise, kalkınmakta olan ülkeleri teşvik edici proje kredileri ile daha sıkı ekonomik işbirliğinin ve ekonomik kararların desteklenmesini sağlayan proje kredileri vermektedirler.

5.3. Özel Borçlanmalar

Dış borçların kaynakları ele alınırken ülkeler arası dış borçlanmalar ve uluslararası mali kuruluşlardan sağlanan dış borçlar yanında özel borçlanmalara da değinmekte fayda vardır. Portföy yatırımları olarak da adlandırılan özel borçlanmalar, yabancı sermaye tarafından devletin kamusal veya özel kurumlarına açılan krediler yoluyla olmaktadır. Günümüzde çoğunlukla bankalar ya da sermaye piyasalarından tahvil ihracı yoluyla borçlanılmak şeklinde gerçekleşmektedir. Bu tür

---

(26) Fon karakterliler: Kaynakları, üyeleri tarafından aidat şeklinde sağlanan kuruluşlardır. IMF, EMA, Avrupa Ekonomik Topluluğu Kalkınma Fonu, ve IDA, Bu niteliktedir.

Banka karakterliler: Üyeleri tarafından oluşturulan fonlarla kurulmakta sermaye arttırmaları dışındaki kaynak üyelerden değil, mali piyasalardan sağlanmaktadır. IBRD, IFC, EIB, Enter Amerikan Kalkınma Bankası bu niteliktedir.

borçlanmanın ekonomik kalkınmada yararlı olabilmesi için yabancı sermayedarlara ödenen faizin yabancı sermayenin rantabilitesinden küçük olması gereklidir(27).

Özel borçlanmaların yapıldığı banka ve sermaye piyasaları Avrupa'da odaklaşmıştır. Avrupa para piyasaları özellikle petrol zammıyla petrodolarların Avrupaya akışı ile gelişmiştir. Bu piyasalardan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yanında gelişmiş ülkeler de borçlanmaktadır(28). Bu piyasalardan borçlanma genelde kısa vadeli ve yüksek faizle olmaktadır. Özel borçlanma yoluyla finanse edilen yatırımlar, konjonktür dalgalanmalarına karşı çok hassastırlar. Bu nedenle özellikle buhran dönemlerinde büyük kararsızlıklar gösterirler. Borçta meydana gelebilecek kesilmeler borçlu ülkeleri zor duruma düşürebilir(29).

Satıcı kredileri olarak adlandırılan ve imalatçı veya satıcı kurum tarafından sağlanan krediler yoluyla borçlanma da, özel borçlanmalar içinde yer almaktadır. Bunların son yıllarda bütün sermaye akımları içindeki payı artmış ve daha da önem kazanmışlardır. Bu kredileri veren tarafta satıcı ve bu işlemleri yapan, bu konularda satıcıya teminat veren özel nitelikte (yarı kamu kurumları) mali kurumlar vardır(30).

6. Dış Borçlanmanın Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Değerlendirilmesi

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınma çabalarını gerçekleştirebilmeleri ve toplumsal refahlarını arttırıp vatandaşlarına daha iyi yaşam koşulları sunabilmeleri için her yıl biraz daha artan dış kaynak gereksinimleri vardır .

Her ülke kalkınma ve büyümesi için gerekli olan sermaye birikimini sağlamak için öncelikle kendi iç tasarruflarına dayanır. Fakat kalkınma politikalarının gerektirdiği

(27) İsmail Türk, Maliye Politikası ve Çağdaş Bütçe Teorileri, Doğan Yayınevi, Ankara, 1975, s. 245-246.

(28) Şevket Pamuk, Dünya Ekonomisi ve Güncel Ekonomik Sorunlar Ders Notları, Ankara, 1978, s.38.

(29) Mehmet Selik, "İktisadi Gelişme Sermaye İhtiyacı ve Yabancı Sermaye", SBF Dergisi, C.XVI, No: 4, Aralık 1961, s. 24.

(30) Bu kuruluşlara örnek olarak, İngiltere'de Export-Credit Guarentees Deparment, Amerika'da Export Bank verilebilir.

sermaye birikimi her zaman bu yolla elde edilememektedir. Ülkeler kalkınmalarını tamamlama, geri kalmışlıktan veya az gelişmişlikten kurtulabilmek için mücadele vermektedirler. Bu mücadelede başlıca araçlardan birinin de gerekli sermaye olduğu bilinen bir gerçektir. Ülkeler eksik olan sermayelerini tamamlamak için çeşitli yollar aramaktadırlar. Ayrıca, gelişmekte olan ülkeler kendi öz kaynaklarından oluşturdukları sermaye birikimine ilave için, ihtiyaç duydukları dış kaynağı sağlamak konusunda sosyal ve ekonomik baskı altındadırlar.

Gelişmekte olan ülkelerde dış kaynak ihtiyacı, iç tasarrufların yetersiz olması, üretimde gerekli olan teknoloji transferi ve döviz ihtiyacı açısından ortaya çıkmaktadır(31).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra geri kalmış ülkeler arasında bir "kalkınma yarışı" başladı. Bilindiği gibi kalkınma için gerekli yatırımları besleyecek iki kaynak vardır. Bunlardan birincisi, yurt içi birikimlerdir. Bunun geri kalmış ülkelerin kalkınması için ne ölçüde yetersiz olduğu bilinen bir gerçektir. Öte yandan, yatırımların ithalata bağımlı olması yatırımların ikinci kaynak olarak dış yardımlarla desteklenmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Bu şekilde yatırımlar için zorunlu sermaye mallarının ithali yönünden güçlükler ortadan kalkmış olmakta ya da azalmaktadır. Başka bir deyişle yatırımları arttırmak ve kalkınmayı hızlandırmak olanakları elde edilmiş olmaktadır. Aslında bu ülkelerin örneğin petrol vb. bazı ham maddeler için de belirli bir ithal gerekleri de vardır. Buna göre karşımıza bir yandan milli (yurtiçi) birikimlerle gerçekleştirilmek istenen yatırımlar arasındaki farktan doğan birikim yatırım açığı, öte yandan da kalkınma için zorunlu sermaye mallarının ithali yönünden gereken ödemelerle, o ülkenin ihracattan doğan yıllık döviz gelirleri arasındaki fark sonucu doğan dış ticaret açığı ortaya çıkmaktadır. Bu iki çeşit açığın kapatılabilmesi dış borçlarla mümkün olabilmektedir. Bugün ülkemizde her iki tür açığın da önemi küçümsenmeyecek ölçüdedir. Hatta bu açıkların genel bir büyüme eğilimi gösterdiği de söylenebilir.

1950'li yıllardan sonra, gelişmekte olan ülkelerin dış borçlarının artması, siyasal bağımsızlığa sahip olmakla birlikte ekonomik bağımsızlığını henüz elde edememiş olan bu

(31) Türkel Minibaş, Gelişmekte Olan Ülkelerde Kalkınmanın Finansmanı Politikaları ve Türkiye,

I.Ü. İktisat Fak. Yayın No: 528, 1989, s. 72.

ülkelerde yeni bir tartışmanın başlatılmasına neden olmuştur. Bir görüşe göre, dış yardım geliştirmekte olan ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olmakla birlikte, bu ülkeleri daha öncede belirtildiği gibi, dış kaynaklara bağımlı kılmakta, öte yandan ülkedeki gelir dağılımının daha da bozulmasına neden olmaktadır. Buna karşın bazı ekonomistler ise, dış kaynakların ister dış yardım ister yabancı sermaye şeklinde gelsin, bu ülkelerde sermaye birikimini arttıracağını ileri sürmüşlerdir(32). Dış yardım ve geliştirmekte olan ülkelerin dış borçlarının artmasıyla, dış yardımların ekonomik ve siyasal amaçları da çeşitlenmeye başlamıştır. Daha çok sanayileşmiş ülkelerin, verdikleri borç karşılığında, borçlu geliştirmekte olan ülkeyi kendi siyasal bloklarına çekmek ya da borcu bu gibi şartlara bağlamak yaygın bir hale gelmiştir. Geliştirmekte olan ülkelere dış yardımların artmasına rağmen, birçok ülkede ekonomik kalkınmanın istenen düzeyde gerçekleşmemesi ve sanayileşmiş ülkelerle aralarındaki gelişmişlik farkının giderek açılması, birçok ekonomist, maliyeci bazen de hükümetleri dış kaynaklara dayalı bir kalkınma modelinin geçerliliği üzerinde düşünmeye zorlamıştır.

Dış borçlanmada, borç yönetimi ve bunun değişkenleri, üzerinde önemle durulması gereken bir konuyu oluşturmaktadır. Geliştirmekte olan bir ülkenin borcu massetmesi (emmesi), borcun üretim artışı sağlamasına bağlı bulunmaktadır.

Günümüzde geliştirmekte olan ülkeler, her geçen gün daha fazla dış kaynak arayan ülkeler durumuna gelmişlerdir. Çünkü hızlı teknolojik gelişme, dünya genelinde bir karşılıklı bağımlılık ilişkisini zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla, ülkeler kalkınmak için iç kaynaklar kadar dış kaynaklara da gereksinim duymaktadırlar. İç tasarrufların yeterli olduğu ülkelerde dahi yatırımların yapılabilmesi, ülke içinde üretilemeyen girdilerin ithali ve teknoloji transferi gereğinin olması dış kaynak ihtiyacını zorunlu kılabilenmektedir.

"Geliştirmekte olan ülkeler açısından baktığımızda, sanayileşmenin gerektirdiği yatırımların gerçekleştirilmesinde iç tasarrufların ve ihracat gelirlerinin yetersiz kalması, yabancı sermaye, dış yardım ve dış borçlar gibi dış finansman kaynaklarını gündeme getirmektedir"(33).

---

(32) Esfender Korkmaz, "Geliştirmekte Olan Ülkelerin Dış Borçları ve Ekonomik Etkileri", Basılmanus Profesörlük Takdim Tezi, İ.Ü. İktisat Fakültesi, Maliye Bölümü, 1987, s. 3.

(33) Türkel Minibaş, a.g.k., s. 73.

Son yıllarda dünyanın içinde bulunduğu ekonomik konjonktürde, dış borç sorunu, yalnız geliştirmekte olan ülkeleri ilgilendiren bir sorun olmaktan çıkmış, sanayileşmiş ülkeleri alacaklı taraf olmaları itibarıyla daha çok ilgilendiren bir konuma gelmiştir.

Sanayileşmiş ülkeler içinde dış borcu yüksek olan ülkeler vardır. Ancak sanayileşmiş ülkelerin, diğer geliştirmekte olan ülkelere göre dış borç ödeme kapasiteleri yüksektir. Örneğin; ABD en yüksek borçlu ülke olmasına rağmen, ödeme kapasitesi en yüksek olan ülkedir(34).

Geliştirmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınmanın finansmanında , dış borçların rolü İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra önem kazanmış ve bu tür ülkelerin kalkınmaları konusunda, gelişmiş ülkelerin ilgilerinin artması ve uluslararası finans kurumlarının kurulması, geliştirmekte olan ülkelerin borçlanma olanağını arttırmıştır.

Bu konuda sonuç olarak şunlar söylenebilir: Geliştirmekte olan ülkelerin anlamlı bir ekonomik kalkınma hızına ulaşabilmek için gerekli olan tasarruf düzeyine ulaşabilmedeki başarısızlığı ve bu ülkelerin kısıtlı yurt içi kaynaklarına ve ithalata olan bağımlılıkları dış kaynaklara bağımlılığı gerektiren iki temel neden olarak ortaya çıkmaktadır. Geliştirmekte olan ülkelerde, özellikle 1980'li yıllar artan borçlanmalara tanık olunan yıllardır. Ancak söz konusu bu ülkelerin dış borçlarının 1980'li yılların başında yüksek bir seviyeye çıkmasına karşın gerçekte artış eğilimi, petrol fiyatlarının arttığı 1970 yılı başlarında kendini göstermeye başlamıştır.

---

(34) Esfender Korkmaz, a.g.k., s. 4.

II. BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇLARININ GELİŞİMİ VE EKONOMİK ETKİLERİ

1. Türkiye'de Dış Borçların Gelişimi

Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze dek uzanan süre içinde Türkiye'nin kalkınma sorunu sürekli olarak dış kaynak sorunu ile birlikte ele alınmaktadır. Türkiye'nin izlediği borçlanma politikasının değerlendirilmesini yapabilmek için Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet dönemini birlikte ele almak gerekir. Bu şekilde bir değerlendirme Türkiye'nin dış borçlarındaki gelişmeleri incelemek açısından yararlı olacaktır.

1.1. Osmanlı Dönemi Dış Devlet Borçlarının Gelişimi (1854- 1914) ve Düyun-u Umumiye İdaresi

Dünya'da borçlu ülkeler arasında önemli bir yeri işgal eden ülkemiz, acı bir borç deneyimine sahiptir. Bugün gelinen son durum, Cumhuriyet öncesi dönemin tecrübelerinden ders alınmadığını göstermektedir. Gerçekten Cumhuriyet öncesinde 1854 yılında başlayan borçlanma zinciri 1954 yılında ancak kırılabilmiş, 1950'li yıllarda başlayan yeni borçlanma zinciri çok az mazisi olmasına rağmen, ciddi boyutlara ulaşmıştır.

Osmanlı devleti döneminde dış borçlanmalar ülke kaynaklarını diğer ülkelere aktarmada aracı bir rol üstlenmiş ve ekonominin kaynak kaybına uğramasına yol açmıştır. Devlet gelirleri, savaşların uzun sürmesi ve savaş tazminatı ödemek gibi nedenlerle azalmış ve bütün bunlar hazinenin zayıflamasına neden olmuştur. Konunun gelişimine geçmeden önce Osmanlı devleti döneminde dış borçlanmaya yol açan nedenler nelerdir? Bu nedenler ele alındıktan sonra, Osmanlı dönemi dış devlet borçlarının gelişiminin ele alınması daha uygun olacaktır.

Osmanlı devleti döneminde, dış borçlanmaya başvurma nedenlerini iç ve dış nedenler olarak iki gruba ayırmak mümkündür. İç nedenleri ana başlık halinde sıralayacak olursak;

- Ödemeler dengesindeki açıklar, dış borçların artmasında (özellikle dış ticaret dengesindeki açıklar) en önemli etken olmuştur.
- Daha önce alınan dış borçların rasyonel kullanılmaması,

- Alınan borçların, savaş giderlerinde kullanılması,
- Alınan borçların israf edilmesi,
- Bütçenin sürekli açık vermesi,
- Borçlanma sureti ile umulan gelirin elde edilememesi, Osmanlı Devletini dış borçlanmaya iten iç nedenler olarak ileri sürülebilir.

Dış borçlanmaya sebep olan dış etkenler ele alındığında ise aşağıda ifade edilecek hususlar önem kazanmaktadır. 19. yy. Avrupa'sının siyasal ve ekonomik yapısı incelendiğinde çok hassas bir dengenin kurulmuş olduğu görülür. Kapitalist aşamanın tamamlanmasından sonra emperyalist aşamaya geçilmiş ve ulusal sınırlara sığmayan sermaye dışarıya akmaya çalışmıştır. Bu olgunun işleyebilmesi için, el atılmamış bir takım ülkeler bulup onlarla siyasal ilişkilerin kurulması zorunluluk halini almıştır. Ayrıca 19. yy. Avrupa'da bir uluslararası borç verme dönemidir. Ticaret Bankaları ve Yatırım Büroları gibi uzmanlaşmış mali kurumların kurulması ve büyümesi dış yatırımları eskisinden daha kolay ve daha az riskli hale getirirken dışarıda yatırım yapmaya hevesli bir orta sınıfın birikmiş tasarrufları da yabancı ülkelere yönelik kredilerin genişlemesi için gerekli fonları sağlamıştır(35).

Özetlenecek olursa;

- Emperyalist ülkelerin dışa sermaye ihracatı gereksinimi içerisinde olmaları ve
- Emperyalist ülkelerin Osmanlı devletini ekonomik olarak sömürgeleştirme emelleri gibi nedenler, Osmanlı devletini dış borçlanmaya iten nedenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu şekilde iç ve dış nedenlerle artan dış borçlar, Osmanlıların borç veren ülkelerin etkisi altına girmesine neden olmuştur. Bu nedenler açıklandıktan sonra altta Osmanlı dış borçlarının gelişimi incelenecektir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yabancı ülkelere aldıkları ilk dış borç, mali bunalımda olduğu sırada, 1854 yılında Kırım savaşı sırasında alınmıştır(36). Nitekim bu tarihten az evvel, Venedik, Fransa, İngiltere ve Flemenk elçilerine başvurularak ilk borç

(35) Emine Kiray, Osmanlı da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar, İletişim Yayınları, 7. Baskı,

No: 256, İstanbul, 1992, s. 23-25.

(36) Kırkor Kömürçan, Türkiye'nin İmparatorluk Devri Dış Borçlar Tarihçesi, İstanbul Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu Yayını No: 32, İstanbul 1984, s. 32.

isteminde bulunulmuş fakat bir sonuç elde edilememiştir. İlginç bir tesadüf olarak ilk borçlanma teşebbüsü de yine Kırım'la ilgili olarak Rusya'nın 1783'de Kırım'ı ele geçirmesi ile gündeme gelen Osmanlı Rus savaşı ile birlikte, mali darboğazda olan devleti yeni kaynaklar aramaya itmesiyle ortaya çıkmıştır.(37).

Osmanlı İmparatorluğu aldığı borçların bir kısmını altyapı yatırımlarında, bir kısmını da cari harcamalarda kullanmıştır. Devletin ekonomik ve sosyal çöküşü ile birlikte dış borçlanma hızlanmış, zamanla borçların ana para ve faizlerinin ödenebilmesi için yeniden borçlanma yoluna gidilmiştir. İngiltere ve Fransa devletleri ile müttefik olan Osmanlı devletine bu iki ülkenin, iki şirketince kredi açılmış fakat bunun bir kısmı alınabilmiştir. Bu kredileri kontrol yetkisi İngiliz ve Fransız'lara verilirken ilk mali kapitülasyonlar da başlamıştır(38). Osmanlı devletinin 1854'lerde başlamış olduğu dış borçlanma hızlı bir borçlanma olmuş ve kısa zamanda etkisini göstermiştir. Daha 1866 yılında alınan borçların, ana para taksitleri ve faiz ödemelerinde gecikmeler meydana gelmiş bu durum İstanbul piyasasında mali bir krizin doğmasına yol açmıştır. Ülke bir yandan ekonomik gücünü kaybederken öte yandan da dış baskılar artmaya başlamıştır. 1878 yılında toplanan Berlin Kongresinde yıllık borç taksitlerini ödeyemeyecek duruma düşmesi sonucu, Osmanlı İmparatorluğu'nun borçları, alacaklı devletler tarafından ele alınmış, birikmiş borçların bir ödeme planına bağlanması için bir komisyon kurulması istenmiştir. Bu konuda Osmanlı İmparatorluğu adına Kara Todori Paşa ile bir anlaşma imzalanmış ve bu anlaşma ile daha sonra kurulacak olan "Düyun-u Umumiye İdaresi"nin temeli atılmıştır(39). Osmanlı devleti ile alacaklıları tarafından 1881 yılında imzalanan "Muharrem Kararnamesi" ile borçlarımızın toplamı saptandıktan sonra bazı indirimler yapılmış, ve İmparatorluğun başlıca gelir kaynakları rehin gösterilmiştir. Bu kararname ile ülke yalnız borçların yıllık ana para ve faiz ödemeleri için değil, aynı zamanda başlıca gelir kaynaklarımızın yönetimi, bunların tahakkuk ve toplanması, kurulan "Düyun-u Umumiye İdaresi"ne bırakılmıştır(40). Bu şekilde İmparatorluğun önemli gelir kaynakları elden gitmiş ve devlet mali yönden eli kolu bağlı duruma gelmiştir. Kurulan

(37) Mehmet Arslanoğlu, "Osmanlı Devletinde Dış Borçlar Sorunu" Uludağ Üniv. İ.İ.B.F. Dergisi, Nisan 1983, C. IV , s. 109.

(38) M. Berlin, Türkiye İktisat Tarihi, M.E.B. Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 1931, s. 100.

(39) İ. Hakkı Yeniay, Yeni Osmanlı Borçları Tarihi, İstanbul İktisat Fakültesi Yayını, 1. Baskı, İstanbul, 1964, s. 19-28.

(40) Asıl resmi adı, Düyun-u Umumiye -i Osmaniye-i Meclisi İdaresi.

"Düyun-u Umumiye İdaresi" ise tamamı yabancı asıllı 7 üyeli bir komisyondur(41).

Bu komisyon kamu gelirlerinin tahakkuk ve tahsisi ile ilgili kararlar alıyor, tüzükler çıkarıyor, kendine bağlı örgütler kurup memurlar çalıştırabiliyordu. Devlet içinde devlet olan bu örgüt tahsis ettiği gelirlerle kalmıyor, üstelik topladığı paraları başka alanlarda da kullanabiliyordu. Örneğin, Düyun-u Umumiye İdaresinden aldığı borçlarla Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Trablusgarb savaşı'nı finanse eden İtalya'nın durumu gibi. Bunun anlamı Türk halkının ödediği vergilerle Türk halkına karşı bir savaş'ın finanse edilmesidir(42). Söz konusu idare kurulduktan sonraki borçlanmalar, (Bkz. Tablo 1) demiryolu ve liman gibi yatırımlara yöneltilmeye çalışılmış, fakat bütçe açığı ve borçların geri ödenmesi yüzünden başarılı olunamamıştır. Bu durum İmparatorluğu güç duruma sürükleyerek, bir yandan devlet gelirlerindeki reformu engellenmiş, diğer yandan alacaklı ülkelerin baskılarının artmasına neden olmuştur. Düyun-u Umumiye İdaresi Osmanlı İmparatorluğu'nu için için kemirirken aynı zamanda devletin siyasi çöküşünü hazırlayan bir kurum olmuştur. Bu olumsuzlukların yanında Türk ekonomisinin endüstrileşmesini engellemiş, ve Türk sermayesinin gelişmesini baltalamakta çok etkili olmuştur. Osmanlı devletinde kurdukları ekonomik üstünlüğün borç veren ülkelere, onun iç işlerine karışma olanağını sağladığı açıktır. Kurulan Düyun-u Umumiye İdaresi ikinci bir maliye Bakanlığı işlevi de görmüştür(43). 1854'lerden başlayıp hızlı artan dış borçlanmalar, borçlanmaların verimli kullanılmaması, ve mali idarede gerekli önlemlerin de alınmaması sonucu, Osmanlıları alacaklı ülkelere bağımlı kılmıştır. Sonuçta, bu borçlar Cumhuriyet hükümetinin sırtına yüklenmiştir. Yeni hükümetin önündeki engellerden en önemli olanlardan birisi de devir alınan borç yükü olmuştur. Ülkemizde çıban başı olan, Düyun-u Umumiye İdaresi Lozan'da ele alınmış ve kaldırılmıştır. Lozan Antlaşması ile belli esaslara bağlanan borçlar yeni rejimin ekonomik atılımlara girişememesinde önemli bir

---

(41) Komisyon Üyelerinin temsili; İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan, Avusturyalı ve Osmanlı alacaklıları ile Galata bankerlerini temsilen birer kişi olmak üzere yedi kişiydiler.

(42) Memduh Yaşa, Devlet Borçları, Sermet Matbaası, 2. Basım, İstanbul, 1971, s. 70.

(43) Sevim Görgün, "Türkiye'nin Dış Borçları (1923-1970)" Türkiye Ekonomisinin 50. yılı Semineri, No: 4, 1973, s. 347.

Tablo 1.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1854-1914 Dönemi Dış Borçlanmaları

Yıllar	İtibari Değer	Faiz Oranı	Efektif Faiz Oranı	Hazineye Giren	Aracı Kuruluş	Alınan Borcun Amacı
1854	3.mil.st	% 6	% 7.9	2.29 mil.st	Palmers Goldshmidt	Kırım Savaşı için
1855	5.mil.st	% 4	% 4	5.13 mil.st	Rotschilids	Kırım Savaşı için
1858	5.mil.st	% 6	% 8.7	3.44 mil.st	Dent, Palmers and Co	Kağıt parayı çekmek
1960	2.mil.st	% 6	% 9.8	1.23 mil.st	Mires	Kağıt parayı çekmek
1862	8.mil.st	% 6	% 9.4	5.15 mil.st	Devaux and Co.Lond.	K.vadeli borç ödemek
1863	8.mil.st	% 6	% 9.7	4.98 mil.st	Credit Mobilier	Bütçe açığını kapamak
1865	32.9 mil.st	% 5	% 8.3	19.8 mil.st	General cre., S. Gen.	K.vadeli borç ödemek
1865	6.mil.st	% 6	% 9.7	3.7 mil.st	Credit Mobilier	Dış borç ödemek için
1869	22.mil.st	% 6	% 11.5	11.56 mil.st	Comptoire d'escompt	Bütçe açığını kapamak
1870	31.68 mil.st	% 3	% 10	9.54 mil.st	Bank-i Osman-i Şah.	K.vadeli borç ödemek
1871	5.7 mil.st	% 6	% 8.5	4.05 mil.st	Kohenson, Dent Pal.	Bütçe açığını kapamak
1872	4.82 mil.st	% 9	% 9.3	4.65 mil.st	Credit Gen. Ottoman	Bütçe açığını kapamak
1873	20.23 mil.st	% 5	% 11.5	10.96 mil.st	Bank-i Osman-i Şah.	İç borçları ödemek
1873	27.28 mil.st	% 6	% 11.5	14.44 mil.st	Credit Mobilier	Bütçe açığını kapamak İç
1874	40.mil.st	% 5	% 12.3	15.09 mil.st	Bank-i Osmai-i Şah.	borç ve faiz ödem.
1877	5.mil.st	% 5	% 9.6	2.6 mil.st	Glyn Mills. Currie	Rus savaşı nedeniyle
1886	5.91 mil.st	% 5	% 5	5.79 mil.st	Bank-i Osman-i Şah.	Avansların ödenmesi
1888	1.47 mil.st	% 5	% 7.4	1.mil.st	Deutsche Bank	Almanya dan ithalat
1890	7.8 mil.st	% 4	% 4.7	3.9 mil.st	Bank-i Osman-i Şah.	İç borçları ödemek
1891	6.33 mil.st	% 4	% 4.5	1.27 mil.st	Rotschilids	Bütçe açığını kapamak
1893	0.9 mil.st	% 4	% 5.4	0.61 mil.st	Kont Zoghpep	Sark Demiryolları
1894	1.6 mil.st	% 4	% 5.6	1.4 mil.st	Deutsche Bank	Borçların Konsolidas.
1894	8.2 mil.st	% 3.5	% 4.5	0.36 mil.st	Rothschilids	Rumeli Demiryolu
1896	2.98 mil.st	% 5	% 6	2.47 mil.st	Bank-i Osman-i Şah.	Borçları ödemek için
1902	7.8 mil.st	% 4	% 5.1	1.471 mil.st	Bank-i Osman-i Şah.	Borçları ödemek için
1903	2.36 mil.st	% 4	% 5.1	1.2 mil.st	Şah.Deutsche bank	Borçları ödemek için
1903	29.76 mil.st	% 4	% 4	2.43 mil.st	Bank-i Osman-i Şah.	Bütçe açığını kapamak
1904	2.5 mil.st	% 4	% 5.1	1.96 mil.st	Comptoire d'escompt	Borçları ödemek için
1905	4.82 mil.st	% 4	% 5.6	2.23 mil.st	Bank-i Osman-i Şah.	Almanya dan ithal
1905	2.4 mil.st	% 4	% 5	1.9 mil.st	Deusche Bank	İç borçları ödemek
1906	8.67 mil.st	% 4	% 4.7	1.24 mil.st	Bank-i Osman-i Şah.	Bağdat Demiryolları
1908	9.1 mil.st	% 4	% 4	8.9 mil.st	Bank-i Osman-i Şah.	Bütçe açığını kapamak
1908	4.28 mil.st	% 4	% 4.8	3.5 mil.st	Bank-i Osman-i Şah.	Bütçe açığını kapamak
1909	6.36 mil.st	% 4	% 4.8	5.31 mil.st	Bank-i Osman-i Şah.	Soma-Bandırma D.yolu
1910	1.57 mil.st	% 4	% 4.6	1.35 mil.st	İzmir Demiryolu St.	Elhudeydc-Sana-D.yolu
1911	0.91 mil.st	% 4	% 4.9	0.75 mil.st	Bank-i Osman-i Şah.	Bütçe açığını kapamak
1911	6.4 mil.st	% 4	% 4.9	5.21 mil.st	Deutsche Bank	Konya Ovası sulama Pr.
1913	0.75 mil.st	% 5	% 5	0.75 mil.st	Anadolu D.yolu St.	Rihtım yapımı
1913	13.5 mil.st	% 5.5	% 5.5	1.35 mil.st	Armstrong Vickers	Libya ve Balkan
1914	20.mil.st	% 5	% 5.6	17.75 mil.st	Bank-i Osman-i Şah	Savaşlarının gid. karşılama

Kısaltmalar: K.: Kısa, **D.yolu:** Demiryolu, **Ödem.:** Ödemek/Ödemeleri, **mil.:** Milyon, **st.:** İngiliz Sterlini, **Şah.:** Şahane, **gid.:** Gider/Giderlerini, **Pr.:** Proje

Kaynak: Pamuk, Tezel, Sunla, Du Velay, Blaissdel, Yeniay olmak üzere diğer kaynaklardan tamamlanmıştır. Aktaran: Emine Kıray, Osmanlı' da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar, İletişim Yayınları, 7. Baskı, No: 256, İstanbul, 1992, s. 205-221.

rol oynamış ve tasfiye ancak 1955 yılında mümkün olabilmiştir(44). Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde el sanatları, dokumacılık, ipekçilik rekabete dayanamayıp çökmüş, ülkemiz batılıların pazar ve sömürgesi durumuna düşmüştür. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'nun 20. yy.'a ekonomik ve siyasal yönden bitik girmesini sağlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasıyla, aldığı borçların ödenmesi Türkiye Cumhuriyetine kalmıştır. Cumhuriyet yönetimi, Düyun-u Umumiye'yi tanımadığı halde, 1933 yılında imzalanan Paris Antlaşması ile 1912 yılından önceki borçların % 62'sini, 1912 yılından sonrakilerin ise % 72' sini ödemeyi kabul etmiştir.

Sonuçta; Genç Türkiye Cumhuriyeti'ne aktarılan dış borç o günkü dolar paritesi ile hesaplanırsa, 65 milyon dolardır (79.820.563 TL)(45). 1928 yılında Lozan Antlaşması uyarınca Paris'te kurulan "Türkiye Dış Borçları Komisyonu"nda ödemelerin hangi şekilde yapılacağı konusunda bir sözleşme imzalamıştır. Sözleşme ile alacaklıların haklarının korunması, kurulan bir karma komisyona devredilmiştir(46). 1929'da ortaya çıkan ekonomik kriz nedeni ile Cumhuriyet hükümeti borçlarını ödemekte güçlük çekmiş ve yıllık taksitlerin azaltılması ve bir kısmının da yerli parayla ödenmesi için ilgili komisyona başvurmuştur. 1933 yılında Paris antlaşması ile yıllık taksitler indirilmiş ve ödeme süresi de 30 yıldan 50 yıla çıkarılmıştır(47).

Sonraki dönemde, Cumhuriyet hükümeti İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra biriken döviz stoklarına güvenerek borçlarının tamamını ödeyeceğini belirtmiştir. Böylece 1854 yılında başlamış olan 100 yıllık Osmanlı devleti'nin dış borçlanma süreci, 25/05/1954 tarihinde sona erdirilmiştir(48).

---

(44) Menduh Yaşa, a.g.k., s. 75.

(45) Sevim Görgün, a.g.e., s. 349.

(46) Mehmet Palamut, "Atatürk ve Kamusal Borçlar" Bursa, İ.T.İ.A, İktisat Fak. Dergisi, C. II, Bursa, 1981, s. 2.

(47) Nihad Sayar, Türkiye İmparatorluk Dönemi Mali Olayları, İstanbul, 1977, Meter Matbaası, 1. Basım, s. 288-289.

(48) Gündüz Ökçün, Türkiye İktisat Kongresi, Ankara, 1968, SBF Yayını, s. 252.

1.2. Cumhuriyet'ten Planlı Döneme Kadar Olan Dış Devlet Borçları

Osmanlı Devleti'nin çöküşü ve uzun savaşların getirdiği yıkım, Türkiye Cumhuriyetini ülkeyi yeniden inşa etme sorunuyla karşı karşıya bırakmıştır. Sağlam temeli olmayan bir sanayinin geliştirilmesi ve ekonominin ayakları üzerinde durabilir hale gelmesi bir zorunluluktur. Ancak yeterli sermaye birikiminin olmaması yönetimi güç durumda bırakıyordu. Osmanlı devletinin olumsuz mirası, yalnız az gelişmiş ve yıkılmış bir ekonomi ile sınırlı değildi. Sorumsuzca alınan ve çarçur edilen Osmanlı borçları da Türkiye'nin sırtında kambur olmuştu. Daha önce ifade edildiği gibi, genç Türkiye devleti bu kamburdan ancak 1954 yılında kurtulabilmiştir. Osmanlı borçları, sorumsuzca alınan dış borçların gelecek nesilleri bile nasıl ipotek altına alabildiğinin tipik bir örneğidir. Genç Türkiye Devleti, Osmanlı İmparatorluğunun yaşadığı bu acı tecrübelerin etkisi ile özellikle ilk yıllarda dış borçlanmaya karşı büyük çekingenlik göstermiştir, buna rağmen, Cumhuriyet hükümetinin de dış borçlanmaya, iç borçlanmadan daha önce baş vurduğu görülmektedir (Ergani istikrazı). Şöyle ki, ilk iç borçlanmaya 1933 yılında başvurulduğu halde, dış borçlanmaya daha 1930 yılında başvurulmuştur. Dışa açık bir büyüme modelinin benimsendiği 1923-1929 döneminde Türkiye yoksul bir hammadde ekonomisinin özelliklerini taşır, Osmanlı devletinden miras kalan dışa bağımlılık, ekonominin kilit noktalarının yabancı ülkelerin denetiminde olması, hükümetin gümrük vergisi koyma hakkının bile Lozan Antlaşması ile (1929'a kadar) kısıtlanmış olması göze çarpan başlıca özellikler arasındadır. 1923-1929 döneminde sürekli bir dış ticaret açığı söz konusu olmuş ve Türk Lirasının yabancı paralar karşısında değeri düşmüştür. Bu dönemde dış ticaretin finansmanı için yabancı ticari bankalardan kısa vadeli kredi sağlandığı, buna karşın uzun vadeli yatırımlar için kredi sağlanamadığı görülmektedir. 1926 sonundan itibaren kısa vadeli dış ticari kredilerde kısıtlama olmuş, yine 1926'dan itibaren tarım ürünleri fiyatlarında düşme olmuş, 1927 ve 1928 de tarım üretiminin düşük düzeyde kalması, 1929 bunalımının kambiyo piyasasındaki yansımaları, son olarak da Osmanlı borçlarının ilk taksitlerinin 1929 da ödenmeye başlanacak olması, Türkiye'nin dış ödemeler dengesini iyice bozan, ülkeyi dış borçlarını ödeyemez duruma getiren başlıca etkenler olmuştur. Alınan dış borçların miktarı çok yüksek olmadığı halde, ekonominin zayıflığı ve az gelişmişliği nedeni ile alınan bu borçlar ekonomide sarsıcı etkiler yaratabilmiştir(49).

(49) Gülten Kazgan, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, 1.Basım, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1985, s. 65.

Dünya bunalımının yaşandığı 1929 da, Cumhuriyetin ilk yıllarında izlenen dışa açık büyüme siyasetinin noktalandığı yıl olmuştur. Spekülatif amaçlı dış alım, tahıl ithali, Osmanlı borçlarının ödenmesi gibi olgular, 1930'da Türkiye'yi önemli bir döviz sıkıntısı içine sokmuş, bu bunalım koşullarında devlet, Banco Commerciale Italianadan 1 milyon Sterlin Sovyetler Birliği'nden 2 milyon Sterlin, çeşitli uluslararası bankalardan ise 0.5 milyon Sterlin dış borç almıştır. 1928'de başlayan yabancı şirketleri millileştirme hareketi, Cumhuriyet yönetimin kamu kesimine önem vermeye başlamasının ilk belirtilerindendi. Önce Anadolu demiryolu, Mersin-Tarsus demiryolu, ve Haydarpaşa limanının millileştirilmesi ile başlayan hareket, 1939 yılına kadar diğer demiryolları, rıhtımlar kömür madenleri ve elektrik şirketlerini kapsayacak şekilde genişlemiştir. Bu millileştirmeler ülkenin yabancı sermayedarlara borçlanması ile mümkün olabilmıştır. Ancak bir yandan millileştirmeler sürerken, 1930 yılında Merkez Bankasının kuruluşu için altına konvertibl olarak gereken sermayeyi sağlamak amacıyla özel bir Amerikan şirketinden 10 milyon dolar borç alınmış bunun karşılığında şirkete 25 yıl süreyle kibrit inhisarı (tekeli) verilmiştir(50). Yaşanan kambiyo krizi ve ödemeler dengesindeki sorunlar, devleti korumacı önlemler almaya yöneltmiştir. Bu kapsamda, 1929'da gümrük tarifeleri arttırılmış, "Menkul Kıymetler ve Kombiyo Borsaları Kanunu" ile 1930'da "Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu" çıkarılarak döviz piyasası sıkı bir denetim altına alınmıştır. Ayrıca, 1931'de ithalata miktar sınırlamaları getirilmesi, kurulan T.C. Merkez Bankası'nın etkinlikleri, kısa zamanda etkilerini göstermeye başlamış, 1930'dan başlayarak TL'nin değerlendiği görülmüştür(51). Bu önlemlere paralel olarak, ithal ikamesi sanayileşme modeline yönelindiği ve 1932'den sonra devlet yatırımlarının öneminin giderek arttığı dikkati çekmektedir. Bu dönemde dış borç olarak dikkati çeken başlıca iki örnek, sanayi yatırımlarına yönelik olarak Sovyetler Birliği ve İngiltere'den alınan kredilerdir(52).

II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, askeri malzeme satın alımının hızla artmasına yol açmıştır. Silah alımı için İngiltere (35.5 milyon sterlin), Almanya (100 milyon mark)

(50) Kenan Bulutoğlu, "100 Soruda Türkiye'de Yabancı Sermaye", 1. Basım, İstanbul, 1970, s. 21.

(51) Braudel, Bernard, "International Competition and Domestic Cloth in The Ottoman Empire 1500, 1650: A Study", in *Underdevelopment Review*, s(1479), s. 437-451.

(52) Sovyet kredisi, 8 milyon dolar tutarında ve faizsizdir, hepsi kullanılmamıştır. Fabrikaların inşaatı için alınıp mal satımı yolu ile geri ödenecekti. İngiliz kredisi ise Karabük Demirçelik Fabrikalarının inşaatı için alınmıştır. 7 milyon sterlin tutarındadır ve savaş nedeniyle hepsi kullanılmamıştır.

ve ABD'den (45 milyon dolar) alınan krediler, bu olağanüstü koşullarda dış borçların yeniden kabarmasına yol açmıştır. Bu dönemde Merkez Bankası'nın altın rezervlerini güçlendirmek amacıyla İngiltere'nin 15 milyon sterlinlik kredisi ile 55.5 ton altın alındığı da görülmektedir(53).

Fransa ve İngiltere'den alınan 3.5 milyon sterlinlik kredi de dikkate alındığında, savaş sonunda da toplam dış borç TL. cinsinden 336 milyon liraya gelmektedir (1945-1946-1947 yılları, Bkz. Tablo 2). Cumhuriyet'in ilk yılları değerlendirildiğinde genel olarak, İkinci Dünya Savaşı sonlarına kadar ciddi ve sistemli bir borçlanmaya gidilmediği, dış borçlanmaya karşı ihtiyatlı bir tutum takınıldığı, alınan borçların da verimli değerlendirilmeye çalışıldığı söylenebilir. Kuşkusuz bu ihtiyatlı tutumun nedeni, Osmanlı devletini batı ülkelerinin yarı sömürgesine dönüştüren ve ülke ekonomisini Düyun-u Umumiye'ye teslim eden Osmanlı borçlanma siyasetinden çıkarılan derslerdir(54).

II. Dünya savaşı bittiğinde, savaş öncesine göre dünyanın çehresi bir hayli değişmiştir. Batı dünyasının tek tartışmasız lideri, artık savaştan gücünü, nüfusunu son derece arttırmış olarak çıkan Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. Daha savaş yıllarında Türkiye'nin İngiltere ve ABD'den askeri yardım alması, buğday kıtlığı nedeni ile dünya da buğday yardımı arayışına girmesi, Batı ülkelerinden borçlanma girişimlerinin ilk adımları olmuştur. Öte yandan gerek elinde sermaye biriken, fakat bunları üretken sermayeye dönüştüremeyen savaş zenginleri, gerekse 1930-1946 döneminde izlenen devletçi politikadan kuşkuya kapılan ve bu arada savaş sonrası dünyanın gıda maddesi ve hammadde talebine cevap vermeyi uman toprak sahipleri, dışa açılmadan yana eğilim gösteriyorlardı. Bu koşullarda tek parti döneminden çok partili döneme geçişle birlikte iktidarın değişmesi, toplumda sözü geçen sınıfların talebine karşılık verilmesi için uygun koşulları yaratıyordu, daha DP iktidarından önce, 1947 yılında Truman Doktrinini kapsamında ABD'den ilk askeri yardım alınmış, yine aynı yıl Türkiye, Dünya Bankası ve IMF'ye üye olmuştur. 1948 yılında ise "Marshall Yardımı" projesine Türkiye de dahil edilmiştir. ABD yardımının koşulları, her dönemde karşımıza çıkacak nitelikteydi.

(53) J. Stanford Shaw; History of The Ottoman Empire And Modern Turkey, Cilt II, Reform
 Revuolution and Republic, The Rise of Modern Turkey, 1808-1975 Newyork
 Cambridge University, Press 1977, s. 213-220.

(54) Morber Van Bischoff, Türkiye'de ki Yeni Oluşumların Bir İzahı, Ulus Basımevi, 1936 ,
 Ankara, Aktaran: Cem Alpar, "Osmanlıdan Cumhuriyet'e Dış Borçlarımız" Dış Tic. Durum
Dergisi, Sayı. 5, s. 11.

Tablo 2
Türkiye'nin Dış Borçları (1927-1962)

YILLAR	\$ CİNSİNDEN	TL CİNSİNDEN
1927	67.223.208	92.728.021
1930	10.000.000	13.800.000
1934	27.389.854	37.798.000
1938	60.289.855	83.200.000
1940	164.211.714	266.612.169
1942	142.753.622	197.000.000
1946	16.100.000	31.033.720
1947	41.772.208	118.014.842
1948	44.020.812	124.367.600
1949	7.500.000	21.189.000
1950	121.577.976	348.482.097
1951	51.739.828	146.175.364
1953	35.961.202	101.597.587
1954	141.113.040	398.667.525
1955	23.493.016	66.372.468
1956	2.479.016	7.006.296
1957	47.853.921	135.196.058
1958	116.295.592	790.806.685
1959	139.532.153	1.255.789.583
1960	194.223.505	1.748.011.543
1961	107.840.013	970.560.295
1962	113.074.240	1.017.669.260

Kaynak: Sevim Görgün, " Türkiye'nin Dış Borçları 1923 - 1970"

Türkiye Ekonomisinin 50. Yılı Semineri, Bursa, İ.T.İ.A.

Yayımları, No: 4, İstanbul, 1973, s. 346.

1946'da Türkiye'ye yardım yapılıp yapılmaması konusunda karar verilmek üzere Türkiye'ye yollanan Max Thornburg, hazırladığı raporda, devlet sektörünün daraltılmasını, ağır sanayidan vazgeçilmesini, yabancı sermayeye kapıların açılmasını öneriyordu.

Devletçiliğin kısıtlanması ve yabancı sermayeye açılma talebi, gerek 1948 Türkiye İktisat Kongre'sinde işadamları tarafından, gerekse, 1950'de Türkiye'ye gelen Dünya Bankası heyeti tarafından dile getiriliyordu.

Ekonomik bağların güçlenmesi siyasal ve askeri bağların güçlenmesi ile sıkı sıkıya ilişkilidir. Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılması ve Nato'ya girmesi bu olgunun sonuçlarıdır. II. Dünya savaşını izleyen bu gelişmeler, Türkiye'nin Ulusal Kurtuluş Savaşı

dönemindeki deneyimleri sonucu soğuk durduğu Batı'nın büyük devletlerine yeniden ve hızla yakınlaşma çabalarının göstergeleridir. Bu çabalar sonucu batı ülkelerinden borçlanmaların yoğunlaştığı görülür. Proje kredisi ve ticari kredi biçiminde borçların alındığı dönemin ilk yıllarında, "Marshall Yardımı"nın önemli bir yeri vardır. Bu kapsamda 1948, 1950 ve 1952 yıllarında, üç antlaşmayla kredi alınmıştır. Marshall kredilerinin temel koşulu, ABD'den dış alım amacıyla alınan krediler, ABD'den başta tarım makinaları alımı olmak üzere dış alımın finansmanında ve Türkiye Sanayi ve Kalkınma Bankası aracılığı ile bazı özel kesim yatırımlarının finansmanında kullanılmıştır. Bu arada 1953'de gündeme gelen kredili ithalat ile, Ticaret bankalarının dışarıdan döviz kredisi sağlamalarına olanak verilirken, sağlanan döviz Merkez Bankası'na devretmek zorunluluğu konmuştur. Buna karşın geri ödeme sırasında döviz sorumluluğu Merkez Bankası'na yüklenmiştir. Bu yasalar, dış borçlanmayı özendirilen başlıca uygulamalar olmuştur.

1957 yılına gelindiğinde, Türkiye dış borçlarını ödeyemez duruma gelmiş, yeni krediler alınamaz olduğu için dış alım tıkanmıştır. Bu koşullarda 1957'de alacaklı ülkelerle Paris' te yapılan görüşmelerde Türkiye'nin vadesi gelen borçlarının bir kısmının ertelenmesi ve yeni krediler açılması kabul edilmiştir. Borç ertelenmesi ve yeni krediler açılmasının karşılığında, Türk hükümeti, alacaklı ülkelerin dayattığı "İstikrar Önlemleri" ni yürürlüğe koymak durumunda kalmıştır. 4 Ağustos 1958 kararları olarak bilinen, IMF güdümündeki "İstikrar Programı" bu koşullarda uygulamaya konmuştur. Programın bir hedefi enflasyonu denetim altına almak, diğer hedefi ise dış ticaret rejimini düzenlemek ve dış satımı arttırmaktır. IMF ile yapılan stand-by anlaşmasının yürürlüğe konduğu 1958 yılı, borçlanmanın tırmanışa geçmesinin başlangıcı sayılabilir. Bu durum Tablo 2' den de izlenebilir.

1.3. Türkiye'nin Dış Borçlarının Sayısal Gelişimi ve Bu Gelişmelerin Değerlendirilmesi (1960-1992)

1.3.1. Türkiye'nin Dış Borçlarının 1960-1992 Dönemi Sayısal Gelişimi

1960-1992 döneminde, Türkiye'nin dış borçlarının yıllar itibariyle gösterdiği gelişme ve bunların vadeleri itibariyle dağılımı tablo 3' de verilmiştir. Bu dönemde, orta ve uzun vadeli borçlar, dış borçların çoğunluğunu oluşturmuş, kısa vadeli borçlar ise artmasına rağmen, toplam içindeki payı düşük kalmıştır. 1960 yılında toplam borç 1.457 milyon dolar iken, bu tutar 1992'de 56.075 milyon dolara yükselmiştir. Ele alınan dönemde, toplam içinde kısa ve orta-uzun vadeli borçların payları tablo 4' de verilmiştir.

Toplam dış borçlar sürekli artma eğilimi gösterirken, toplam içinde kısa vadeli borçların oranı 1976-1978 yılları hariç, % 20 ve daha düşük seviyelerde kalmıştır. Buna karşın, orta-uzun vadeli borçların, 1962-1974 döneminde toplam içindeki payı % 90' nın üzerinde olmuş 1970' lerin sonuna doğru hızlı bir düşüş göstermiş (% 47.5) daha sonraki yıllarda % 80' ler seviyesini korumuştur. Bu dönemde, 1976-1978 yılları hariç, genelde orta ve uzun vadeli dış borca ağırlık verilmiştir. Bu durum, alınan dış borçların altyapı ve ülkenin üretim kapasitesini arttıracak yatırımlarda kullanılacak bir yapıda olduğunu göstermektedir.

Tablo 3
Türkiye'nin Dış Borçlarının Sayısal Gelişimi(*)

Yıllar	Kısa Vadeli Dış Borçlar	Orta-Uzun Vadeli Dış Borçlar	Toplam Dış Borçlar
1960	-	1.457	1.457
1961	24	946	970
1962	32	985	1.017
1963	85	772	857
1964	43	903	946
1965	65	925	985
1966	87	1.100	1.187
1967	123	1.318	1.441
1968	170	1.311	1.481
1969	65	1.554	1.619
1970	16	1.800	1.816
1971	70	2.025	2.095
1972	19	2.519	2.538
1973	279	2.984	3.263
1974	216	3.280	3.496
1975	1.155	3.579	4.734
1976	3.050	4.263	7.313
1977	6.116	5.527	11.643
1978	7.199	7.854	15.053
1979	3.556	11.743	15.299
1980	2.480	13.693	15.173
1981	2.111	13.408	15.519
1982	1.764	15.855	17.619
1983	2.281	16.104	18.385
1984	3.180	18.078	21.258
1985	4.759	20.590	25.349
1986	6.911	24.317	31.228
1987	8.692	29.612	38.304
1988	6.417	34.305	40.722
1989	5.745	36.006	41.751
1990	9.500	39.535	49.035
1991	9.117	41.372	50.489
1992	11.701	44.374	56.075

(*) 1960-1978 Dönemi rakamları, DİE, Türkiye İstatistik Cep Yıllıklarından, 1978-1989 Dönemi Rakamları MB Yıllık Raporlarından, 1989-1992 Dönemi Rakamlarında İİDTM'nin Dış Borç Bültenleri taranarak oluşturulmuştur.

Tablo 4
Kısa ve Orta-Uzun Vadeli Dış Borçların Toplam Dış Borçlar İçindeki Yeri(*)
(% Olarak)

Yıllar	K.V.B/Dış Borç.	Or.-Uz. V.D.Borç/Top. Dış B.
1960	-	100
1961	2.47	97.52
1962	3.14	96.85
1963	9.91	90.08
1964	4.54	95.45
1965	6.59	93.90
1966	7.32	92.67
1967	8.53	91.46
1968	11.47	88.52
1969	4.01	95.98
1970	0.88	99.11
1971	3.34	96.65
1972	0.74	99.25
1973	8.55	91.44
1974	6.17	93.82
1975	24.39	75.60
1976	41.70	58.29
1977	52.52	47.47
1978	47.82	52.17
1979	23.24	74.99
1980	16.34	83.65
1981	13.60	86.39
1982	10.01	89.98
1983	12.40	87.59
1984	14.95	85.04
1985	18.77	87.59
1986	22.13	81.22
1987	22.69	77.86
1988	15.75	77.86
1989	13.76	84.24
1990	13.37	86.23
1991	18.05	80.62
1992	20.86	81.94

(*) Tablo 3'den yararlanılarak hesaplanmıştır.

1.3.2. Türkiye'nin Dış Borçlarında Meydana Gelen Nominal ve Reel Değişmeler

Türkiye'de dış devlet borçlarının 1960 - 1992 dönemi nominal değişimleri Tablo 5 'de verilmiştir. 1960 başlangıç yılındaki dış borç miktarı 100 olarak kabul edildiğinde, 1961-1967 dönemi hariç, endeksler genelde yükselme eğilimi içinde olmuşlardır. Endeksler 1963 yılında en düşük seviyesine inerken (%58.81'e), en yüksek artış Yüzdesine 1992 Yılında 3.548'e (yüzde artış) olarak ulaşmıştır. 1960 yılı baz alındığında 3.548.666 'ya ulaşmıştır. 1960' a göre çok fazla bir artış olduğu ortadadır (Tablo 5). Dış borç rakamlarına bakıldığında, 1960 Yılında 1.457 milyon dolar olan dış borç 1992 Yılında 56.075 milyon dolara ulaşmıştır. Sonuçta, dalgalanmalar az olmakla birlikte, endeksler yükseliş yönünde gelişmiştir. Bu yükseliş başka ülkelerde olduğu gibi Türkiye'deki borç artışının fiyat yükselişlerinin etkisi altında kaldığını gösterdiğinin belirtisi olmaktadır.

Türkiye'nin dış borçlarında meydana gelen reel (gerçek) değişmeler Tablo 6' da gösterildiği gibi artma yönündedir. 1960' da 1.457 milyon dolar olan dış borçlar, 1973 yılında 2.015 milyon dolar olmuş, 1992 yılında da 21.955 milyon dolar olmuştur. Oysa ki, nominal tutarlar incelendiğinde, 1960 yılı için 1.457 milyon dolar olmuştur. Baz alınan 1960 yılına göre reel tutarlar tablo 6' da görüldüğü gibi 1963-1966 yılları dışında yükselme eğilimi içindedir. Ancak 1960 yılı fiyatları ile dış borç bulunduğu artış katsayısı nominal rakamlara göre oldukça farklıdır. Bu durum, tablo 5 ve tablo 6'da izlendiği gibi fiyat artışlarının etkisinin giderilip giderilmediğine göre, ortaya çıkan farklı durumu ifade etmektedir. Bu yükseliş başka ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'de ki borç artışının fiyat yükselişlerinin etkisi altında kaldığını göstermektedir.

Tablo 5
Türkiye'nin Dış Borçlarında Meydana Gelen Nominal Değişimler
(1960-1992 Dönemi)(*)

Yıllar	Toplam Dış Borçlar	Dış Borçlarda Meydana Gelen Nominal Değişimler (1960: 100)
1960	1.457	100.
1961	970	66.57
1962	1.017	69.80
1963	857	58.81
1964	946	64.92
1965	985	67.60
1966	1.187	81.46
1967	1.441	98.90
1968	1.481	101.64
1969	1.619	111.11
1970	1.816	124.63
1971	2.095	143.78
1972	2.538	174.19
1973	3.263	223.95
1974	3.496	239.94
1975	4.734	324.91
1976	7.313	501.92
1977	11.643	799.10
1978	15.053	1.033.15
1979	15.299	1.050.03
1980	15.173	1.041.38
1981	15.519	1.065.13
1982	17.619	1.209.26
1983	18.385	1.261.83
1984	21.258	1.459.02
1985	25.349	1.739.80
1986	31.228	1.143.30
1987	38.304	2.628.96
1988	40.722	2.794.92
1989	41.751	2.865.54
1990	49.035	3.365.47
1991	50.489	3.465.27
1992	56.075	3.848.66

(*) Tablo 3'e göre 1960=100 alınmak suretiyle hesaplanmıştır.

Tablo 6
Türkiye'nin Dış Borçlarında Meydana Gelen Reel Değişmeler
(1960 - 1992 Dönemi)(*)

YILLAR	Toplam Dış Borç	Endeks (1960: 100)	Zincirleme Endeks	Gerçek Dış Borçlanma (**)
1960	1.457	100	100.0	1.457
1961	970	64.92	188.9	1.091
1962	1.017	67.60	100.1	1.015
1963	857	58.81	105.9	809
1964	946	64.92	116.7	810
1965	985	67.60	138.0	713
1966	1.187	81.46	124.6	952
1967	1.441	98.90	132.6	1.086
1968	1.481	101.64	102.4	1.073
1969	1.619	111.11	139.6	1.159
1970	1.816	124.63	140.7	1.290
1971	1095	75.15	115.6	947
1972	2532	173.78	148.4	1.706
1973	3263	223.95	161.9	2.015
1974	3496	239.94	150.8	2.318
1975	4734	324.91	170.3	2.779
1976	7313	501.92	195.6	3.738
1977	11.643	799.10	178.9	6.508
1978	15053	1033.1	162.9	9.240
1979	15.299	1050.0	159.6	9.585
1980	15.173	1041.3	165.4	9.173
1981	15.519	1065.1	149.5	10.380
1982	17.619	1209.2	153.3	11.493
1983	18.385	1261.8	140.8	13.104
1984	21.256	1458.8	140.6	15.118
1985	25.349	1739.8	180.4	14.051
1986	31.228	2143.3	220.4	14.168
1987	38.304	2628.9	266.0	14.400
1988	40.722	2794.9	263.8	15.436
1989	41.751	2.865.5	238.0	17.542
1990	49.035	33.654.7	265.1	18.496
1991	50.489	34.652.7	255.6	19.753
1992	56.075	38.486.6	255.4	21.955

(*) Dış borç rakamları tablo 3'ten, endeksler DİE yıllıklarından alınmıştır.

(**) Gerçek Tutarlar;

Cari Rakam x 100

$\frac{\text{Cari Rakam} \times 100}{\text{Fiyat Endeksi Rakamı}} = \text{Reel Miktar (Baz alınan yıla göre, 1960 = 100)}$
formülü ile hesaplanmıştır.

Dış Borçlardaki Gerçek ve Nominal değişimler incelendiğinde nominal olarak daha fazla bir artış söz konusu iken reel olarak bu artış azdır. Dış borçların bu şekilde reel ve nominal değişmelerinin bulunması fiyat yükselişlerinin etkilerinin giderilmesi açısından önem taşırken, ülke ekonomisi açısından sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için birtakım makro ekonomik göstergelerle de karşılaştırmak gerekir. Bunlar da aşağıda incelenecektir.

1.3.3. Dış Borç / GSMH Oranının Gelişimi

İnceleme konusu olan 1960-1992 döneminde, cari fiyatlarla GSMH gerek yurt içi üretimin artması, gerekse fiyatların yükselmesi ile büyüme göstermiştir; bu dönemde dış borçlar da artma göstermiştir. Tablo 7'ye bakıldığında dış borçların GSMH içindeki payı sürekli artma göstermiştir. Tablo 7'de görüldüğü gibi, 1960-1969 döneminde dış borçların, GSMH' daki payı % 10-12 seviyesini korurken, 1970 yılından itibaren, artış göstermiş ve % 18' ler seviyesine yükselmiştir. 1971-1975 döneminde bu oran düşmeye başlamış ve % 12' lere inmiştir. Ancak, Türk ekonomisinin ödeme gücüne girdiği 1976 yılından itibaren, dış borçların GSMH' daki oranı hızla artmaya başlamış ve 1989' da % 59.9' a yükselmiştir. 1990' lı yıllarda yüksek seviyesini koruyan Dış Borç/ GSMH oranı, 1993' yılında % 60'ın üzerindedir. Dış borçların GSMH içindeki payının bu şekilde hızlı bir artış göstermesi dış borç ihtiyacını arttırmakta, bu da borcun ödenmesini zorlaştırdığı gibi, ülke içi kaynakların önemli bir kısmının ülke dışına transferini gerektirmektedir (Bkz. Tablo 7). Gelişmiş olan ülkelerde dış borç / GSMH oranı ele alındığında; 1983 yılı itibarı ile bu oranın en düşük olduğu ülke % 20.4 ile Federal Almanya iken, bu oranın en yüksek olduğu ülke % 118 ile İngiltere hegemonyası altındaki Kuzey İrlanda'dır. Aynı dönemde örnek olması açısından, ABD'de % 35.5, Japonya'da % 52.5, İsveç'de % 52.0, İtalya'da % 78'dir. (Diğer ülkeler için bu oranlar Tablo 8'de verilmiştir.) Bu dönemde Türkiye'de bu oran % 36.51'dir. Bu oranın diğer ülkelere az olmasına rağmen, Türkiye'nin dış borçlarının önemli bir kısmının dövizle ödenecek olması, döviz fiyatlarının yükselmesi, ihracatın istenen seviyede arttırılamamasına karşın ithalatın sürekli artması ve dış ticaret açığının büyümesi gibi nedenler durumu ülkemiz için vahimleştirmektedir. GSMH, bir ekonomide belli bir dönemde üretilen nihai malların değerini ya da yaratılan katma değeri ifade eder. Dış Borç / GSMH oranı ülke kaynaklarının dış borçları karşılama oranını gösterdiğinden, ülkenin uzun dönem kredi değerlendirmesinde başvurulan önemli bir göstergedir. GSMH'nın artışının dış borç açısından fazla olması nedeni ile 1978 yılında Dış Borç / GSMH oranı % 58.8 iken, 1991'de bu oran % 44.6'ya düşmüştür. Bu oran büyüdükçe

dış borç ödemeleri için daha fazla güç harcanmış demektir. GSMH içinde dış borç oranının artış göstermesi, borç ödemelerinin giderek daha büyük fedakarlık gerektireceğini ifade etmektedir.

Tablo 7

Dış Borçların / GSMH'ya Oranı(*)

YILLAR	(% olarak)	
	Dış Borçlar / GSMH (%)	
1960	10,92	
1961	11,20	
1962	11,27	
1963	11,55	
1964	11,93	
1965	11,55	
1966	11,69	*
1967	12,78	
1968	11,85	
1969	11,58	
1970	18,25	
1971	16,15	
1972	14,76	
1973	14,74	
1974	11,46	
1975	12,59	
1976	17,71	
1977	23,68	
1978	28,04	
1979	27,06	
1980	25,95	
1981	26,08	
1982	34,16	
1983	36,51	
1984	39,65	
1985	43,31	
1986	48,47	
1987	58,80	
1988	57,60	
1989	59,90	
1990	49,60	
1991	47,40	
1992	44,60	

(*) Dış borç rakamları tablo 3'den alınmıştır. GSMH rakamları DİE, Türkiye İstatistik Cep Yıllıkları taranarak bulunmuş ve oranlar hesaplanmıştır.

Tablo 8
Devlet Borçlarının GSMH veya GSYİH İçindeki Payları

	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983
Almanya	7.0	10.0	11.5	12.8	13.9	14.7	15.6	17.7	19.3	20.4
Kanada	16.3	17.5	17.7	20.1	23.9	24.8	27.6	27.7	31.3	35.5
ABD	24.5	28.2	29.5	29.4	28.6	27.2	28.0	27.9	32.2	35.5
Fransa	15.7	16.4	15.3	15.1	15.8	15.7	15.9	16.7	19.8	22.3
İtalya	45.3	53.1	51.8	54.8	62.2	62.3	61.9	65.4	70.9	78.9
Japonya	12.2	15.8	20.0	25.2	30.8	35.5	40.8	44.7	48.0	52.5
İngiltere	34.5	32.1	34.8	36.7	35.5	33.9	37.9	37.9	37.9	38.3
Belçika	39.0	40.0	40.3	43.2	46.1	49.7	56.2	67.3	79.0	89.4
Danimarka	1.7	4.5	8.4	13.2	18.2	24.7	33.7	45.9	59.2	68.7
İrlanda	65.0	73.4	79.2	77.9	82.1	88.5	90.5	97.8	106.9	118.9
Y. Zetlanda	41.5	47.6	44.6	48.5	50.4	49.1	47.7	49.4	58.4	62.6
Hollanda	21.7	22.3	22.9	22.4	24.4	26.8	29.9	34.0	34.9	46.0
İsveç	18.3	18.9	17.1	18.4	21.5	25.9	32.5	39.0	45.8	52.0

Kaynak: IMF, Problèmes Economiques, 10 Oct. 1984, s. 20

Türkiye ekonomisinde hedeflenen kalkınma ya da büyüme hızının sağlanabilmesi, dış borçlanmayı gerekli kılmaktadır. Her ne kadar Dış Borç / GSMH oranının artıyor olması kaynakların dışarıya çıkmasına neden oluyorsa da plânlı dönemin başlangıcından günümüze kadar geçen süre içinde yurt içi tasarrufların büyüklüğü yüksek büyüme hızını gerçekleştirecek ve gerekli yatırımları karşılayacak düzeyde olmamıştır. Ele aldığımız dönem içinde ortalama % 5.5 oranında büyüme hızı gerçekleştirilmiştir. 1970 yılından sonra ulaşılan yüksek büyüme hızları özellikle 1984 yılından sonra da aynı düzeyini korumuştur. Fakat, yüksek büyüme hızlarının gerçekleştirilmesi genellikle dış borçlarla finanse edilmiş, bu dönemde dış borçlara olan ihtiyaç artmış ve süreklilik kazanmıştır. Dış Borç / GSMH oranı incelendiğinde, dış borçların GSMH 'dan daha hızlı bir büyüme içinde olduğu görülmektedir. Bu ise, dış borç ihtiyacını arttırmakta, bu durum borç ödemelerinin zorlaşmasına ve borcun borçla ödenir duruma gelmesine neden olmaktadır.

1.3.4. Dış Borçların / Ödemeler Dengesi Açığına Oranı

Türkiye'nin ödemeler bilançosu ve dış borç servis problemleri; ihracat, ülkeye dış sermaye akımı, ithalat, ülkenin yabancı para ihtiyatları, ithal engelleri, borç faiz ve ifta taksitleri ile ilgilidir. Türkiye'nin ihracatı 1960' lardan günümüze kadar % 600

oranında bir artış göstermiştir. Bu dönemde ithalat da aynı şekilde artış göstermiştir. Türkiye'nin ödemeler bilançosunda görülen bu değişmelerle birlikte, dış borçlarında dalgalanmalar ve artışlar görülmektedir. Türkiye dış ödemeler bilançosundaki açıkları kapatmak ve planlanan hedeflere varmak için kalkınmış ülkelerden, mali kurumlardan, OECD, IMF, AET' den önemli ölçüde dış borç ve iktisadi yardım sağlamıştır. Kalkınmanın sağlanması için gerekli olan ithalat artışı sağlanmış, ayrıca enflasyon tahriki ile de ithalat da artış görülmüştür. İthalatın önemli bir bölümü ise yatırım maddeleri ve hammaddelerden oluşmaktadır. Türkiye diğer az gelişmiş ülkelerden farklı bir iktisadi bünyeye sahiptir. İhracat malları arasında azımsanmayacak sanayi malları ve dayanıklı tüketim maddeleri ihraç etmektedir. Türkiye ihtiyacı olan dayanıklı tüketim maddelerinin hemen hepsini kendi üretimi ile karşılamaktadır. Bu duruma rağmen, dış borç devamlı artış göstermektedir. Türkiye dış borçlarını ödeyememekte, bu sebeple ithalatta bulunmakta zorluk çekmekte ve bunu yenmek için IMF fonlarından ve ihtiyat fonlarından yararlanmaktadır (Altın, döviz gibi). Bu sebeple, ithalatın kısılanmadığı durumda ihracatın arttırılması tedbirlerini almak zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Ele alınan dönemde ödemeler dengesi açığının dış borçlar içindeki en düşük oranı, 1972 yılında % 0.31 ile gerçekleşirken, en yüksek oran 1976 yılında % 39.71 olmuştur. Ödemeler Dengesi Açığı / Dış Borç Oranı genelde azalma eğilimi göstermiş ve bu da dış borçların belirtildiği gibi ödemeler dengesini düzeltme işlevini yerine getirmeye çalıştığını gösterir (Bkz. Tablo 9).

1.3.5. Türkiye'nin Dış Borçlarında Ödemenin Cinsine Göre Meydana Gelen Değişiklikler

Geri ödeme şekline göre dış borçlar; dövizle ödenen ve borç alan ülkenin yerli parasıyla ödenen olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

1.3.5.1. Dövizle Ödenecek Dış Devlet Borçları

Alınan dış borçların dövizle ödenmesi durumunda, bu tür borçlanmadan söz edilir. Borcun sağlandığı kaynağa bakılmaksızın anapara ve faiz ödemeleri dövizle ya da konvertibiliteye sahip bir para birimi ile yapılan borçlanmalardır. Günümüzde uygulanan sistem, dövizle ödemedir. Türkiye'nin dövizle ödenecek dış borçları 1964-1992 tarihleri itibarıyla Tablo 10' da gösterilmiştir.

Tablo 9
Ödemeler Dengesi Açığı / Dış Borç Oranının Gelişimi(*)

Yıllar	Gerçekleşen Açık (Milyon TL.)	Öd.Den.Açığı / Dış Borç Tutarı (%)
1960	-139	9.5
1961	-170	17.52
1962	-242	23.79
1963	-300	35.00
1964	-109	11.52
1965	-207	21.01
1966	-164	13.81
1967	-114	7.91
1968	-224	15.12
1969	-220	13.58
1970	-152	8.37
1971	-109	5.20
1972	-8	0.31
1973	473	14.49
1974	-719	20.56
1975	-1.180	39.71
1976	-2.301	31.46
1977	-3.232	27.75
1978	-1.370	20.62
1979	-1.108	7.24
1980	-1.095	20.39
1981	-1.968	12.68
1982	-1.044	5.92
1983	-2.123	11.54
1984	-1.407	29.91
1985	-1.013	3.99
1986	-1.465	4.69
1987	-806	2.10
1988	-1.596	3.91
1989	-961	2.30
1990	-2.625	5.35
1991	-2.611	5.17
1992	-953	4.85

(*) Dış Borç Tutarları tablo 3'den alınmıştır. Ödemeler Dengesi Açığı Tutarları 1960-1973 Dönemi için DİE Türkiye İstatistik Cep Yıllıklarından, 1973-1992 dönemi için MB Yıllık raporlarından alınmış ve oranlar hesaplanmıştır.

1.3.5.2. Türk Lirası İle Ödenecek Dış Devlet Borçları

Borç veren tarafın kabul etmesi halinde dış borç anapara ve faiz ödemeleri borçlanan ülke parası ile yapılabilmektedir. Türkiye'nin Türk Lirası ile ödenecek dış borçları, ekonomik kalkınmaya yardım amacı ile verilen Kalkınma İkraz Fonu DLF'nun (bu fon daha sonra Uluslararası Kalkınma Örgütü AID'e dönüşmüştür) sağlamış olduğu kredilerdir. Türkiye'ye II. Dünya Savaşı sonrasında ABD tarafından verilen Marshall yardımları ve Tarım Ürünleri Fazlaları yoluyla verilen krediler de Türk Lirası ile ödenecek dış borçları oluşturmuştur (Bkz. Tablo 10'da TL ile toplam dış borçlar). Görüldüğü gibi TL ile ödenecek dış borçlar toplam borçlar içinde önemsiz bir paya sahiptir. Sonuçta, paranın konvertibl olması, yeterli döviz rezervinin olması milli para ile borçlanmayı arttıran faktörlerdir. Türk parasının değer kazanması da bu yönden olumlu bir gelişme olarak ortaya çıkmaktadır.

Tablo 10
Türkiye'nin Dış Borçları(*)

Yıllar	Türk Parası İle Ödenecek	Döviz İle Ödenecek
	(Milyon TL.)	(Milyon Dolar)
1961	*	*
1962	*	*
1963	*	*
1964	3.052	999
1965	3.323	985
1966	3.294	1.189
1967	3.293	1.344
1968	3.184	1.529
1969	3.119	1.705
1970	1.173	1.929
1971	3.386	2.209
1972	3.740	2.300
1973	3.637	2.654
1974	3.427	2.901
1975	3.412	3.012
1976	3.417	3.822
1977	3.545	4.410
1978	3.973	6.126
1979	4.735	9.251
1980	9.563	11.373
1981	12.300	12.525
1982	14.846	13.888
1983	19.076	13.441
1984	24.969	14.692
1985	26.114	17.158
1986	26.096	20.351
1987	37.103	25.028
1988	43.916	29.850
1989	49.994	30.425
1990	55.416	34.000
1991	60.197	38.400
1992	64.454	54.250

(*) 1964-1980 Dönemi tutarları DİE Türkiye İstatistik Cep Yıllıklarından, 1980-1992 Dönemi rakamları MB Yıllık Raporlarından alınmış ve tablo tamamlanmıştır.

1.3.6. Dış Borçların Borçlulara ve Alacaklılara Göre Gelişimi

Ele alınan dönemde, toplam dış borç yapısı ve gelişme eğilimlerinin incelenmesi de uygun olacaktır. Bu dönemde dış borç yapısı alacaklara göre incelendiğinde; 1992 yılı başlarında, ilk sırada, uluslararası para piyasalarından sağlanan krediler; ikinci sırada, ikili anlaşmalar çerçevesinde (OECD ve OPEC ülkelerinden) elde edilen krediler; üçüncü sırada uluslararası kuruluşlardan elde edilen krediler yer almaktadır. Oran itibariyle bakacak olursak; 1991 yılı sonu, 1992 yılı başında, uluslararası para piyasalarından sağlanan kredilerin toplam içindeki oranı % 45 iken, ikili anlaşmalar çerçevesinde elde edilen kredilerde bu oran % 29, uluslararası kuruluşlarda ise bu oran % 25 olmaktadır (Bkz. Tablo 11). 1980-1992 döneminde, 24 Ocak kararları ile somutlaşan dışa açık büyüme modelinin getirdiği ithalat artışının bu sıralamada etken olduğu söylenebilir. Dış borçlar bu dönemde daha çok ithalatta kullanılmış, bu kullanıma dış borçlardaki artışı beraberinde getirmiştir. Dış borçları alacaklılara göre yukarıdaki şekilde incelememiz, kısa vadeli borçlar için geçerli iken, orta-uzun vadeli kredilerde bu sıralama, ikili anlaşmalar çerçevesinde elde edilen krediler, uluslararası kuruluşlardan elde edilen krediler ve uluslararası para piyasalarından elde edilen krediler olarak sıralanmaktadır. Dış borç bileşimi borçlulara göre incelendiğinde (Bkz. Tablo 12), dış borçların büyük bir bölümünün kamu kesimince yönlendirildiği görülmektedir. Kamu kesiminin dış borçlanmadaki oranı, 1992 yılı itibariyle % 85 iken, özel sektörün payı % 15 dir. Kamu sektörü içinde genel bütçenin borçlanma payı % 49 ile ilk sıradadır. Dış borç bileşimi incelendiğinde, kamu sektörünün orta ve uzun vadeli kredilerden özel sektörün ise daha çok kısa vadeli kredilerden yararlandığı söylenebilir.

Tablo 11
Kredilerin Alacaklılara Göre Dağılımı
(Dolar Cinsinden)

	1984	%	1985	%	1986	%	1987	%	1988	%	1989	%	1990	%	1991	%
ULUSLARARASI	1.00.737.246	31	1.006.823.919	23	1.503.211.972	30	1.234.148.070	17	1.253.322.730	19	1.072.930.498	19	1.062.065.954	23	1.592.155.115	25
KURULUŞLAR	794.300.000	25	846.623.919	19	1.232.689.646	25	925.789.500	13	902.853.192	13	746.487.212	13	528.307.049	11	743.282.781	12
IBRD, IPC, IDA	159.901.894	5	136.166.751	3	240.133.326	5	259.268.122	4	283.883.538	4	248.054.586	4	470.809.537	10	779.441.134	12
AVRUPA İSKAN FONU	9.895.940	0	0	0	0	0	0	0	0	0	20.388.700	0	0	0	16.431.200	0
IFAD	42.639.412	1	24.033.361	1	30.389.000	1	49.090.448	1	66.586.000	1	58.000.000	1	62.949.368	1	53.000.000	1
İSLAM KALKINMA BANKASI	1.448.065.728	45	1.690.169.842	38	1.995.609.450	40	3.811.676.779	52	2.695.354.624	40	2.153.003.369	38	1.577.209.409	34	1.831.490.973	29
İKİMLİ ANLAŞMALAR	1.197.914.057	37	1.438.387.826	32	1.878.214.512	37	3.542.709.269	48	2.594.857.764	39	2.131.101.369	38	1.526.205.692	33	1.646.215.129	26
OECD ÜLKELERİ	16.436.555	1	161.680.281	4	22.199.454	0	229.379.269	3	81.500.000	1	11.938.000	0	3.000.000	0	90.000.000	1
OPEC ÜLKELERİ	219.755.042	7	20.429.500	0	89.226.109	2	21.068.241	0	10.207.360	0	9.964.000	0	25.779.700	1	79.963.844	1
DOĞU BLOKU ÜLKELER	13.960.074	0	69.672.235	2	50969.375	0	18.520.000	0	8.789.500	0	0	0	22.224.017	0	15.312.000	0
U.ARASI PARA PIYASALARI	745.132.460	23	1.743.345.043	39	1.512.234.223	30	2.352.701.549	32	2.775.717.870	41	2.406.048.479	43	1.978.198.369	43	2.840.720.239	45
TOPLAM	3.199.935.434	100	4.440.338.804	100	5.011.055.644	100	7.398.526.398	100	6.724.395.223	100	5.631.982.346	100	4.617.473.732	100	6.264.366.328	100

Kaynak: T.C. Başbakanlık, HDTM, Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü, Dış Borç Bülteni, 1991, Ankara 1992, s. 68.

Tablo 12
Kredilerin Borçlulara Göre Dağılımı
(Dolar Cinsinden)

	1986	%	1987	%	1988	%	1989	%	1990	%	1991	%	1992	%
1. KAMU SEKTÖRÜ	4.808.167.613	96	6.756.395.873	91	5.796.412.506	86	4.926.049.574	87	3.795.688.688	82	5.321.364.773	84	4.985.178.014	85
HAZİNE	2.957.713.985	59	3.160.139.810	43	4.296.363.564	64	3.430.423.053	61	2.570.860.414	56	3.291.935.193	52	3.535.674.973	60
GENEL BÜTÇE	687.788.783	14	1.669.748.806	23	3.589.418.089	53	2.107.486.481	37	1.939.312.702	42	1.990.682.100	31	2.899.557.134	49
KATMA BÜTÇE	1.121.289.174	22	124.085.177	2	11.137.578	0	29.089.251	1	30.568.624	1	212.358.899	3	74.480.199	1
DEVİRLİ KREDİLER	1.148.636.028	23	1.366.305.827	18	695.807.897	10	1.293.847.321	23	600.979.088	13	1.088.894.194	17	561.637.640	10
DİĞER KAMU	1.850.453.628	37	3.596.256.063	49	1.500.048.942	22	1.495.626.521	27	1.224.808.274	27	2.029.429.580	32	1.44.503.040	25
SEKTÖRLERİ	121.686.173	2	368.979.622	5	296.262.018	4	400.000.000	7	0	0	0	0	0	
T.C. MERKEZ BANKASI	876.695.834	17	1.826.053.130	25	770.303.188	11	854.829.670	15	817.359.875	18	1.735.657.882	27	545.181.501	9
KİTLER	371.256.000	7	912.362.226	12	59.399.021	1	238.890.201	4	114.218.300	2	0	0	481.000.000	8
FONLAR	480.815.621	10	488.861.085	7	401.084.715	6	1.906.650	0	293.230.099	6	293.771.698	5	423.321.539	7
MAHALLİ İDERELER	202.888.031	4	642.130.524	9	927.982.718	14	705.932.772	13	821.805.045	18	1025.424.553	16	884.437.839	5
2. ÖZEL SEKTÖR	5.011.055.643	100	7.398.526.397	100	6.724.982.718	100	5.631.982.346	100	4.617.473.733	100	6.346.789.324	100	5.869.615.852	100
TOPLAM														

Kaynak: T.C. Başbakanlık HDTM Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü, Dış Borç Bülteni, 1992, s. 35.

1.3.7. Borç Servisi Kapasitesi ve Türkiye'nin Dış Borç Servisi

Kapasitesinin Ele Alınması

Borçlu ülkelerin geri ödeme olanaklarını yansıtan borç servisi kapasitesini belirleyebilmek için belirli bir ölçü bulunmamakla birlikte, borç servisi kapasitesinin ölçülmesinde en yaygın biçimde kullanılan göstergelerden birisi, borçlu ülkenin bir yıl içinde cari işlemlerden (mal ve hizmet ihracatından) kazandığı dövizlerin yüzde olarak ne kadarını dış borç servisine (ana para ve faiz ödemelerine) harcadığını gösteren borç servisi oranıdır. Oranın yükselmesi ölçüsünde borç servisinin borçlu ekonomi üzerindeki baskısının da arttığı varsayılır. Hesaplanması basit, anlaşılması kolay bir ölçüt olan borç servisi oranının en büyük değeri borç servisi ödemelerinin kısa dönemde borçlu ülke dış ödemeler dengesi üzerindeki baskısını ortaya koymasındadır. Oranın yükselmesi bu baskının arttığını ve borçlu ülkenin bir likidite krizine sürüklendiğini gösterir. Eğer kısa dönemde ihracat arttırılmazsa ilgili ülke geniş kapsamlı bir "kemer sıkma" politikası yürürlüğe koymak ya da dış borçların ertelenmesini istemek zorunda kalabilir.

Buna karşılık borç servisi oranının eleştirisi konusu olan pek çok yönü vardır. Bunların belli başlıları aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

-Borç Servisi Oranının (BSO) ne zaman kritik bir düzeye erişmiş sayılabileceğini kestirmek zordur.

-BSO, belli bir anda bir ülke dış borçlarının vade yapısı hakkında bilgi vermemektedir.

-Bu orana bakarak ülkeler arasında borç servisi kapasitesi karşılaştırmaları yapmak yanıltıcı olabilir.

-Bazan düşük bir BSO bir ülkenin dışarıdan fazla borç almadığının ya da borçlarını ertelemek zorunda kaldığının bir belirtisi olabilir.

-BSO, milli gelir ve büyüme ile borç servisi kapasitesi arasında bir ilişki kurmadığı için uzun dönemde hemen hiçbir geçerlilik taşımaz. Uzun dönemde bir ülkenin borç servisi kapasitesinin ne yönde geliştiğini anlayabilmek için o ülkenin makro ekonomik büyüklüklerinin incelenmesi kaçınılmazdır (55).

---

(55) Nahit Töre, Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borç Sorunları, Bankalar Birliği Yayınları,

Tüm bu sebeplerden dolayı ülkemizin borç servisi kapasitesini milli gelir ve büyüme ile ilişkilendiren diğer ölçütlere bakmakta fayda vardır.

Tüketime harcanan dış kaynakların ekonominin üretim ve dolayısı ile borç servisi kapasitesi üzerine bir etkisi olmayacağı açıktır. Bu durumda ancak yurt içi tasarruflara eklenerek sermaye birikimine katkıda bulunan yabancı kaynakların uzun dönemde kendilerinin geri ödenmesini sağlayacak kapasiteleri yaratacakları düşünülebilir. Burada büyüme kavramının iki değişkeni önem kazanmaktadır. Bunlardan birincisi, yatırımların getirisidir. Bu getiri ne kadar yüksek ve marjinal-sermaye hasıla oranı ne kadar düşük olursa reel gelir de o kadar hızlı artacak ve bir yandan yeni yatırımların, öte yandan dış borç servislerinin finansmanı için gerekli kaynaklar yeterince sağlanacaktır. Öteki önemli değişken ise, marjinal tasarruf oranıdır. Bu oranın büyüklüğü ölçüsünde sermaye birikimine ayrılan kaynaklar fazla ve öteki şeyler aynı kalmak koşuluyla büyüme hızı yüksek olacaktır. Öte yandan yine marjinal tasarruf oranının yüksekliği ölçüsünde borçlu ülkelerin bir yandan borçlarının servisini yaparken öte yandan yurt içi tasarruf açığını küçültmesi olasılığı artacaktır. Böylece marjinal tasarruf oranı borç alan ülkenin kalkınma için kendi kaynaklarını harekete geçirme, aldığı borçların servisini yapma ve sonunda kendi kendini finanse eden büyüme aşamasına varma kapasitesinin bir endeksi olmaktadır (56). Bu kurumsal çerçeve içerisinde borç servisi kapasitesini milli gelir ve büyüme ile ilişkilendiren çeşitli ölçütler geliştirilmiştir. Burada bu ölçütlerden başlıcalarına değinmeye çalışacağız.

Bunlardan birincisi, ülke birikmiş dış borçları toplamının GSMH'ya oranlanmasından ibarettir.

Eğer yukarıda belirtilen türden bir büyüme süreci içine girilmişse zamanla Borç / GSMH oranının küçülmesi beklenir. Bu durumda borç servisi oranının yükselmesi ülkenin kısa dönemde bir likidite kriziyle karşılaşabileceğini gösterir. Çünkü daha uzun bir dönem göz önüne alındığında ülkenin borç servisi kapasitesi genişlemektedir. Bunun aksine, zaman içinde büyüyen bir Borç / GSMH oranı, ilgili ülkenin borç servisi kapasitesinin sınırına yaklaştığı hatta bu sınırı aştığı anlama gelir.

İkinci bir ölçüt olarak da ülke birikmiş dış borçları toplamının yıllık ihracat gelirine oranlanmasıyla bulunur. Burada BSO'nun aksine yıllık borç servisi ödemelerinin

---

(56) Devlet Planlama Teşkilatı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, Ankara, 1993, s. 30-33.

değil birikmiş tüm dış borçların ihracata oranlanması söz konusudur. Yıllık borç servisleri ve bunların dış ödemeler dengesi üzerindeki baskısı konusunda bir fikir vermemekle birlikte ihracat gelirlerindeki artışlar arasında bir karşılaştırmayı olanaklı kılmaktadır.

Oranın zaman içinde büyümesi uzun dönemde ülke borç servisi kapasitesinin azalması anlamına gelebilir. İhracatın yıllık net borçlanmadan daha hızlı bir artış göstermesi, sözkonusu kapasitenin artması biçiminde yorumlanabilir. Gelişmekte olan bir ülkenin ihracatı artırma çabaları o ülkenin büyüme çabalarından soyutlanamayacağından bu gösterge de borç servisi kapasitesini milli gelir ve büyüme ile ilişkilendiren ölçütlerden biri sayılabilir. Nitekim Dünya Bankası yayınlarında aynı anlayışı benimsemiştir. Bu ölçüleri kullanarak genel olarak Türkiye'nin borç servisi kapasitesini incelediğimizde;

Türkiye'nin borç servisi oranı 1970-1980 yılları arasında genelde azalırken 1980 sonrasında (özellikle 1980 % 28 ve 1983 % 27.4) yükselerek ülkenin ödemeler dengesi üzerinde bir baskı oluşturmaya başlamıştır. Merkez Bankası ve Dünya Bankası raporları incelendiğinde BSO, 1980 yılında % 22.5 iken, özellikle 1980 sonrasında artarak 1986 yılında % 33.44 ile en yüksek düzeyine ulaşmış, 1987 yılı itibarıyla % 30.58 olarak gerçekleşmiş, 1992 yılında da % 50'lerin üzerine çıkmıştır (57). Dış borç / GSMH oranı Dünya Bankası rakamlarında 1980 yılına kadar azalma eğilimleri içinde iken bu tarihten sonra sıçrama olmuş 1975'de % 8.5 olan Borç / GSMH oranı 1980'de % 26.1 ve 1984'te % 31.5 olmuştur. Merkez Bankası kaynaklarında ise bu oranlar 1980'de % 25.95 iken 1984'de bu oran % 39, 1992' de de % 60' lara dayanmıştır (Bkz. Tablo 8, Dış Borç/ GSMH).

1980 sonrası için en büyük olumlu gelişme dış borç / ihracat oranında görülmüştür. 1980 yılına kadar genelde sabit olan bu rakam bu tarihten itibaren düşmeye başlamıştır. Oran, Merkez Bankası rakamlarında 1986 yılı % 255.8 iken 1992 yılında % 185.1 olmuştur. 1993' ün bu ilk aylarında da bu oran aşağı yukarı % 189' lar civarındadır(58).

(57) TŪSİAD, 1987 Yılına Girerken, Türk Ekonomisi, 1987, s. 105.

(58) T.C. Başbakanlık İDTM, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirmeler Genel Müdürlüğü
Başlıca Ekonomik Göstergeler, Ankara, Ekim 1993, s. 107.

Rezerv / Borç oranı ise 1980'den itibaren düşmeye başlamış, 1980'de % 23 olan bu oran 1986'da % 13.5'a düşmüş, 1990 yılında tekrar % 24'lere çıkmıştır. Bu oranın azalması önemli bir tehlikenin göstergesi konumuna geldiğini gösterir(59).

Türkiye'nin dış borç yapısı ile ilgili aşağıdaki değerlendirmeleri yapmak mümkündür. Dünya daki ekonomik bunalımın sonucu olarak uluslararası kredilerin koşulları ağırlaşmış, Türkiye'de de dünya daki bu gelişime paralel olarak borçlanma koşullarında olumsuz gelişmeler olmuştur. Faiz oranları yükselmiş, geri ödeme süresi kısalmış, borçların tavizli kısmının oranı düşmüştür.

Borçlanma koşullarındaki bu gelişmelere rağmen Türkiye her geçen gün daha fazla borca başvurmuştur. Bunun sonucunda borç miktarında ciddi artışlar doğmuştur. Özellikle son yıllardaki anapara faiz ödemelerindeki artışa karşın dış borç bakiyesinin her geçen gün daha fazla artması ekonomiyi belirgin bir faiz yüküyle karşı karşıya bırakmıştır.

Türkiye'nin borç servisi oranında ve Dış Borç / GSMH oranında özellikle 1980 yılından itibaren görülen artışlar dış borçlanmada önemli bir büyüme olduğunun ve borçlanmanın ülke kapasitesini aştığının ilk belirtileri olmaktadır. Her ne kadar Dış Borç / İhracat oranında olumlu gelişmeler mevcutsa da aşırı teşviklerle arttırılan ihracatın fazla uzun ömürlü olmayacağı gerçeği karşısında ülkenin dış borç kapasitesinin arttığı şeklinde bir yargıya varmak sağlıklı olmamaktadır.

Tüm bu gelişmeler, ülkenin dış borçlanma kapasitesinin sınırlarına ulaştığını göstermektedir. Artık Türkiye'de kalkınmanın finansmanı için başka çözüm yollarının araştırılması bir zorunluluk halini almıştır.

1.3.8. Türkiye'de Planlı Dönemden Günümüze Dış Borç Gelişiminin Değerlendirilmesi

1950'li yıllarda uygulamaya konulan dışa açılma siyaseti, gerek ekonomik, gerekse siyasal bakımdan başarısız olmuştur. Bu durum karşısında sanayileşme ve planlı kalkınma eğilimleri başlamıştır. Bu yüzden, 27 Mayıs Askeri Müdahalesi'nin ardından ülke ekonomisi açısından yeni bir döneme girilmiş, ülke ekonomisi, yapılan ekonomik planlar doğrultusunda yönlendirilmeye çalışılmıştır.

(59)T.C. Başbakanlık, İİDTM, Dış Borç Bülteni, Ankara, 1992, s. 49.

Birinci beş yıllık kalkınma plânında, 15 yıllık dönem zarfında, dış ödemeler dengesine ulaşılması, dış satımın ise, mamül madde ihracını sağlayacak uzun vadeli bir perspektif içinde değerlendirilmesi gerektiği ileri sürülmüştür.

27 Mayıs askeri müdahalesinin ardından sanayileşme ve plânlı kalkınma hareketlerinin kendini göstermeye başladığını yukarıda ifade etmiştik, bu dönemde "Karşılaştırmalı Üstünlükler" teorisinin tarıma ağırlık veren görüşüne karşı çıkılarak, ithal ikamesi sanayileşme ve kalkınma düşüncesi ağırlık kazanmıştır.

Fakat ithal ikameci sanayileşme beklenildiği gibi dış alım gereksinmesini azaltmamış, iç piyasaya dönük bir model oluşu, dışa bağımlılık oranı yüksek sanayinin kaçınılmaz sonucu olarak, dış girdi ithali için baskı yaratmıştır.

Bu nedenle 1963-1972 arasında ihracat yılda ortalama % 9 oranında artarken ithalat % 11 oranında artmıştır. Bunun sonucu olarak kalkınma planında öngörülen "dış ödemelerin yüksek bir ticaret hacminde dengelenmesi" hedefine yaklaşmak yerine bu hedeften uzaklaşmıştır. Türkiye'de plânlı dönem dış borçlanma açısından çok iyimser bir öngörüyle başlamıştır. Türkiye'nin plânlı döneminin ilk on yılı sonunda iktisadi kalkınmayı dış borçlara ihtiyaç duymadan sürdüreceği duruma gelmesi öngörülmüştür(60).

Türkiye'nin on yıl gibi kısa bir sürede dış borçlanma ihtiyacını ortadan kaldırabilmesi için birbirini tamamlayıcı iki hedefi birden gerçekleştirmesi gerekiyordu. Dış ticaretin dengelenmesi ve tasarruf açığının kapanması. Bu hedeflerden ilkinde ihracatın ithalattan daha hızlı olmasıyla ulaşılabilirdi. Oysa bu gerçekleşmemiş, plânlı dönemin başında ihracatın ithalatı karşılama oranı % 72 iken, dönemin sonuna doğru bu oran % 66'ya düşmüştür. Tasarruf oranı ise ancak devlet müdahalesi ile artırılabilirdi. Amaca ulaşmak için hem vergi gelirlerinin milli gelirden daha hızlı artırılarak artan oranda yatırıma yönlendirilmesi, hem de KİT'lerin yeterli özkaynak yaratmaları gerekirdi. Bunların hiçbirinin gerçekleşmemiş olması doğal olarak dış borçlanmanın hızlı büyümenin koşulu olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bu arada önemle üzerinde durulması gereken bir konu, 1964 yılından başlayarak artan işçi dövizleridir. İkinci beş yıllık kalkınma plânında öngörülen hedefleri her yıl aşan işçi dövizleri, belki de dış borçlanma siyasetine son vererek, ülkenin özkaynaklarıyla

(60) Seyfettin Gürsel, "Dış Borçlar", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim

Yayımları 10. Cilt, İstanbul, 1985, 2. Cilt, s. 470.

kalkınma yolunu seçmek için en büyük fırsat olmuştur. Fakat Düyun-u Umumiye deneyimleri her geçen gün unutulduğu için "borç yiğidin kamçısıdır" sözü geçerli sayılmaya devam edilmiş, işçilerin tasarruflarından oluşan milyarlarca dolar, dışa bağımlılığı azaltacak kalkınma hedefleri doğrultusunda değerlendirilememiştir(61).

1962-1973 döneminde beş yıllık kalkınma plânları ile, ithal ikameci bir imalat sanayi geliştirme çabaları OECD kredileriyle desteklenmiştir. Bu dönemde alınan kredilerin büyük bölümü orta ve uzun vadeli dir. 1967 yılında kısa vadeli borçlar toplam borçların % 8.3' ünü oluştururken bu oran 1972' ye doğru giderek azalmıştır.

Bu dönem borçlanmalarının diğer bir özelliği de dış kredilerin çoğunlukla kamu kesimince, yabancı devletler ve uluslararası kuruluşlardan alınmış olmasıdır. Uluslararası sermaye piyasalarından borçlanma yoluna pek gidilmemiştir. Özel kesimin dış borçlanmadaki payı, kamu ekonomisine göre daha azdır. (Bu durum Tablo 13'den izlenebilir.)

1962' de OECD bünyesinde kurulan Türkiye'ye Yardım Komisyonu, kalkınma plânının öngördüğü projelerin ve dış alımın finansmanında kullanılmak üzere program ve proje kredileri sağlamıştır. OECD kredileri yılda ortalama 300 milyon doları aşmaktaydı, örneğin 1966 yılında 181.1 milyon doları program kredisi, 157.4 milyon doları proje kredisi olmak üzere 338.5 milyon dolar kredi verilmiştir(62).

AET tarafından Türkiye'ye, yıllık mali protokoller kapsamında altyapı ve sanayiye yönelik krediler verilmiştir. Bu çerçevede verilen kredilerin faiz oranı aynı yıllarda Dünya Bankası'nca uygulanan faiz oranlarına göre düşüktür.

1962-1973 döneminde IMF ve Dünya Bankas'ndan sağlanan kredilerin toplam içindeki payı düşüktür. Avrupa Yatırım Bankası da 1960 sonrasında Türkiye'ye kredi veren kuruluşlar arasında yer alıyordu. 1972 yılına kadar Avrupa Yatırım Bankası'ndan alınan krediler, 100 milyon doları aşmıştır.

Bu döneme bir çerçeve içinde bakıldığında, kısa vadeli borçların payının iyice azalması, ihracatta 1969 sonrasında sağlanan artış ve işçi dövizleri sayesinde 1972' de

---

(61) Cem Alpar, Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma, Turhan Kitabevi, Ankara, 1980, s. 194.

(62) Seyfettin Gürsel, a.g.e., Cilt. 2, s. 270.

borç yükünün bir hayli düşmesi, dış borçlanmanın geleceği konusunda iyimser bir görünüm yaratmıştır.

Tablo 13
Dış Borçlanmanın Kaynakları
(Milyon ABD Doları)

KAMU KESİMİ	1967	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
RESMİ KURULUŞLAR									
A. ULUSLARARASI KURULUŞLAR									
DÜNYA BANKASI	29	92	141	208	288	391	512	648	890
KALKINMA BANK.	51	9	113	137	144	163	181	188	191
DİĞERLERİ	141	181	240	282	315	426	508	626	710
TOPLAM	221	372	494	617	747	980	1203	1462	1796
B. DEVLETLERDEN									
1. OECD. YARDIM KOMİTESİ AYRICALIKLARI									
A.B.D.	470	963	996	1019	1037	1039	1033	1027	977
B. ALMANYA	237	381	472	516	464	511	595	734	1180
DİĞERLERİ	130	314	347	366	331	311	343	413	387
AYRICALIKSIZ									
A.B.D.	2	16	43	58	79	95	115	146	426
B. ALMANYA	1	1	1	1	1	1	-	370	589
DİĞERLERİ	37	33	47	57	68	98	101	916	1373
TOPLAM	877	1708	1906	2016	1980	2049	2187	3508	4832
2. MERKEZİ PLAN ÜLKELER AYRICALIKLI									
S.S.C.B.	-	193	274	378	259	345	253	280	325
DİĞERLERİ	-	-	-	-	3	3	3	-	-
3. OPEC ÜLKELERİ	1	193	274	379	362	348	355	383	380
4. DİĞER ÜLKELER DEVLETLERDEN	-	-	-	-	-	-	12	11	213
TOPLAM	877	1708	1906	2295	2243	2324	2482	3826	5402
KAMU KESİMİ-TİCARİ									
C. KABUL KREDİLERİ	120	117	124	130	108	137	149	176	271
D. MALİ KURULUŞL.	7	41	51	75	63	143	460	591	1440
E. BONOLAR	21	20	19	18	45	36	34	35	49
TOPLAM TİCARİ KAMU KESİMİ	1248	2450	2869	3134	3176	3619	4326	6100	10958
ÖZEL KESİM									
U. ARASI KURUL.	1	18	30	29	43	118	116	109	-
A. DEVLETLERDEN	34	34	45	56	57	78	137	113	-
B. ÖZEL KAYNAKLAR	14	17	40	61	60	57	336	335	-
C. ÖZEL KESİM TOPL.	49	69	115	146	160	253	479	557	673
GENEL TOPLAM	1297	2519	2519	2984	3280	3376	3805	4805	1163

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, 1938-1988 Döneminde Türkiye Ekonomisi'ndeki Gelişmeler ve Dış Ticaretimizin Konumu, Ankara, 1989, s. 321.

Fakat, Türkiye kalkınma yolunda akılcı bir yol çizmemiştir. Bu olumlu etkenlere rağmen, dış borçlar 1967 yılında 1.44 milyar dolardan, 1972'de 2.53 milyar dolara yükselmiştir (Bkz. Tablo 3). Bu dönemde sanayileşmeye ağırlık verilmiş, mamül ithalini azaltmak için önlemler alınmış, ama kurulan sanayinin dış girdilere muhtaç yapısı, dış alım gereksiniminin artarak sürmesine neden olmuştur. Konulan ithalat yasakları nedeniyle Türkiye'ye mal ihracatı yapamayan şirketler, yabancı sermaye yatırımlarını özendirilen yasa ve önlemlerin de katkısıyla, ülkemizde üretim yapma eğilimine girmiştir. Ancak bilindiği gibi, daha çok montaja yönelik ve büyük ölçüde dış girdilere bağımlı olan bu sanayi, dış alımı azaltmaktan çok, dış alım yasaklarını aşmanın bir yolu olmuştur. Örneğin; 1973 yılına ilişkin imalat sanayi verilerine göre, kullanılan ithal girdilerin toplam ara malı kullanımına oranı tüm imalat sanayiinde, ortalama % 14 iken, yabancı şirketlerde

bu oran % 53.5 gibi yüksek bir değere ulaşmaktadır(63) . Bu koşullar altında dış ticaret açığının ve dış borç gereksinmesinin azalması elbette beklenemez.

Bunun yanında, petrole dayalı enerji siyasetine yöneltilen eleştirilere de kulak verilmemiştir. Ülkenin akarsu ve kömür kaynaklarından yararlanan enerji santrallerine yeterli önem verilmemiştir. Ayrıca daha önce belirtildiği gibi, ülkenin eline geçen büyük bir fırsat olan işçi dövizleri de gereği gibi değerlendirilememiş, böylece Türkiye ekonomisinin yaşadığı en büyük bunalımlardan biri olan 1974 Petrol Şoku'na hazırlıksız yakalanılmıştır.

1973 yılı sonlarında petrol fiyatlarının dört kat artması zaten yapısal nedenlerle kronik dış ticaret açığı veren Türk ekonomisinin dış ödemeler dengesini alt üst etmiştir. Ekonominin büyümeye devam edebilmesi, gerekli ithalatın yapılabilmesine bağlı olduğundan ve de ihracat ve diğer döviz gelirlerinde kısa sürede önemli artışlar elde edilemeyeğine göre, geriye tek yol kalıyordu; borçlanmak. Öyle ki, petrol fiyatlarındaki bu büyük artış sonucu 1973'te 222 milyon dolar olan petrol faturamız 1974'te 754 milyon dolara çıkmıştır. Yalnızca petrol faturası, toplam ihracatın % 49.1' ine yükselmişti. Sorun ihtiyaç duyulan ek borçlanmanın nereden yapılacağıydı. Uluslararası kuruluşlardan özellikle IMF ve OECD ülkelerinden 1 milyon dolara yaklaşan ek faturanın temin edilmesi olanaksızdı. Geriye uluslararası sermaye piyasası kalıyordu.

Türkiye'nin borç yükünü olağanüstü boyutlara ulaştıran ve borç yapısını tamamen değiştiren kısa vadeli borçlanma işte bu koşullarda başlamıştır. 1973 yılında 279 milyon dolar olan kısa vadeli dış borçlar 1975 yılında 1.155, 1978 yılında, 7.199 milyon dolara tırmanmıştır (Bkz. Tablo 3). Kısa vadeli borçların tüm borçlar içindeki payı 1975 yılında % 24.39 iken, bu oran 1977 yılında % 52.52 ile ele alınan dönemde en yüksek düzeyine ulaşmıştır(Bkz. Tablo 4). Bu borçlanma çeşitli biçimlerde olmuştur. Bunlar; Dövizle Çevrilebilir Mevduat (DÇM) Hesapları, Banker Kredileri ve Garantisiz Ticari Borçlar şeklindedir.

Bu dönemde adından oldukça söz ettiren DÇM' yi şöyle açıklayabiliriz. DÇM, sonuç olarak dışarıdan Türk ekonomisine döviz akımıdır. Açacak olursak, DÇM Hesapları, yurt içinde ya da dışında oturan gerçek ve tüzel kişilerin Türkiye'deki sekiz

---

(63) Cem Alpar, a.g.k., s. 194.

yetkili bankada(64) açtıkları döviz hesaplarıdır. DÇM Hesaplarındaki dövizler Merkez Bankasına devredilmekte, karşılığında hesap sahibi istediğinde, kendisine TL. olarak verilmekte ve devletçe kur garantisi sağlanmaktadır. Bu hesapları çekici kılmak için faiz oranları da, genel faiz oranlarının üzerinde tutulmuştur. DÇM Hesaplarının % 90'ının yurt dışındaki kişilerce açıldığı saptanmıştır. Ne var ki, bu yolla gelen döviz, işçi dövizini değil, yabancı bankaların Türk firmalarına açtıkları krediler olmuştur. 1977 yılında DÇM' ler geri ödenemeyince bu kaynak da kurumaya yüz tutmuştur. DÇM kredileri 1973' te 234 milyon dolar iken 1978'de 3.2 milyon dolara ulaşmıştır. (Bu da toplam dış borçların % 30'una karşılık gelmektedir)(65).

Garantisiz Ticari Borçlar ise, mal karşılığı ithalat ve kabul kredili ithalat gibi, ithalatın kısa vadeli finansmanından kaynaklanmıştır.

Bu borçlanmayla birlikte 1974 yılına kadar esas olarak uluslararası kuruluşlara ve yabancı devletlere borçlanmış olan Türkiye, giderek uluslararası sermaye piyasasına borçlanır hale gelmiştir. Nitekim 1973 yılında özel kaynaklara olan borçların toplamı 279 milyon dolar iken, 1975'de 3.4 milyon, 1978'de ise 7.4 milyon dolara ulaşmıştır(66).

1975' de 4.7 milyar dolar olan dış borçlar dört yılda yaklaşık üç katına çıkarak, 1978' de 15.05 milyar dolara ulaşmıştır (Bkz. Tablo 3). Daha da önemlisi dış borç bileşiminin kısa vadeli borçlar lehine bozulmuş olmasıdır. 1975' te toplam dış borçların % 24.39'u kısa vadeliyken, 1977 yılında bu oran % 52.52 düzeyine çıkmıştır(Bkz. Tablo 4). 1975-1978 döneminde kısa vadeli borçlar 1.1 milyar dolardan, 7.19 milyar dolara çıkarak yaklaşık yedi kat artış göstermiştir(Bkz. Tablo 3). Hesapsız borçlanma furyası ile ertelenen bunalım 1978 yılında bütün aşırılığı ile kendini göstermiş, % 100'ü aşan enflasyon, hammadde yokluğu nedeniyle düşük kapasitede çalışan sanayi kuruluşlarını giderek sıfıra yaklaşan büyüme hızları ile, büyük bir krizin yaşanması sürecine sokmuştur. 1973-1978 döneminde ihracat sadece % 33 oranında artmış, işçi dövizleri ise % 22 oranında gerilemiştir. Oysa, aynı dönemde ithalat % 178 oranında artmıştır. Kısa vadeli borçlanma, bu dönemde bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Bu yolla ekonomik

(64) O dönemde Türkiye'deki 40 bankadan 8'i DÇM hesabı açmaya yetkiliydi. Bu bankalar:

Ziraat Bankası, İş Bankası, Akbank, Vakıflar Bankası, Garanti Bankası, Yapı ve Kredi Bankası, Türk Ticaret Bankası ve Osmanlı Bankası'dır.

(65) Seyfettin Gürsel, a.g.e., C. II, s. 480.

(66) Abdülbaki Primoğlu, Türkiye'nin Dış Borçları Üzerine Bir Tahsil Denemesi (1963-1980)

Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1984, s. 90.

kriz ancak üç yıl ertelenebilmiştir. 1978 yılına gelindiğinde artık Türkiye borçlarının taksitlerini ödeyemeyecek duruma gelmiştir(67).

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası 1977 yılı Şubat ayında resmen tıkanmış ve döviz transferleri resmen durdurulmuştur. 1970' li yıllarda petrol fiyatlarına yapılmaya başlanan ve çok büyük boyutlara ulaşan zamların etkisiyle, Türkiye'nin geçmişten beri yarı felçli durumda olan dış ödemeler dengesi bütünüyle alt üst olmuştur. Hükümetlerin ekonominin tam anlamıyla tıkanığının bilincine varmalarından sonra (1977 yılından, 24 Ocak 1980 gününe kadar) Türkiye'de tam beş adet istikrar programı hazırlanmıştır. 1977-1980 döneminde hükümetler şu beş istikrar paketini uygulamaya koymuşlardır. Bunlar;

1. 1977 Ağustos ayında yürürlüğe konulan "enflasyona karşı mücadele paketi",
2. 1978 yılı Mart ayında "yapısal değişim programı",
3. 1978 Eylül ayında "para kredi tedbirleri paketi"
4. 1979 Mart ayında "ekonomiyi güçlendirme paketi",
5. Ocak 1980'de uygulamaya konulan "24 ocak kararları"dır(68).

Bu paket ve programların en büyük özelliği, büyük ölçüde zamlara ve "kur ayarlamaları"na dayanmaları olmuştur, böylece dış kredi çevrelerinin Türkiye'ye yeni dış krediler ve borç erteleme olanakları sağlanması amaçlanmıştır.

Dönemin ekonomik kargaşasının yansıması olan siyasi istikrarsızlık, 24 ocak kararları dışında yukarıda özetlenen önlem paketlerinin uzun süreli ve sağlıklı olarak uygulanmasına olanak tanımıyordu. Ekonominin biraz soluklanmasını sağlayacak bir miktar kredi, ya da vadesi gelen bir kısım borçların ertelenmesi, uygulamaya konan paketlerin başlıca amacı olabiliyordu. Şöyle ki, Türkiye'nin 1978 yılı borç taksitlerini ödeyebilmesi için daha da borçlanması gerekiyordu. Ama artık kimse Türkiye'ye borç vermeye niyetli değildi. Bir tek çare vardı, ithalatı kısmak. Bu önlem de yetmeyeceğine göre borç erteleme pazarlıklarına girişmekten başka çare kalmamıştır.

Nitekim 1978 yılında ithalat ilk kez gerileyerek 5.8 milyar dolardan 4.6 milyar dolara düşmüştür. İthalatın % 95'inin hammadde (özellikle petrol), ara malı ve yatırım mallarından oluştuğu Türk ekonomisinde, bu durum geciktirilen krizin tüm çıplaklığı ile ortaya çıktığı yıl olmuş ve enflasyonun % 100'lere doğru tırmanışa geçmesi, büyüme

(67) Seyfettin Gürsel, a.g.e., Cilt: II, s. 490.

(68) Emin Çölaşan, 24 Ocak, Bir Dönemin Perde Arkası, 7. Basım, İstanbul, Nisan 1984, s. 7-8.

hızının sıfıra yönelmesi, karaborsa, kısacası, ekonomik durumun kötüleşmesi, 1978 yılında başlamıştır. İthalatın ödemeler bilançosunu dengeleyecek şekilde kısılması olanaksızdı. Dolayısıyla borçların bir kısmının, özellikle de kısa vadeli olanlarını acilen ertelemek gerekmiş ve ilk borç erteleme anlaşması 20 Mayıs 1978'de imzalanmıştır. Garanti edilmiş ticari borçları kapsayan bir anlaşmayla 1.2 milyar dolarlık borç 6 ile 9 yıl arası ertelenirken, yine aynı nitelikteki borçların 1.1 milyarlık bölümü yaklaşık bir yıl sonra 22 Temmuz 1979'da imzalanan bir anlaşma ile aynı süre için ertelenmiştir. Bu tarihten yaklaşık bir yıl sonra da 2.2 milyar dolarlık DÇM borcu, Merkez Bankası borcuna dönüştürülerek, 3 yılı ödemesiz olmak üzere 7 yıl ertelenmiştir. Ayrıca, 429 milyar dolarlık banker kredisi de aynı koşullarda ertelenmiştir. Erteleme ile ilgili son operasyon IMF ile Hazine arasında 1980'de imzalanan üç yıllık Stand-by anlaşması yapıldıktan sonra gerçekleştirilmiş ve 23 Temmuz 1980'de OECD ülkelerine olan 2.699 milyar dolarlık borç 8 ile 10 yıl arası ertelenmiştir(69).

Bu ertelemeler sayesinde Türkiye moratoryum ilan etme zorunluluğundan kurtulmuştur. Bu arada IMF'den yapılan özel çekme hakkı kullanımları, Dünya Bankasının önceden kararlaştırılmış proje kredileri ve OECD kredilerinin dışında pek önemli borç alınmadığından borç yükü azalmaya başlamıştır. Bu azalışta rol oynayan en büyük etken artan işçi dövizleridir. Türkiye Batı'dan, 1983 yılına kadar 3 milyar dolar bulan devletten devlete borçlarının ertelenmesi ve yeni krediler sağlanmasını talep ederken, batılı ülkeler borç ertelemelerinin her yıl yeniden ele alınmasına, Türkiye'nin önerdiği gibi 1983'e kadar ertelenmesine, 1 milyar 800 milyon doları bulan garantisiz ticari borçların bir ödeme yönetimine bağlanmasına ve toplamın 11 Nisan'dan 15 Nisan'a kadar ertelenmesine karar vermişlerdir(70).

Bu dönemde ihracatta belirli bir başarı görülmekle beraber, dış ödeme açıkları artarak sürmüştür. Dönem boyunca dış borçlanma eğilimi sürmüş, yurt içi kaynak yaratılamaması bu eğilimi pekiştiren bir etki yaratmıştır. Bu dönemde, dış borçlanma önceki dönemlerin biriken borç ve faiz ödemelerine yaklaşık düzeyde gerçekleşmiştir(71).

---

(69) Seyfettin Gürsel, a.g.e., Cilt: II, s. 481.

(70) Mustafa Sönmez, Türkiye Ekonomisinde Bunalm, 24 Ocak Kararları ve Sonrası, II. Baskı, Ekim 1982, Belge Yayınları, İstanbul, s. 61.

(71) Taner Berksoy, 1984 Yılı Sonunda Türkiye Ekonomisi -30 Kasım- 1 Aralık 1984, İzmir Ticaret Odası Yayını.

Hızla büyüyen dış boçlardan vadesi gelenlerin ertelenmesine rağmen, yüksek petrol faturası ve ekonominin diğer dış girdi gereksinimleri "yeni para" gerektiriyordu. Ancak, IMF öncülüğünde uluslararası kuruluşlar, belli bir ekonomik programın izlenmesini şart koşuyor, aksi durumda kredi vermeye yanaşmıyorlardı.

1980 yılı başında, Türk ekonomisi iç ve dış dengeyi sağlamaya yönelik bir iktisat politikası paketinin uygulamaya konmasını haklı kılacak koşullara sahipti. 1975 sonrasında ciddi ölçülerde bunalıma düşen ekonomide uygulamaya çalışılan iktisat politikaları başarı sağlayamamış, bunalım yoğunlaşarak tıkanma noktasına dayanmıştır.

1979 yılı sonunda 3.5 milyar doları kısa vadeli olmak üzere dış borç toplamı 15.2 milyar dolardır (Bkz. Tablo 3). 24 Ocak kararlarının alındığı 1980'de en önemli sorun, vadesi gelen dış borçları ertelemek ve yeni dış krediler sağlamaktır. IMF'in acı deneyimlerine rağmen, yeni dış krediler de alınmaya başlanmıştır. Ayrıca OECD ülkeleriyle de yapılan Nisan toplantısında vadesi gelen dış borç ve faizleri ertelenmiştir. 12 Eylül darbesinin olduğu dönemde toplam 15.17 milyar dolar borç yükü bulunuyordu(Bkz. Tablo 3).

24 Ocak kararlarının amacı nedir? Ekonominin tıkanıdığı böyle bir ortamda uygulamaya konan 1980 istikrar politikalarının açık ve zımni iki amacı olduğu söylenebilir açıkça ifade edilen amaçlar şöyle özetlenebilir:

- a) Hızlanan enflasyon karşısında ekonomide fiyat istikrarına ulaşmak,
- b) Giderek artan dış ödeme güçlükleri karşısında ve ciddi boyutlara ulaşan dış borçlar karşısında hızla dış dengeye yönelmek,
- c) Bozulduğuna inanılan fiyat göstergelerini düzeltmek ve bunu ekonomide piyasa koşullarına etki ve yaygınlığını arttırarak sağlamak.

Açıkça ifade edilmeyen ve daha çok kaçınılmaz borçlar olarak tanıtılan üç zımni amacı da istikrar programının amaçları arasında saymak gerekir:

- 1) Önceki yıllarda hızla artarak enflasyona neden olduğuna inanılan ücret gelirlerini gerileterek, gelir dağılımını değiştirmek,
- 2) Artan etkinlikleri çerçevesinde ekonomide rasyonel karar alma ve etkin kaynak kullanımı süreçlerini bozduğuna ve enflasyonist harcamalara yol açtığına inanılan kamu kesimini görece olarak daraltmak,

- 3) Dışa kapalı olduğuna inanılan ekonomiyi hızla dışarıya açmak ve kalkınma stratejisini bu yönde değiştirmek(72).

24 Ocak kararlarının ilanından sonra, kredi bulma süreci işlemeye başlayacaktır. Borçlarını ödeyemez duruma düşmüş bir ülke ve bu ülkenin yetkilileri zor durumlarla karşılaşmışlar, karşılıklarına ağır koşullar içeren taahhütnameleri imzalama talebiyle çıkılıyor olması da ülkenin durumunu zorlamıştır. Örneğin, Dünya Bankası 300 milyon dolarlık "yapısal uyum kredisi" vermek için, Türk hükümetinin ağızından hazırlanmış ve alınacak her ekonomik kararda Dünya Bankası'nın onayını almayı öngören bir niyet mektubu verilmesini koşul olarak ileri sürebilmiştir. Dünya Bankası böyle bir belgeyi Türkiye'den ilk kez istemektedir(73).

Batı'nın önde gelen finans kuruluşlarının istekleri doğrultusunda ekonomik kararların uygulanmaya konulması, kredi musluklarının yavaş yavaş açılmasını sağlamıştır. Böylece, 1979-1983 döneminde OECD'den 3.29 milyar dolar, IMF'den 1 milyar dolar, Dünya Bankası'ndan 1.3 milyar dolar kredi alınıyordu. Döviz darboğazını gidermek için yapılan bu borçlanmalar ile gelecekteki daha ciddi darboğazların temeli atılıyordu.

24 Ocak kararları ile başlatılan liberal ekonomi politikası, 6 Kasım 1983'te kurulan Anavatan Partisi hükümeti tarafından alınan 29 Aralık kararları ile devam ettirilmiştir. Böylece 1972'de 2.53 milyar dolar olan dış borçlar, 1980'de 15.17 milyar dolar, 1983'de 18.38 milyar dolar, 1992 Haziran sonunda 56.075 milyar dolara ulaşmıştır(Bkz. Tablo 3).

1986-1992 döneminde Türkiye'nin dış borçları 31.22 milyar dolardan 56.07 milyar dolara yükselmiştir. Budönemde Türkiye'nin dış borçlarının önemli bir kısmı, dolar dışındaki yabancı paralar üzerinden alındığı için, bu paraların dolar karşısında değerlendirilmesi, borçların dolar cinsinden artmasına yol açmıştır.

1986-1992 dönemi ele alınıp 1993 yılına kadar getirildiğinde, ülkede sık sık seçim ekonomilerinin uygulaması ve yönetimlerin politik kaygıları nedeni ile ortaya bir kaynak açığı çıkabilmiştir. Bu durum da dış borçların artma nedenlerinden biri olarak ileri sürülebilir.

(72) İktisat Dergisi, 237-238, Ağustos-Eylül 1984, s. 95.

(73) Emin Çölaşan, a.g.k., s. 160-161.

2. Dış Devlet Borçlanmasının Ekonomik Etkileri

Bir ülkenin eski borçlarını ödeyebilmek için yeni borç bulmak zorunda kalması "aşırı borçluluk" durumu sayılır(74). Son çeyrek yüzyılda artan bir oranda dış borçlanmaya yönelen gelişmekte olan ülkeler ve bu arada Türkiye büyük bir dış borç sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu bölümde, aşırı borçlanmanın yarattığı sorunlar Türkiye açısından ele alınacaktır.

Gelişmekte olan ülkelerde geçerli büyüme modeli teçhizat, ara malı vb. ithaliyle yürütüldüğü için kaynakların daha büyük bölümünün dış borç ödemeleri yoluyla dışarıya transfer edildiği koşullarda, büyüme için gerekli ithalatı sürdürmek olanaksızdır. Gelişmekte olan ülkelerin borçlarını ödemek amacıyla ticaret fazlası oluşturabilmeleri; ya ithalatı kısmaları ya da ihracatı arttırmaları ile mümkündür. Bu iki seçenekten ilki olan ithalatın kısılması ve bu suretle dış ticaret fazlası yaratılması yaklaşımı boşlukta kalmaktadır. Çünkü ihracat fazlası ancak ve ancak üretim artışı ile sağlanabilir. Üretim artışı ise ithalatı kısmayı değil daha fazla ithalat yapmayı gerektirir. Diğer bir deyişle teçhizat, ara malı vb. maddelere bağımlılık sürdüğü müddetçe ithalatı kısmak büyümeyi kısmak demektir. İthalatın kısılması yoluyla üretim için gerekli girdilerin ithal edilememesi bazı alt sektörlerde üretimin gerilemesi ya da durmasına neden olur ki bu daha fazla işsiz ve yoksul anlamına gelir. İthalatın kısılması değil de ihracatın artırılması yoluna gidildiğinde, bu sefer de eskiden iç tüketim amacıyla kullanılan malların dışarıya satılması sonucu bu malların iç tüketimde kıtlaşması ve pahalalanması söz konusu olmaktadır. Borçların ödenmesi (söz konusu olduğunda) zorunluluğu ihracat sektörüne büyük önem vermeyi gerektirdiğinden kaynaklar bu sektöre kanalize edilmektedir. İç pazara dönük üretim kısılmakta, krediler daha çok ihracat sektörünü özendirme amacı ile kullanılmaktadır. Böylece dış dengenin sağlanması pahasına iç dengeler feda edilmektedir. Bir başka nokta da, bu ülkelerdeki batı etkileşimidir. Yeni gelişen ülkelerde batı tipi tüketim kalıpları büyük bir hızla yayılmakta, ancak sözkonusu tüketim kalıplarının üretimi rasyonel olarak gerçekleştirilememektedir. Bu durum ülke içindeki açmazı daha da büyütmektedir.

Sonuç olarak, gelişmekte olan ülkelerde ihracatın artırılması yolu da, ithalatın kısılması yolu da, yoksulluğu arttırmakta, ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemektedir.

(74) Fikret Başkaya, Borç Krizi Üzerine Bir Deneme, Birlik Yayınları, Ankara, 1986, s. 86.

Türkiye'nin dış ticaret yapısına daha önce çok kısa bir şekilde değinilmiş, dış borçlanmaya gidilmesinde dış ticaretin önemi vurgulanmıştı. 1960-1970 döneminde olumlu koşullarla alınan dış kredilerin, Türkiye'de rasyonel bir şekilde kullanıldığı söylenemez. Bilakis alınan bu krediler Türkiye'yi gerekli ihracat seferberliğine yöneltecek politikaları gereksiz bırakmış, hatta 1973 birinci petrol krizinde dahi Türkiye gerekli önlemleri almakta gecikmiştir. 1970'li yılların son çeyreğindeki ekonomik bunalım Türkiye'de bir istikrar programı uygulamayı zorunlu hale getirmiştir.

24 Ocak 1980 yılında getirilen istikrar tedbirlerine baktığımızda Türkiye'nin dış ticaret dengesini ithalatı kısarak değil ihracatı artırarak sağlama yolunu seçtiğini görürüz. Türkiye'de özellikle imalat sanayiinde dışa bağımlılığın oldukça yüksek olması bu şekilde bir kararın alınmasında en büyük etkidir. Böyle bir durumda ithalatı kısmak bunalımı derinleştirmekten başka hiçbir anlam taşımayacaktır. Böylece ihracat sektörü 1980 sonrasının en gözde sektörü olmuş ve ne pahasına olursa olsun ihracat mantığı ekonomiye egemen olmuştur.

Alınan kararların Türkiye'nin ihracatında bir patlama meydana getirdiği bir gerçektir (Bkz. Tablo 14). Ne var ki, ihracattaki büyüme, beraberinde ithalattaki büyümeyi de getirmiş ve sonuç olarak Türkiye'nin dış ticaret açığı üzerinde çok da fazla olumlu bir etkisi olmamıştır. Üstelik ne pahasına olursa olsun ihracat mantığı sonucu dış ticaret hadlerinde 1980 yılından itibaren bir düşüş görülmüştür. Bu durum, aynı miktarda ithalat yapabilmemiz için daha fazla mal satmak zorunda kaldığımızı göstermektedir. Türkiye'nin dış ticaret yapısındaki bir diğer olumsuz gelişme de ithalatın yapısındaki gelişmedir. Tablo 15 incelendiğinde, yatırım maddeleri ithalatında genel bir düşme eğilimi mevcut iken özellikle 24 Ocak kararları sonrasında ithalat rejiminde yapılan liberasyon sonucu tüketim maddeleri ithalatında büyük bir sıçrama görülmektedir. 1980'de toplam ithalat içindeki payı % 2.1 olan tüketim maddeleri ithalatı, 1986'da % 8.6'ya çıkmış, 1992 ve 1993'de % 14'lere yükselmiştir.

Tablo 14
Türkiye'nin Dış Ticaret Hacmi
(Milyon \$)

Yıllar	İthalat	İhracat	Fark
1960	468	321	147
1965	572	464	108
1970	948	588	360
1975	4.739	1.401	3.388
1980	7.909	2.910	4.999
1985	11.343	7.958	3.383
1990	22.356	12.960	9.396
1992	22.871	17.718	2.153
1993	29.429	15.349	14.080

Kaynak: T.C. Merkez Bankası Yıllık Raporları'ndan hazırlanmıştır.

1993 yılına ait rakamlar 19 Şubat 1994 tarihli Dünya Gazetesi'nden alınmıştır.

Tablo 15
Yatırım, Tüketim ve Hammadde İthalatı
(% Payları)

MAL GRUPLARI	1975	1984	1985	1986	1989	1990	1991	1992	1993
YATIRIM MAD.	41.4	24.7	22.9	31.3	24.8	24.6	28.8	29.6	33.2
TÜKETİM MAD.	4.3	4.4	8.0	8.6	8.1	13.4	13.8	14.4	14.3
HAMMADELER	54.3	70.9	69.1	60.1	67.1	62.5	57.4	57.8	52.5
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: T.C. Merkez Bankası Yıllık Raporları'ndan hazırlanmıştır.

1993 yılına ait oranlar 19 Şubat 1994 tarihli Dünya Gazetesi'nden alınmıştır.

Borçlanma sürecine giren gelişmekte olan ülkelerde yeniden borçlanmak bir zorunluluk haline gelmektedir. Bu süreci, aşağıdaki basitleştirilmiş bir örnek üzerinde daha iyi görmek mümkündür (Tablo 16).

Tablo 16
Net Sermaye Hareketi
(Her yıl % 10 faizli, 20 yıl vadeli, 1000 Dolar borç alındığı durum)

Yıl	Yeni-ödünç	Faiz	Anapara	Toplam	Net-Fark
1	1000	100	50	150	850
2	1000	185	100	295	715
3	1000	285	150	435	565
5	1000	450	250	700	300
6	1000	525	300	825	175
7	1000	595	350	945	55
8	1000	660	400	1060	-60
10	1000	775	500	1275	-125

Kaynak: Fikret Başkaya, Borç Krizi Üzerine Bir Deneme, Doğuş Matbaası, Ankara, 1986, s. 89-90'dan Montly Review; January, 1984, s. 2.

Örneğimizde sürekli borçlanan bir ülkenin belli bir aşamadan sonra, nasıl daha da fazla borçlanmak zorunda kaldığı ortaya çıkmaktadır. Bunun için, bir ülkenin her yıl 20 yıl vadeli ve % 10 faizli olarak 1000 dolar borçlandığı varsayılmaktadır. Böyle bir durumda, ülkenin sekizinci yıldan itibaren aldığı yeni krediler faiz ve ana-para amortisman ödemelerini karşılamamaya başlamaktadır. Böylece, çevreden merkeze ya da yoksullardan zenginlere doğru bir net kaynak transferi oluşturmaktadır. Bir ülkeye giren yabancı kökenli kaynaklarla (yeni açılan krediler, yabancı sermaye yatırımları vb.) daha önceki borçların faiz ve anapara ödemeleri, kar transferleri vb' den büyük olduğu durumda net sermaye girişi; aksi durumda ise de dışarıya net sermaye transferi söz konusudur. Kaynak transferine ilişkin rakamların ve büyüklüklerin anlamlı olabilmesi için, bunların söz konusu olduğu ülkenin ulusal gelirine de bakmak gerekir. Ancak böyle bir karşılaştırma transferlerin gerçek niteliği hakkında bize bilgi verebilir.

Dış borç / GSMH oranı yönünde de Türkiye ekonomisine bakıldığında daha önce de ele alındığı gibi ortada pek iç açıcı tablo yoktur. 1980 sonrasında hızlı bir yükselme eğilimi içerisine giren bu oran, dış borçlanmanın GSMH üzerinde olumlu bir katkıda bulunmadığını, tersine Türkiye ekonomisinde dış borç yükünün arttığını ortaya koymaktadır. Bir başka ifadeyle, alınan dış krediler ve yardımların ülkenin üretim kapasitesini arttıracak şekilde kullanılmasından ziyade, cari işlemler dengesinin kapatılması ve biriken dış borç ana para ve faizlerinin ödenmesinde kullanıldığı söylenebilir.

Gelişmekte olan ülkeler, özellikle son çeyrek yüzyılda, batı ekonomileriyle önemli bir bütünleşme sürecine girmişlerdir. Ancak, bu ülkelerde uygulanan ekonomi politikaları sonucu, ulusal paralar, diğer paralar karşısında sürekli olarak değer kaybetmiş ve giderek "kuvvetli" paralar karşısında, özellikle de dolar karşısında işlevlerini yitirme sürecine girmişlerdir. Sonuçta aşırı borçlanma aşamasına gelen ülkelerde yeni bir süreç", dolarlaşma" süreci ortaya çıkmıştır(75). Bu ülkelerde, insanlar, varlıklarını dolar (ya da başka paralar) hesabında tutmayı yeğlemişlerdir. Ulusal paranın istikrarsızlığı karşısında bir çeşit savunma yöntemi olan bu uygulama, diğer taraftan da dışarıya döviz kaçışını kolaylaştırmakta, böylece ulusal kaynakların dışarıya transferi, zaten kıt olan kaynakları daha da küçültmektedir.

Türkiye ekonomisinde, ekonomik krizin doruk noktaya ulaştığı 1979 yılından itibaren Türk Lirası hızlı bir şekilde değer kaybetmeye başlamıştır. Tablo 17'de görüldüğü gibi, dolar kuru 1973'de 14 TL iken, 1992 yılı sonunda 8.361 TL'sına dayanmış, 1993 yılında ise, 20.000 TL 'sı seviyesine ulaşmıştır.

Tablo 17

Yıl Sonları İtibariyle Türk Lirası Dolar Kuru

1973	1975	1980	1985	1986	1987	1988	1989	1991	1992	1994(*)
14	15	89	444	574	756	1.421	2.141	4.182	8.361	20.000

(*) Bu rakam 1994 yılının ilk üç ayına ait yaklaşık rakamdır.

Kaynak: T.C. Merkez Bankası APE Araştırma Tebliği, No. 8808, s. 21.

Türk Lirasının dolar karşısında ve bu arada diğer paralar karşısındaki değer kaybı sonuçta TL'den kaçış sürecini başlatmış ve tasarruflar dövize dönüştürülerek kişi ve kurumların elinde önemli ölçüde döviz artışına yol açmıştır. Kişilerin bankalardaki döviz miktarı 1983 yılında sadece 83 milyon dolar iken bu rakam 1987'de 20 kat artarak 1.701 milyon dolara çıkmış ve 1993'de 8.598 milyon dolara ulaşmıştır (Tablo 18).

(75) Başkaya, a.g.e., s. 84.

Tablo 18
Bankalardaki Döviz Tevdiat Hesapları (Milyon \$)

1983	1984	1985	1986	1987	1989	1990	1991	1992	1993
83	544	724	1.250	1.701	8.294	10.230	8.695	8.365	8.598

Kaynak: 1983,1984,1985,1986 yılı rakamları, T.C. Merkez Bankası, APE Araştırma Tebliği, No. 8808, s. 21'den, 1991,1992,1993 yılı rakamları ise HDTM, Dış Borç Bülteni, 1993 s. 109'dan alınmıştır.

Asıl amacı, borçların düzenli ödenmesini sağlamak olan istikrar politikaları, beklenenin tam tersine ekonomik krizi daha da derinleştirmiştir. Borçların düzenli ödenmesinin ön plana çıkmasının bir sonucu olarak, ülkenin ekonomik dengelerinde ve üretim yapılarında bozulmalar başlamıştır. Ülkenin mali kaynaklarının önemli bir kısmının borç ödemeleri yoluyla dışarıya transfer edilmesi sonucu cari harcamalar için ortaya çıkan kaynak açığı iç borçlanma ile kapatılma yoluna gidilmiş ve böylece iç borçlanma dış borçlanmanın bir uzantısı haline gelmiştir.

Tablo 19
Kamu Borçları

Yıllar	1980	1982	1987	1990	1992
Toplam İç Borçlar (milyar TL)	727	1.075	17.218	57.180	93.642
Toplam Dış Borçlar (milyar Dolar)	15.173	17.619	38.304	49.035	56.075
Net Dış Borçlanma	-28	16	289	-240	-292
Net İç Borçlanma	36	136	248	583	446

Kaynak: T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor, 1986, s. 41, 1992, s. 73.

T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor 1993, s. 43.

Not: Net tutarlar ele alınan yıldaki, borç ödemeleri ile borç alımları arasındaki fark olarak alınmıştır.

Türkiye'de iç borçlanma özellikle son yılların en çok başvurulan para-politikası araçlarından biri olma özelliğini korumaktadır. Özellikle net dış borçlanmanın negatif bakiye verdiği yıllarda iç borçlanma miktarında görülen sıçramalar, Türkiye'de iç borçlanmanın dış borçlanmanın bir uzantısı olduğunu ve dışa kaynak transferi sonucunda içte oluşan kaynak açığının bu yolla kapatılmaya çalışıldığını göstermektedir (Tablo 19). Sonuç itibariyle, aşırı borçlanma, ulusal ekonomi politikasının etkinliğini azaltmaktadır. IMF ile ortaklaşa uygulanan ve borçların ödenmesine öncelik veren

istikrar politikaları, yöneticilerin para ve maliye politikaları üzerindeki hakimiyetini yitirmektedir. Diğer bir deyişle, ekonominin işleyişi uluslararası mali sistem tarafından yönlendirilir, biçimlendirilir hale gelmektedir.

SONUÇ:

Gelişmiş ülkeler, son yüzyılda yeni bir endüstri devrimi olarak nitelendirebileceğimiz bir süreci yaşarken, yeni gelişmiş ülkeler de bu süreç içinde etkinliklerini arttırmaya başlamışlardır. Tabii ki gelişme hızı ne kadar yüksek ise, ne kadar hızlandırılabilirse tasarruf olanakları da o kadar arttırılabilmektedir. Ancak hızla artan tüketim harcamaları, tasarrufların yatırımları karşılayacak şekilde yatırımlara tahsisini sınırlamaktadır. Dolayısıyla bu durum; önemli miktarda bir sermayeyi gerektirmekte ve dış kaynaklara baş vurulmasını zorunlu hale getirmektedir.

Genellikle iç tasarruf açığı ve dış ödemeler dengesi açığı ile karşı karşıya kalan yeni gelişmekte olan ülkelerde, dış krediler uygun şartlarda sağlandığı ve ülke içerisinde öncelikli alanlarda kullanıldığı takdirde, döviz ve tasarruf açığı darboğazını gidermekte ve kalkınma sürecinin hızlanmasında da önemli bir temel taşı olmaktadır. Buna karşın; dış krediler ancak kısa vadeli bir çözüm oluşturmaktadır. Hiçbir ülke devamlı dış ödemeler dengesi açığı vererek, dış yardımlara bağlı kalarak kalkınma hamlelerine devam edemez. Bir ülke en azından uzun vadede iç dinamizmiyle, kendi öz kaynakları ile, dış kaynaklara baş vurmadan büyüyen, dengeli bir ekonomik yapıya kavuşmak zorundadır. Gelişmekte olan ülkelerin içinde buldukları borç krizinin kökeninde dünya ekonomisine bağlı sebeplerin yanısıra, bu ülkelerin uyguladıkları yanlış politikalar yatmaktadır. Dünya ekonomisi 1973 - 1974 yıllarında ortaya çıkan petrol krizi ve beraberinde büyük bir gerileme dönemi yaşarken, ham petrol ve sanayi ürünleri ithal fiyatları da hızla artmış, sanayileşmiş ülkelerin almış oldukları aşırı koruyucu önlemler ve hammadde fiyatlarındaki dalgalanmalar, gelişmekte olan ülkelerin ithal girdilerini arttırırken dış borç ihtiyacını da arttırmıştır. Bu durum, bu ülkelerin dışa bağımlı olma sürecini zaman içinde hızlandırmıştır.

Çalışmamızın konusu olan Türkiye ekonomisi, Dünya ekonomik konjonktüründeki çöküntüden en çok etkilenen ülkelerden biridir. Türkiye krizin yoğunlaştığı dönemlerde ekonomik önlemleri alma konusunda zamanında davranmamış hatta izlenen sanayileşme ve dış ticaret politikaları ülkenin dış kaynak ihtiyacını arttırıcı etki yapmıştır. Özellikle 1980 sonrası dönemde hızla artan dış borçların GSMH'yi arttırıcı fonksiyonundan daha çok, dış borç anapara ve ödemelerine yöneldiği görülmektedir. Bu durumda artan dış borçlar Türkiye ekonomisi üzerinde önemli bir yük oluşturmuş ve bu itibarla ekonominin döviz açığını karşılamada alternatif politika ve kaynaklara başvurmak zorunluluk halini almıştır. Bu açıdan bakıldığında yapılması gerekli olan şey, öncelikle dış borç ihtiyacını azaltacak politikalar yürütmek,

ve bunu yaparken de gerekli dış finansman ihtiyacının akılcı bir borçlanma politikası ile karşılanmasını sağlamaktır.

Türkiye'nin dış borç ihtiyacını azaltmak için yapılması gerekli olan şeylerin başında yatırımların yurt içi kaynaklarla yapılmasını sağlayacak olan yurt içi tasarruf eğiliminin artırılması gelmektedir. Bunun için kişilerin ellerindeki tasarrufları altın, döviz vb. gibi spekülâtif alanlardan, bankalara çekebilecek tedbirlerin alınması başta gelmektedir. Bu arada tasarruf yatırıma dönüştürülürken de sermaye-hasıla katsayısının mümkün olduğunca düşürülmesi, yatırımların verimliliği açısından da önemlidir. Kalkınma hızının düşürülmesi her ne kadar borçlanma gereğini aşağı çekmekte ise de bu durumun sebep olabileceği problemler dolayısıyla, büyüme hızının da % 5'lerin altına düşürülmesini gerektirir. İthalattaki liberasyon sonucu tüketim malları ithalinde görülen büyüme ilerisi için bir tehdit mahiyetinde olup bu konuda gerekli önlemler alınmalıdır. 1980 sonrasında ihracatta görülen önemli artış Türkiye'nin dış borç durumunda olumlu etkiler yaratmıştır. Ancak bu artışın bundan sonraki dönemlerde de sürdürülmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, oluşacak dış ticaret açığındaki olası büyümenin dış borçlar üzerindeki etkisi ağır olmaktadır. Dış kaynak ihtiyacını azaltacak bir diğer seçenek de, yabancı sermaye olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu güne kadar bir türlü etkin bir şekilde ülkemize girişi sağlanamayan yabancı sermaye, dış borçlanmanın en büyük alternatiflerinden birisini oluşturmaktadır.

Belirtilen konularda gerekli ve yeterli çaba gösterilmezse ve borçlanmalar şartları yeterince irdelenmeden yapılırsa, olası borç krizleri de kaçınılmaz olur.

Burada belirtilmesi gerekli bir konu da ülkelerin istatistiklerinin güvenilir olmasıdır. Bu sağlanamadığı müddetçe alınan kararların doğru olması ve izlenen politikaların başarıya ulaşması beklenemez.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

KİTAPLAR

- Açba, Sait** ; Osmanlı Devletinin Dış Borçlanması, Afyon İ.İ.B.F. Yayını, Afyon, 1989.
- Akdoğan, Abdurrahman** ; Kamu Maliyesi, Gazi Üniversitesi, İ. İ. B. F., Yayını No: 67/34, Ankara, 1985.
- Alpar, Cem** ; Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma, Turhan Kitabevi, 1. Basım, Ankara, 1980.
- Arda, Mehmet** ; Gelişen Ülkelerin ve Türkiye'nin Dış Borçları Üzerine, Ankara Üni., SBF Yayını, No: 516, Ankara, 1982.
- Ataç, Beyhan** ; Maliye Politikası, A.Ü. ESBAV Yay., No: 86, Eskişehir, 1991.
- Avramovitz, D.** ; Economic Growth and External Debt, John Hopkins, Baltimore, Washington, 1984.
- Aydemir, Burhan** ; Gelişen Ülkelerin 1973 Sonrası Dış Borç Sorunları ve Çözüm Önerileri, İstanbul, 1987, S.B.E., Yayın No: 489.
- Balkır, Canan** ; Dış Yardım: Türkiye'nin Kalkınmasında Konsorsiyum Yardımlarının Değerlendirmesinin Yapılması, Dokuz Eylül Ün., 1. Basım, 1981.
- Başak, Zafer** ; Dış Yardım ve Ekonomik Etkileri, 1960-1970, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1977.
- Başkaya, Fikret** ; Borç Krizi Üzerine Bir Deneme, Birlik Yayınları, Ankara, 1986.
- Berkes, Niyazi** ; İki Yüz Yıldır Neden Bocalıyoruz, Yön Yayınları, Yayın No: 1, İstanbul, 1964.
- Berksoy, Taner** ; 1984 Yılı Sonunda Türkiye Ekonomisi, 30

- Kasım-1 Aralık 1984, İzmir Ticaret Odası Yayını, No: 127, 1984.
- Berlin, M.** ; Türkiye İktisat Tarihi, MEB Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 1931.
- Blaisdel, Donald C.** ; European Financial Control In The Ottoman Empire, Newyork Columbia University Press, 1929.
- Blaised, Donald C.** ; Dış Borçlar Türkiye Tarihi, HJ8101 B5213, 1. Basım, 1940.
- Boratav, Korkut** ; Kalkınma İktisadı, Ders Notları, Ankara, 1978.
- Braudel, Bernard** ; International Competition And Domestic Cloth In The Ottoman Empire 1500-1650, A Study In Underdevelopment, Rewiew, 2(1479).
- Bulutoğlu, Kenan** ; Bunalım ve Çıkış Yolları, Tekin Yayınevi, 1980.
- Bulutoğlu, Kenan** ; 100 Soruda Türkiye'de Yabancı Sermaye, 1. Basım, İstanbul, 1970.
- Çağlar, Keyder** ; Ottoman Economy And Finance 1881-1918, Editörler, O. Okyar ve H. İnalçık Social and Economic History of Turkey, 1071-1919, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1980.
- Çiller, Tansu,** ; Dış Borçlar Tahmin ve Analizi, TÜSİAD Yayın No: T/8712106, İstanbul 1987.
- Kızılyallı, Hüsnü**
- Çölaşan, Emin** ; 24 Ocak, Bir Dönemin Perde Arkası, 1984, Milliyet Yayınları, 7. Baskı, 1984.
- Demir, Gültekin** ; Sanayileşme Stratejileri Işığında Türk Sanayinde Yapısal Değişim Ögeleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 1987.
- Dikeç, Üstün** ; Dış Yardımların Koordinasyonu ve Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu, Gazi Üniversitesi

- Domerque, Maurice** ; Technical Assistance; Definition and Aims Ways and Means; Conditions and Limits; OECD Yayın No: 575, 1961, No: 40, Ankara, 1984.
- Gerdemir, D.A.** ; Lai de Lie'un Examen des Faits Tiers Monde Tome, XII, No: 48, Octobre, Decembre, 1971.
- Gürsel, Seyfettin** ; Dış Borçlar, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, 10 Cilt, İstanbul 1986.
- Herekman, Aykut** ; Kamu Maliyesi, Sevinç Matbaası, Ankara, 1989.
- İlkorur, Korkmaz** ; Dış Borçlanma ve Yönetmel Kuruluşlar İ. Ü. İkt. Fak. Mezun. Cemiyeti, İstanbul, 1989.
- İnce, Macit** ; Devlet Borçları, 2. Basım, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973.
- Karpat, Kemal** ; The Transformation of The Ottoman State, 1789-1908 International Journal of Middle East Studies, 3(1972).
- Kayra, Cahit** ; Dış Finansman Teknikleri, İÜ İktisat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayın No: 241, 1986.
- Kazgan, Haydar** ; Türkiye'de Maliye Politikası, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1964.
- Kazgan, Gülten** ; Ekonomide Dış Açık Büyüme, 1. Basım, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1985.
- Kepenek, Yakup** ; Türkiye Ekonomisi; Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla, Teori Yayınları, 5. Basım, Ankara, 1990.
- Kıray, Emine** ; Osmanlıda Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar, İletişim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 1992.

- Korkmaz, Esfender** ; Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borçları ve Ekonomik Etkileri, Basılmamış Profesörlük Takdim Tezi; İ.Ü. İktisat Fak. Maliye Bölümü, 1987.
- Kömürcan, Kirkor** ; Türkiye'nin İmparatorluk Devri Dış Borçları, Tarihçesi, İstanbul Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu Yayını , No: 32, İstanbul, 1948.
- Mende, T.** ; De l'aide ala Recolonisation, Ed. Semp., Paris, 1975.
- Minibaş, Türkel** ; Gelişmekte Olan Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye, İ.Ü. İktisat Fak. yayını, Yayın No: 528, İstanbul 1989.
- Ortaylı, İlber** ; İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İstanbul, Hilal yayınları, 1983.
- Oyan, Oğuz** ; Dışa Açılmalar ve Mali Politikalar Türkiye, 1980-1989, İkinci Basım, Verso Yayınları, Ankara, Mayıs 1989.
- Pamuk, Şevket** ; 100 Soruda Osmanlı - Türkiye İktisadi Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1987.
- Pamuk, Şevket** ; Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi, 1820-1913, Ankara, Yurt Yayınları, 1984.
- Pamuk, Şevket** ; Dünya Ekonomisi ve Güncel Ekonomik Sorunlar, Ders Notları, Ankara, 1978.
- Primoğlu, Abdülbaki** ; Türkiye'nin Dış Borçları Üzerine Bir Tahlil Denemesi, (1963-1980), Atatürk Üniv. Basımevi, Erzurum, 1984.
- Sayar, Nihat** ; Türkiye İmparatorluk Dönemi Mali Olayları, İstanbul, 1977.
- Seyidoğlu, Halil** ; Uluslararası İktisat, Turhan Kitabevi, 1984.
- Shaw, J.Stanford** ; History of The Ottoman Empire and Modern Turkey C. 2, Reform Revolution and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975 Newyork; Cambridge University Press,

- 1977.
- Sönmez, Mustafa** ; Türkiye Ekonomisinde Bunalım, 24 Ocak Kararları ve Sonrası, II Baskı, Belge Yayınları, İstanbul, Ekim, 1983.
- Sönmez, Nezihe** ; Az Gelişmiş Ülkelere Yapılan Dış Yardımlar, İzmir, İ.T.İ.A. Yayınları No: 48, İzmir, 1966.
- Sunla, İlkay** ; State and Society In The Politics of Turkey's Development, Ankara: Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 377, 1974.
- Tabakoğlu, Ahmet** ; Türk İktisat Tarihi, Dergah Yayınları, İstanbul, 1986.
- Töre, Nahit** ; Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borç Sorunları, Bankalar Birliği Yayınları, Ankara, 1980.
- Tarlan, Selim** ; Uluslararası Mali Kuruluşlar, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, Yayın No: 196, Ankara, 1979.
- Tezel, S.Yahya** ; Notes On The Consolidated Debt of The Ottoman Empire, The Turkish Yearbook of International Relations, 12 (1972).
- Tural, Aziz** ; Devlet Borçları, MGB, Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayın No: 1992 / 325, Ankara, 1992.
- Türk, İsmail** ; Maliye Politikası ve Çağdaş Bütçe Teorileri, Doğan Yayınevi, Ankara 1975.
- Uluatam, Özhan** ; Kamu Maliyesi, Sevinç Matbaası, Ankara, 1981.
- Velay, A. Du.** ; Türkiye Maliye Tarihi, Ankara, Maliye Bakanlığı Yayını, 1978. (Özgün Adı: Essai Su A Histoire Financiere De Al Turguie De Puis Le Renge Du Sultan Mahmut II Jusgu'a Nos Jours, Paris, 1902).
- Yaşa, Memduh** ; Devlet Borçları, Sermet Matbaası, İstanbul,

- 1971.
- Yeniay, İ. Hakki** ; Yeni Osmanlı Borçları Tarihi, İstanbul İktisat Fakültesi Yayını, 1. Basım, İstanbul, 1964.
- Yerasimos, Stefonos** ; Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Cilt. I.II.III., İstanbul, Gözlem Yayınları, 1974.
- Zıllıoğlu, N. Osman** ; Gelişmekte olan Ülkelerde Dış Borç Sorunu, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 60, Eskişehir, 1984.

MAKALELER

- Açba, Sait** ; "Dünya Borç Krizi ve Türkiye", Konya Ticaret Odası Dergisi, Temmuz, 1988.
- Açba, Sait** ; "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Dış Borçlanma", İktisat ve Maliye Dergisi, Mayıs-Haziran, 1989.
- Aktan, Okan** ; "Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Borç Bunalımı ve Türkiye", H.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi C.3, 1985.
- Alpar, Cem** ; "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dış Borçlarımız", Dış Ticarete Durum Dergisi, sayı 5, Temmuz 1987 (Morbert Von Bischoff, Ankara, Türkiye'deki Yeni Oluşumların Bir İzahı), Ulus Basımevi, Ankara, 1936.
- Arsan, Üren** ; "Kalkınan Ülkelerde Kamu Borçları", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C.XXX, Eylül 1970.
- Arsanoğlu, Mehmet** ; "Osmanlı Döneminde Dış Borçlar Sorunu" Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Nisan 1983, C. IV.
- Başkaya, Fikret** ; "Borçlular Cephesinde Yeni Bir Şey Var mı?" Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Ankara, 1988.
- Başkaya, Fikret** ; "Kalkınma Yardımlarından Borç Krizine"

- Berksoy, Turgay** ; Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Ankara, 1988.
; "Türkiye'nin Son On Yıllık Dış Borç Gelişimi", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Ocak 1990.
- Bulutoğlu, Kenan** ; "Dış Borç " Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi , Kasım 1984.
- Çağlayan, Toper** ; "Osmanlı Dış Borçlarının Neden ve Sonuçları " Maliye Dergisi, Sayı 47, Eylül-Ekim 1980.
- Deniz, Saadet** ; "Dış Borç Sorunu ve Borç Stratejisinde Son Gelişmeler", Hazine ve Dış Ticaret Dergisi, Sayı 5, Ocak 1990.
- Duverger, Maurice** ; "Devletin Borç Ekonomisi", (Çeviren: Mustafa Kamalak) Atatürk Üniversitesi İşletme Dergisi, C. IV, Kasım 1978.
- Erçel, Gazi** ; "Dış Finansmanda Türkiye'nin Başarısı ", Finans Dünyası Dergisi, 1987.
- Ersan, İhsan** ; "Uluslararası Borç Sorunu", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Aralık 1983.
- Ertüzün, Tevfik** ; "Türkiye Ekonomisinin 1923-1973. Döneminde Dış Yardım İlişkileri", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 30, İstanbul, 1984.
- Fişek, Kurthan** ; "Osmanlı Dış Borçları Üstüne Düşünceler", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C. XXII, Eylül 1967, No: 3.
- İnce, Macit** ; "Devlet Borçlarının Yönetimi", Ankara İ.T.İ.A. Dergisi, C. 2, Sayı 2, 1970.
- Khan, Mohsin and Knight, Malcolm** ; "Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Ödeme Sorunları", (Çev. Doğan Cansızlar), Maliye Dergisi, Sayı 68, Mart-Nisan 1984.
- Kincaid, Russeld** ; "Enflasyon ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borçları Üzerindeki Etkileri", Maliye Dergisi, Sayı: 39, Mayıs - Haziran 1979.

- Nevhaus, Paulo** ; "Dalgalandan Faiz Oranları ve Gelişmekte Olan Ülke Borçları ", Maliye Dergisi, Sayı 64, Temmuz-Ağustos, 1983.
- Öktem, Ayşe** ; "Çeşitli Ülkelerde Dış Borç Yönetimi", Hazine ve Dış Ticaret Dergisi, Sayı 2, Haziran 1985.
- Önertürk, Pınar** ; "Dış Borçlanma ve Borç Ödeme Kapasitesi", Maliye Dergisi, No: 38, Mart-Nisan 1979, Ankara.
- Palamut, Mehmet** ; "Atatürk ve Kamusal Borçlar", Bursa İ.T.İ.A. İktisat Fakültesi Dergisi, C. 11, 1981.
- Sağlam, Dünder** ; "Dünyada ve Türkiye'de Devlet Borçlarındaki Artış ve Doğurduğu Tehlikeler ", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Temmuz 1985.
- Selik, Mehmet** ; "İktisadi Gelişme, Sermaye İhtiyacı ve Yabancı Sermaye", SBF Dergisi, C.XVI, No: 4, Aralık 1961.
- Tuna, Murat** ; "Üçüncü Dünya Ülkelerinin Dış Borçları " Dış Ticarete Durum Dergisi, Sayı:11 Temmuz-Ağustos 1988 .
- Yılmaz, Bahri** ; "Dış Borç Sorunu ve Gelişmekte Olan Ülkeler", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Temmuz 1985.

TEBLİĞLER / SEMPOZYUMLAR

1. V. Türkiye Maliye Eğitimi Sempozyumu, Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F., Maliye Bölümü, 22-24 Mayıs 1989, Didim Aydın.
2. IV. Türkiye Maliye Eğitimi Sempozyumu, 9. Eylül Ün., İ.İ.B.F., Maliye Bölümü, 26-28 Mayıs 1988, Çeşme İzmir.
3. Türkiye İktisat Kongresi, SBF Yayını, Ankara, 1981.
4. "Türkiye'de Dış Borçlanma Politikası, Türk Ekonomisinde Tasarruf Açığı ve Dış Finansman Sorunları", Ek. ve Sos. Etüd. Konferans Heyeti, İstanbul 1985.
5. "Türkiye'nin Dış Borçlanma İle İlgili Sorunları", IV. Türkiye Maliye Eğitimi Sempozyumu'nda Sunulan Tebliğ, Mayıs 1988, İzmir.
6. "Türkiye'nin Dış Borçları" Türk Ekonomisi'nin 50. Yılı Semineri, Bursa İ.T.İ.A. Yayınları, Yayın No: 4.
7. "Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Finansman Sorunları" IV. Maliye Eğitimi Sempozyumunda Sunulan Tebliğ, Mayıs 1988, İzmir.
8. "Dış Borçlanma ve Yabancı Sermaye Politikaları, Türk Ekonomisinde Dış Açılma Sorunları", Ekonomik ve Sosyal Etüdlere Konferans Heyeti, İstanbul, 1979.

RESMİ KAYNAKLAR

-T.C. Başbakanlık, Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye İstatistik Cep Yıllığı, 1960,1961,1962,1963,1964,1965,1966,1967,1968,1969,1970,1971,1972,1973,1974,1975,1976,1977,1978,1979,1980,1981,1982,1983,1984,1985,1986,1987,1988,1989,1990,1991,1992.

-T.C. Başbakanlık, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırma ve Değerlendirmeler Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Bülteni, Ocak-Haziran 1987.

-T.C. Başbakanlık, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırma ve Değerlendirmeler Genel Müdürlüğü, Başlıca Ekonomik Göstergeler, Ankara 1993.

-T.C. Merkez Bankası, İstatistik ve Değerlendirme Bülteni, 1987, 1988, 1989.

-TÜSİAD, 1987 Yılına Giren Türk Ekonomisi, Ocak 1990.

-TÜSİAD, 1990 Yılına Giren Türk Ekonomisi, Ocak 1990.

-İTO, Ekonomik Raporlar, 1982, 1990.

-World Development Report, 1987, IMF.

-Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Yıllık Raporları, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973, 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, Ankara (Adı Geçen Yıllarda Basımları Yapılmıştır).

-T.C. Merkez Bankası, Yıllık Raporları, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973, 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, Ankara (Adı Geçen Yıllarda Basımları Yapılmıştır).

-Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müdürlüğü, Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü, Dış Borçlar Bülteni, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, Ankara (Adı Geçen Yıllarda Basımları Yapılmıştır).

-Devlet Planlama Teşkilatı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, Ankara 1993.

-World Bank, World Debt Tables, Annual Report 1986, Washington, 1986.

GAZETELER

---- Alkin Erdoğan, Milliyet, 14.1.1986.

---- Güner Tevfik, Dünya, 25.12.1987.

---- Akgüç Öztin, Milliyet 14.7.1984.